

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

VENDSYSSEL

1980

NU & DA

VENDSYSSEL
NU OG DA 1980

VENDSYSSEL HISTORISKE MUSEUM . 1980

Vendsyssel nu og da.
Tidsskrift om Vendsyssels natur,
kunst og kulturhistorie.

Redaktion og tilrettelæggelse:
Niels Bendsen, Palle Friis og Per Lysdahl.

Udsnit af Geodætisk Instituts kort er gengivet
med instituttets tilladelse (A. 128/80).

Sats: Baskerville.
Tryk: Vestergaards Bogtrykkeri, Hjørring.
Copyright: Vendsyssel historiske Museum, 1980.
ISSN 0105-2608.

Indhold

Peter Laubek: Fiskeriet fra Voersaa	5
Torben Dehn: Stavad – en jernalderboplads i Store Vildmose	34
Edel Sørensen: To alterstager fra Lyngby kirke.	46
Hans Jørgen Weitze: Gærum – et eksempel på urbanisering	50
O. Wæver Rasmussen: Hjørrings gadebelysning 1854-1926	64
Lars Holst: Cement til pynt	74
Trine Nielsen: Et museum i Try.	82
Ellen Nielsen: Maleren Elisabeth Schou	90
Svend Thomsen: Gør hverdagen smuk	104
A. R. Andersson: Glimt af liv fra søer i Vendsyssel	116

Fiskeriet fra Voersaa

af Peter Laubek

I Voersaa er der i modsætning til mange andre åbyer stadig nær kontakt mellem by, å og hav. Havnen er endnu det naturlige samlingssted i ledige stunder.

Da netop det forgangne årti blev afslutningen på det erhvervsmæssige fiskeri i Voersaa, synes det naturligt, at lade de folk, der oplevede denne aktive periode for byen, fortælle.

Undertegnede, der gennem den sidste halve snes år har haft fornøjelsen at tale med de gamle fiskere og gøre notater om fiskerlejets historie, vil i det følgende på grundlag af fortrinsvis ovennævnte samtaler forsøge at give en kort beretning om fiskeriet fra Voersaa, som det er forløbet i den sidste menneskealder.

Træk af fiskeriets historiske baggrund

Voersaas eksistens som fiskerleje må utvivlsomt tilskrives den vand- og fiskerige Voer å, hvis munding har

givet fiskerne de læmuligheder, som den åbne kyst mangler. Tillige er Kattegat ud for Voersaa et grundt farvand, der i perioder har været rigt på en række nyttefisk, og som derfor har givet gode muligheder for udviklingen af fiskeriet.

At fiskeriet har haft betydning for byen langt tilbage i tiden fremgår af forskellige gamle skrifter, der er bevaret for nutiden. Allerede for 400 år siden, da kronen i 1576 afhændede Voergård til Karen Krabbe, blev der i besigtigelsen nævnt, at der var godt strandfiskeri samt saltkedler i Voersaa.

Af regnskaberne over bropenge ved pinsemarkedet i Aalborg i årene 1583-93 omtales adskillige voersaaskippere: Peder Smed, Anders Poulsen, Las Persen, Lars Andersen, Niels Christensen og Niels Olufsen for at nævne nogle.

I 1828 sendte amtsforvalter L. C. Brinck-Seidelin en beskrivelse af

Hjørring amt. Heri fortælles blandt andet om fiskeriet i Albæk sogn: »Her fanges Torsk og Flyndere med Vod, Garn og Bakker, Torsk ogsaa med Pilke og Kroge, endvidere falde Sild, stundom Ørreder og om Sommeren Hornfisk, dog ei i Mængde; Men især er Aalefiskeriet ved Søraa og Voersaa, tvende Byer i Albek sogn, ypperligt. Aalene fanges her i Ruser og Kuber. Torsk og Flyndre afsættes ferske i Omegnen; Aalene i Aalborg deels ferske deels saltede. I Efteråret 1826 fangedes ved Søraa saa stor en Mængde Aal, at et par Mænd fiskede hver, med 4 å 5 Ruser, Aal for over 100 Rigsbankdaler. Fiskeriet på Kysten af Albek Sogn drives med 11 Baade og 43 Mand. Hamp kjøbes og Garnene forfærdiges i Sognene«.

I »Dansk Fiskeristat« omtales Krøyers beskrivelse af fiskeriet i Voersaa i 1835. Denne viser, at der på dette tidspunkt kun var tale om fiskerivirk-

Stemningsbillede fra fiskernes landingsplads ved nordsiden af Voer å. I forgrunden ses den gamle vippebrønd, og på stejlerne ses træklovene til de dengang meget anvendte håndvod. Rollingen på sydsiden tjente som bolig for en pottemagerfamilie.

Billedet er taget af fru pottemager Strudsholm i 1894.

somhed af ringe omfang. Der fandtes 6 fiskerkåge. Om foråret og om efteråret fiskedes der med flynderbakker - mest til eget forbrug. Man havde også 2 vadevod til flynderfangst ved højvande. Ålefiskeriet var ubetydeligt og dreves med 75 ruser.

Endelig omtales fiskeriet fra Voersaa kort i Trap Danmark, 2. udgave fra 1875. Her nævnes om Albæk sogn: »Ved Vorsaa og Lyngsaa, især førstnævnte Sted drives Fiskeri; der fanges især Torsk og Rødspætter«.

Træk af udviklingen i vort århundrede

Fra omkring århundredskiftet og fremover findes der ret udførlige oplysninger om fiskeriet. Molebyggeri, organisatoriske forhold, fiskemetoder og fiskepladser samt fiskens afsætning vil blive omtalt i senere afsnit. I det følgende vil bådtyper samt den generelle udvikling blive skitseret.

Før århundredskiftet foregik fiskeriet hovedsageligt med fladbundede, sejldrevne kåge med 2 mands besætning. Der fiskedes med garn eller kroge og på visse årstider også med håndvod.

For at lette besejlingsforholdene blev der omkring 1880 etableret et simpelt pæleværk ved den nordlige åbred, umiddelbart øst for broen over Voer å. Udgifterne hertil blev afholdt af den daværende Albæk-Voer Kommune.

Omkring århundredskiftet blev jollerne indført, og de afløste efterhånden kågene.

År 1900 var der ca. 20 fiskere, der arbejdede med 16 damjoller og nogle mindre fartøjer. Bundgarnsfiskeriet var nu dukket op som yderligere fiskemetode.

I 1905 søgte fiskerne om statstilskud til opførelse af et rigtigt bølleværk i stedet for det simple pæleværk. Ansøgningen fik en positiv behandling, og i 1907 opførtes den del af havnen, som blandt voersaaboerne omtales »Kajen«, og et dertil hørende slæbested. Prisen for dette havnebyggeri var ca. 5000 kr., hvoraf staten betalte halvdelen. Den sidste halvdel deltes mellem Hjørring Amt, Albæk-Voer Kommune og fiskerne. Hver aktiv fisker, der ville benytte havnen, måtte betale 25 kr.

Den nyetablerede havn satte yderligere skub i udviklingen. Fiskerne erhvervede sig efterhånden de for et lille fiskerleje nødvendige faciliteter såsom taljer, ophalerspil, ishus, fiskeeksporthus m.v.

Samme år som havnebyggeriet, 1907, dukkede den første motordrevne båd op i Voersaa. Det var fisker Christian Gregers Jensen, der havde installeret vidunderet - en Sæby Motor med dobbelt svinghjul, der skulle opvarmes med blæselampe inden start. Forhenværende fisker Jens Nielsen, der som 10-årig var med på

jomfrurejsen, fortæller, at da motorbåden med de mange forventningsfulde passagerer nåede ud i rum sø, begyndte nitterne at springe af klinkerne. Motorens mange rystelser sammen med lidt skvalp i havet var mere end det gamle forhenværende sejldrevne fartøj kunne holde til. Båden begyndte at tage vand ind - passagererne måtte igang med pumperne, og skipperen måtte hurtigst muligt søge havn.

En anden af pionererne med hensyn til indførelsen af motorkraft i jollerne var Niels Pedersen - kaldet Skovfoged Niels. Han installerede en Rapp-motor fra Aalborg og slap noget heldigere fra jomfrurejsen.

Motoriseringen af fiskerflåden gik hurtigt. I »Dansk fiskeristat« viser en opgørelse fra 1910, at der da fandtes 8 motorbåde og 15 andre større og mindre fartøjer.

Motoriseringen gav mulighed for fiskeri på fjernere fiskepladser og dermed behov for større fartøjer. Det medførte stadig større problemer med besejling af havnen, idet der i havet ud for åudløbet var revler. Efterhånden udviklede situationen sig til, at det var tidspunkterne for højvande, der afgjorde, hvornår fiskerne med de lidt større joller kunne komme på havet.

I 1918 var der blevet oprettet en fiskeriforening og dennes udvalg for besejlingsforhold - havneudvalget -

lod i 1919 udarbejde et projekt til forbedring af besejlingsforholdene. Dette resulterede i, at der i 1919 blev bygget en pæleskærm, som senere blev udvidet flere gange. Samme år blev der på grund af de øgede fiske-tilførsler oprettet en fiskeeksportforening.

Mellemkrigsårene viser en stadig udvikling for fiskerierhvervet i Voersaa. I »Dansk Fiskeristat« opgives der for 1934, at der i Voersaa-distriktet (fra Solsbæk til Søraa) var ca. 40 fiskere hjemmehørende, heraf 36 erhvervsfiskere, 20 motorbåde og 22 mindre fartøjer.

Under 2. verdenskrig blev fiskeriet vanskeligere og betydeligt mere risikabelt. Tyskerne udlagde 4 rækker miner langs kysten. I sidste øjeblik lykkedes det fiskeriforeningen at få tyskerne til at lave en smal sejllrende gennem denne minespærring. Voersaa havneindsejling havde heller ikke dengang havnefyrrer eller ledelys. Det skete derfor ikke sjældent, at jollerne under indsejling – på grund af dårlig sigtbarhed, højvande og hårdt vejr – løb udenfor molehovederne i første forsøg. De måtte vende om i revlerne, sejle ud over minerne igen og friste skæbnen endnu en gang. Da minerne mange steder var placeret langs fiskernes traditionelt bedste fiskepladser, opstod der ofte livsfarlige situationer. En vintermorgen i 1944 gik det da også galt. Voersaa-kutteren Posei-

don med fiskeskipper Ingenius Christensen og hans to sønner var på snurrevodsfiskeri – herunder løb den på en mine og totalforliste.

I efterkrigsårene skete der en stadig udvikling i fiskeriet fra Voersaa. Bådene blev større, og flere af fiskerne fik bygget nye kuttere. Stabilt fiskeri og gode afsætningsmuligheder sikrede fiskerne en god økonomi. Fiskeriet toppede først i 50'erne. Der var da ca. 50 aktive erhvervsfiskere, og fiskeriet var så absolut byens hovederhverv.

Nedgangsperioden for fiskeriet begyndte i 60'erne. Fiskebestanden på voersaafiskernes sædvanlige fangstpladser blev ustabil eller forsvandt helt. Der blev langt til de nye fiskepladser. Det kunne ikke mere betale sig at lande fisken i egen havn. Fiskeriet foregik efterhånden fra nordligere fiskerihavne som Hirtshals, Skagen, Aalbæk, Strandby og Frederikshavn. Denne udvikling betød større omkostninger for fiskerne og færre indtægter for havnen. Da det samtidigt gik hårdt ud over familielivet, at faderen det meste af tiden opholdt sig i fremmed havn, skete der efterhånden et erhvervsskifte for mange af byens fiskere. I løbet af 70'erne forsvandt de sidste af erhvervsfiskernes joller fra Voersaa. Man så dem kun, når de var hjemme for at blive kølhalet.

Pælerækken

Det er foran omtalt, at den stigende motorisering i århundredets begyndelse medførte besejlingsvanskeligheder af åhavnen, og at fiskeriforeningens havneudvalg i 1919 lod udarbejde et forslag til forbedring af besejlingsforholdene. Som mest formålstjenligt blev foreslået en indfatning af sejlløbet fra kystlinien til nærmeste revle. Endvidere foresloges afmærkning af det øvrige sejlløb med riskoste og bøjer. Udvalgets forslag blev taget til følge, og allerede i sommeren 1919 lod fiskerne opføre en 180 m lang pæleskærm nord for åens udløb til sikring mod sand og tang. Skærmen var sat af tæt rammede, ru granpæle, som fiskerne selv havde skovet i Rugtved skov. Den yderste del af skærmen blev brækket ned allerede om vinteren af en voldsom storm. I 1921 og 1922 forlængedes skærmen med yderligere ca. 800 m. Til arbejdet ydede staten et tilskud, mens fiskernes andel bestod i spidsning og transport af pæle samt pumpning af sejllrende. Dette arbejde blev af hensyn til fiskeriet startet så tidligt på året, at man måtte save en rende i isen, hvor sejllrenden skulle forløbe. Uddybningen blev foretaget ved hjælp af en lille 4 hk Houmøller-motor.

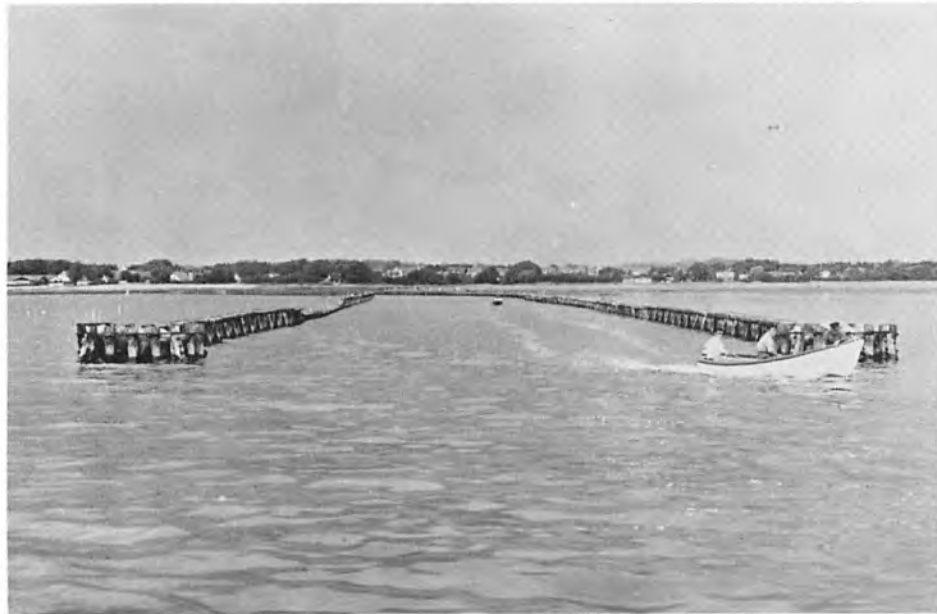
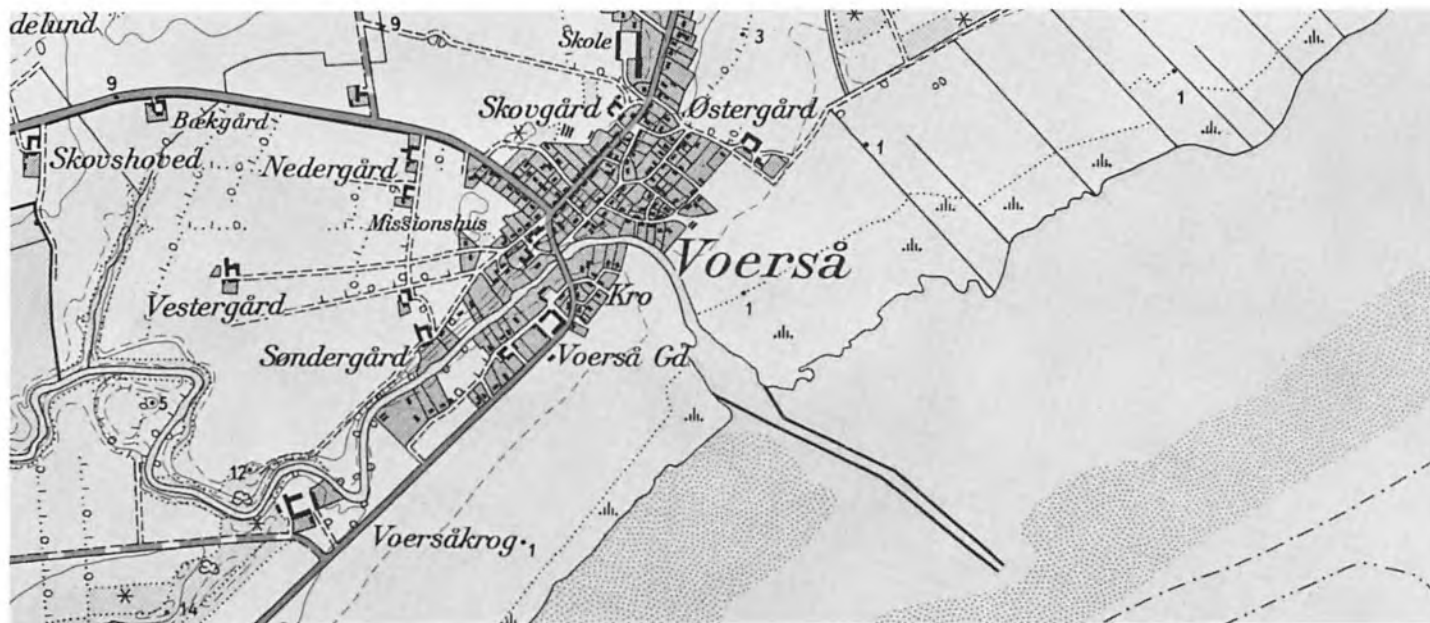
Sidst i 20'erne og først i 30'erne forværredes besejlingsforholdene betydeligt, idet et beskyttende ålegræs-

Udsigten fra landevejen over havnepladsen omkring 1900. Kåge som på billedet var de mest anvendte fartøjer i Voersaa. De var fladbundede med rette sider, op til 20-25 fod lange og førte oftest sprydsejl.

En stille dag ved havnen i 1925. Fiskerne Jens Møllergaard og Søren Nyman med den uundværlige trillebør betragter børnenes leg på åen, mens de venter de første joller hjem fra havet.

Voersaa Havn, der må betegnes som en naturhavn, ligger godt beskyttet i god afstand fra kysten. Den er placeret ved åens nordside umiddelbart øst for broen over åen.

Forstørret udsnit af geodætisk Instituts 4 cm kort, 1317 II NV. Copyright. Trykt 1967.

Voersaa's port mod Kattegat, fra hvilken den kilometerlange pøleskærm beskytter sejltrenden ind til åmundingen.

P. Laubek fot.

bælte langs kysten forsvandt. Storm og sø kunne nu oprode bunden helt ind til pæleskærmen, så liggepladsen for de større fiskefartøjer og for hyttefadene i åløbet blev for uroligt. Voersaas større joller var derfor midlertidigt henvist til at benytte nabohavnene, hvilket især blev Asaa, der netop sommeren 1929 indviede en ny dækmole.

Fiskeriforeningen ansøgte i 1932 om statsstøtte til en sydlig pæleskærm. Tilskud bevilgedes, og pæleskærmen blev sat i løbet af 1933. Stat, amt og kommune ydede tilskud til anlægget, og fiskernes bidrag var som tidligere manuelt arbejde.

Fiskeriforeningen erhvervede selv båd og sandpumper, som nu blev brugt regelmæssigt til at holde sejllobet åbent. I 1935 blev der foretaget en del reparationsarbejder på det nordlige molehoved. Da besejlingsforholdene stadig voldte store problemer, sendte man i 1937 en delegation til Frederikshavn for at tale med vandbygningsvæsenets ingeniør om havneforholdene. Denne samtale resulterede i udarbejdelse af et havne-reglement i 1938 samt i indsendelsen af en ny anmodning til staten om et tilskud til istandsættelse og tætning af moleværkerne. Fiskeriforeningen begyndte selv på reparationsarbejdet i 1939.

I vinteren 1942 medførte is og smeltevand, at en stor del af søndre

pælerække blev skyllet bort. Da man igen pumpede de bjærgede pæle ned, var vanddybden imidlertid blevet så stor, at pælene måtte pumpes længere ned end tidligere. Dette er forklaringen på, at den yderste ende af pæleskærmen inden for det søndre molehoved er betydeligt lavere end de øvrige pæleværker.

Også i 1944 og i 1951 blev der foretaget større reparationsarbejder. Endelig medførte besværligheder med sejlads over revlerne i 1975-76, at fiskeriforeningen i samarbejde med Sæby Kommune forlængede den nordlige skærm ca. 160 m og afsluttede med stensætning og molehoved. Den samlede længde af pæleskærmen er i dag omkring 1000 m.

Voersaa Fiskeriforening

Lørdag den 26. januar 1918 mødtes en kreds af Voersaas fiskere på Voersaa Kro med det formål at oprette en fiskeriforening til optagelse i Kredsforeningen langs Jyllands Østkyst. En væsentlig årsag til ønsket om at starte en fiskeriforening i Voersaa var den, at der ved slutningen af 1. verdenskrig var store vanskeligheder med at fremskaffe olie, petroleum, tvist og deslige. Disse mangelvarer var lettere at få tildelt gennem en fiskeriforening.

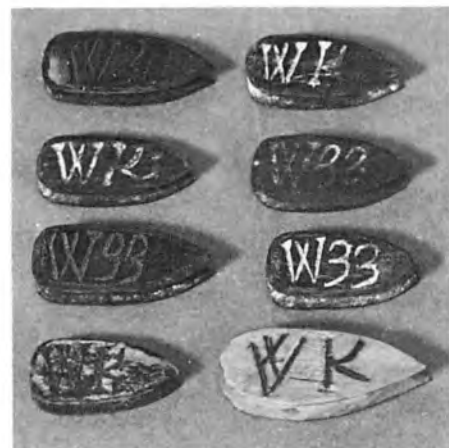
Interessen for foreningen var så stor, at det vedtoges, snarest at sende de to fiskere Peder Nielsen og Char-

les Jensen til Aalborg for at sikre optagelse i Kredsforeningen. Samme dag nedsattes et fem mands udvalg til at udarbejde den kommende fiskeriforenings love. Udvalget bestod af Jens Jakob Pedersen, Peder Nielsen, Charles Jensen, Jens Christensen og Mads Peter Jensen.

Allerede lørdag den 2. februar holdtes der på Voersaa Kro stiftende generalforsamling for Voersaa og Omegns Fiskeriforening, og det udarbejdede lovforslag blev godkendt. Det samlede lovudvalg blev iøvrigt valgt som foreningens første bestyrelse, der konstituerede sig med Jens Jakob Pedersen som formand, Charles Jensen som næstformand og Mads Peter Jensen som sekretær.

Af foreningens første love skal bl.a. nævnes: at formålet var at fremme fiskeriet på egnen på enhver tjenlig måde således, at der gennem fiskeriet kunne indvindes et for fiskerne så stort og lønnende udbytte som muligt.

Kontingentet fastsattes til 2 kr. årligt for aktive medlemmer samt et indskud på 1 kr. Halv aktive 1 kr. årligt og ligeledes 1 kr. i indskud. Passive medlemmer skulle betale mindst 2 kr. Foreningens passive medlemmer fungerede især i de første år som støtteforening. Blandt de passive medlemmer var de fleste af byens selverhvervende: kromand, savskærer, håndværkere, gårdejere og køb-

Ejermærker skåret i træ, tilhører fisker Waldemar »Povelsen« Kristensen, Voersaa. Mærkerne, der blev syet fast til garnets flydetælle nær ørebåndet, bærer ejerens initialer på den ene side, og årstallet hvor garnet blev taget i brug på den anden.

O. Brønden fot.

Fisker Viggo »Pors« Kristensen isfærd med at bøde flyndergarn.

P. Laubek fot.

mænd. Af sidstnævnte skal nævnes købmand Thorn, der af ældre fiskere – på trods af sit passive medlemsskab – betegnes som foreningens mest aktive medlem. Mangfoldige er de breve, ansøgninger og rejser, han har klaret for Voersaa Fiskeriforening. Alle aktive fiskere med motorbåd var tvunget til at være medlem af fiskeriforeningen. Fiskere med robåd var undtaget. Foreningen startede med et medlemstal på 40.

At fiskeriforeningen virkelig opfyldte et behov, viser foreningsaktiviteten det første halve år efter stiftelsen. Ved siden af de månedlige bestyrelsesmøder blev der afholdt 3 ekstraordinære generalforsamlinger, hvor man fik klaret spørgsmål som: indkøb af fiskerartikler gennem Dansk Fiskeriforening, fordeling af Dansk Fiskeritidende, fordeling af petroleum, uddeling af statsunderstøttelse til arbejdsløse og ubemidlede fiskere, nedsættelse af mål på skrubber og torsk samt maksimalpriser.

Foreningen formidlede også samarbejdet med de øvrige fiskerlejer på kysten. Desuden medførte fællesskabet, at en kløft, der fra gammel tid havde eksisteret mellem bundgarnsfiskerne og flynderfiskerne, efterhånden blev udjævnet. Helt konkret gav det sig udtryk på generalforsamlingen i 1919, hvor flyndergarnsfiskerne fik bundgarnsfiskernes tilladelse til at

lave en iskule ved den vestlige ende af deres iskule.

Voersaa Fiskeriforening blev i 1976 udmeldt af Dansk Fiskeriforening på grund af for få erhvervsfiskere. Foreningen driver stadig havnen, men ved generalforsamlingen i februar 1979 blev de gamle love fra februar 1918 annulleret, og specielt formålsparagraffen har ændret sig. Således er ordet fiskeri, der var det fundamentale i de gamle love, helt bortfaldet.

Flyndergarnsfiskeriet

Omkring 1875-80 indførtes flyndergarnene på kysten (flynder = rødspætte). De blev kaldt fjordgarn og var på 1700 maskers længde. Voersaafiskerne lærte disse udmærkede redskaber at kende gennem fiskerne fra Hou.

Garnene, der var hjemmebundne, var meget kostbare (et færdigmontret bomuldsgarn kostede i 1890 10 kr. Samme år kostede en snes rødspætter 52 øre). Det var besværligt at bruge garnene, idet de var forsynet med mange løse stensynk, der skulle bindes af hver gang garnet skulle i land. Det var meget almindeligt, at man dengang satte 3 garn pr. mand, hvilket betød, at det var en anelig kasse sten, et bådelaag havde med i de forholdsvis små kåge, voersaaboerne dengang anvendte. De mest estimerede sten hentede man nede ved For-

næs på Djursland, hvor der i strandkanten fandtes en mængde såkaldte kridtsten – flintaflejringer af uregelmæssig form og ofte med hul igennem. Dette gjorde stenene særdeles velegnede til at binde til garnenes undertælle (underkant).

Besværlighederne lettede dog noget omkring århundredskiftet. En fisker i Hou, Hjort Kristian, fik den geniale ide, at sy aflange sten i lærredsklude og surre dem fast til undertællen – forløberen for den moderne blytælle. Denne garntype blev blandt fiskerne i Skagen og Frederikshavn altid benævnt Voersaagarn.

Fremstillingen af garnene forestod fiskerkonerne for det meste. Om efteråret købte man en pakke tvist på 4-5 kg. Af denne pakke kunne en dygtig kone binde 10 flyndergarn af 2700 maskers længde på en vinter, men så skulle børnene også sørge for, at der hele tiden var tråd på bødenålene. Disse bødenåle skar fiskerne selv af hyldetræ. Desuden var det manden, der skar flod og ejermærker til garnene. Han skulle også fremskaffe egnede sten til synk – lykkedes det ikke, måtte han støbe dem i cement i en dertil indrettet form.

Før århundredskiftet forlængede man garnenes levetid ved at barke dem. Hvilket vil sige, at man kogte garnene i et garvestof fra træbark eller trærodde. De fleste af byens fiskere husker, hvorledes man »smur-

Når bomuldsgarnene kom i land, skulle de hurtigst muligt tages af garntrugene, gøres rene, kloves op og tørres, ellers rådnete de. I denne proces deltog hele familien såvel ung som gammel. Her har Johannes Nielsen fundet en lun plet ved åen til dette vigtige arbejde.

P. Laubek fot.

Stejlepladsen ved havnen 1911. Vodfiskerne ifærd med at bøde vodden. Personerne er: Søren Hansen (1), Jens Nyman Sørensen (2), Kræn Nyman Sørensen (3) samt familien Nielsen (4, 5, 6, 7). Personen med den hvide hat er ukendt.

te« garnene i »Kateku«, som det sidst anvendte imprægneringsmiddel hed.

Før århundredskiftet var garnfiskeriet – omend det var et vigtigt fiskeri – beskedent i Voersaa. Dels var de første garn, fjordgarnene, ret korte, og dels var de som tidligere nævnt meget kostbare, og der sattes derfor kun 3-4 garn pr. mand. Senere udviklede garnfiskeriet sig betydeligt med hensyn til såvel garnstørrelse

som især antallet af garn, og det blev at være et af hovedfiskerierne. Voersaa-fiskerne har fisket med flyndergarn helt nede fra Randers Fjord og op til Sæby med deres kåge. Senere, da jollerne vandt indpas, stak man længere til havs. I 30'erne og 40'erne var det en fast regel, at så snart isen var af åen, sejlede garnbådene til Læsø på rødspættefiskeri. Om efteråret var det ved Aalbæk.

Flyndergarnene blev tidligt forår også anvendt til fiskeri efter stedbide-re, som var en vigtig bifangst. Endvidere havde flere af byens fiskere gennem en årrække fanget hummere med flyndergarn.

Vodfiskeriet

I 1880'erne dukkede de første simple håndvod op som en ekstra mulighed for flynderfiskeri.

Vodfiskeriet foregik omkring århundredskiftet for det meste langs kysten fra Lyngsaa til Søraa. Om efteråret kunne man i løbet af en dag være heldig at få kågen fyldt med fede 1 pundes flyndere taget med snurrovod. Men fortjenesten var yderst ringe, idet man var glad for at sælge fangsten for 2 mark (66 øre) snesen. Isinger dog kun 10 øre snesen. Til sammenligning skal nævnes, at en

dags fortjeneste for 12 timers arbejde på gården St. Rugtved var 1 kr. om sommeren og 33 øre om vinteren.

De første mange år anvendtes der håndvod fra kåge, hvor fangsten hovedsageligt bestod af skrubber og isinger. Ofte måtte man helt ned til Nordmands Hage ved Limfjorden for at fange fisken. Et sådant togt startede om natten, hvor man enten sejlede eller stagede ned til fiskepladsen. Når

fangsten var bjærget, hvilket ofte tog flere dage, gik turen den anden vej. Hjemturen kunne til tider være ret anstrengende. Enkelte af de ældre fra Voersaa husker stadig, hvorledes de som børn sammen med moderen sent om aftenen var nede ved åen for at tage imod faderen og den eventuelle fangst. Det hændte, at fiskerne var så udmattede af strabadserne, at de måtte hjælpes op af kågen. Det var

Voersaa Havn som de fleste helst vil mindes den. Her lander snurrevods-bådene brisling og sild en sen eftermiddagstide.

E. Dalsgaard fot.

børnenes job at bære proviantkassen op til huset og tømme den. Dette job påtog de sig gerne, for ikke sjældent var der efterladt en sukkermad – en delikatesse, der trods sørejsen, stadig kunne få børnenes tænder til at løbe i vand.

Da jollerne blev indført omkring 1900, startede man for alvor med snurrevodsfiskeriet. Især da der kom motor i jollerne, udviklede dette fiskeri sig til at blive mindst lige så vigtigt som garnfiskeriet. Ud over farvandet ud for Voersaa anvendtes snurrevodden de samme steder som flyndergarn.

Det var vel nok snurrevodsfiskeriet, der midt i fyrerne virkelig bragte fisk til Voersaa. Der var da blevet oprettet en fredningslinie for sild syd for en ret øst-vest linie, der skærer lysbøjen Stensnæs. Det betød, at Voersaa blev første fiskerleje og dermed nærmeste landingsplads nord for denne fredningslinie. Af havnens regnskaber fra den tid kan ses, at ud over byens egne joller kom der fartøjer fra bl.a. Asaa, Hou og Hadsund med deres laster af sild.

Det omtalte sildefiskeri foregik tæt ved kysten. Tit måtte man ro ind over revlen med den ene tamp fra vodden. Det var et hårdt, men givtigt fiskeri. Et træk kunne i enkelte tilfælde give op til 75 kasser sild, hvilket var enormt efter datidens forhold. En vigtig bifangst ved dette fiskeri var

laks og havørred, der ofte stod lige under sildestimerne.

Bundgarnsfiskeriet

De første fiskere fra Voersaa, der erhvervsmæssigt drev bundgarnsfiskeri var Poul Kristensen, Kristian Kristensen og Jens Møllergaard. De startede dette fiskeri kort før århundredskiftet. Bundgarnet, de anvendte, var uden kalv (en indretning, der hindrede fisken i at slippe fri), hvorfor fiskerne gik lige så let ud som ind. Garnet måtte derfor røgtes ved hvert skift mellem lav- og højvande. Senere anvendtes bundgarn med kalv, der hindrede fisken i at forlade garnet. Bundgarnsstaderne var placeret på Næspiigen ved Stensnæs i nord til Søraa i syd. Fiskerne fordelte studepladserne ved lodtrækning, således at man hvert 3. år fik tildelt en ny plads. Desuden var der placeret en del bundgarn i ålegræsområderne ude på rimmerne. Da bundgarnsfiskeriet var på sit højeste sidst i 20'erne, var der en hel del bundgarnsselskaber i Voersaa. Der kan bl.a. nævnes:

Møllergaard Selskabet med 4 bundgarn: Karl Møllergaard, Niels Chr. Møllergaard, Jens Møllergaard.

Andreasen Selskabet med 3 bundgarn: Kristian Andreasen, Berg Andreasen.

Brødrene Kristensen Selskabet med

6 bundgarn: Petrus Kristensen, Jens Kristensen, Kristian Kristensen.

Jens Peter Grees og Kræn Kristensens Selskab med 3 bundgarn.

Charles Jensen og Ejner Albertsens Selskab med 3 bundgarn.

Martinus Nielsen og Per Gregerens Selskab med 3 bundgarn.

Houmøller Selskabet med 2 bundgarn samt 1 ålebundgarn.

De 2 sidstnævnte selskaber havde desuden en del store torskeruser.

Bundgarnene blev sat så snart isen var væk. Da april var årets bedste måned for bundgarnsfiskeriet, var det skik og brug, at man fulgte læseboernes gamle råd om, at bundgarnene skulle sættes inden 27. april.

Fiskeriet i bundgarnene var meget alsidigt. Der fangedes torsk, sild, stenbidere, makrel, rødspætter, isinger, skrubber og undertiden laks og ørred.

Det at være bundgarnsfisker var et slidsomt job, før grejet stod på sin studeplads. Fremstilling, bødning og klargøring af bundgarnet foregik om vinteren oppe på loftet over beboelsen. Det kunne være en trang og kold arbejdsplads. Desuden var støvet fra indtørrede brandvabler (brandmænd) til store gene under bodearbejdet.

Om foråret blev bundgarnene tjæret på bakken vest for hovedgaden, der hvor Præstbrovejen findes i dag. Senere flyttedes tjæregryden, fællesgryden som den kaldtes, og tørre-

pladsen længere syd på ved Vester-gårdsvej, hvor resterne kan ses den dag i dag.

Når først bundgarnene var klar-gjorte og på plads, var bundgarnsfiskeriet et forholdsvis nemt fiskeri og undertiden meget lønnende. Før 1. verdenskrig anede man standsforskellen mellem bundgarnsfiskerne og flyndergarnsfiskerne. Jollerne lå blandt andet hver for sig, uden der var nogen påviselig praktisk årsag.

Bundgarnsfiskeriet var også et økonomisk risikofyldt fiskeri. Redskabet var dyrt i anskaffelse og vedligeholdelse. Fiskerne var ofte i en vanskelig situation om efteråret, hvis der var godt fiskeri. Hvad skulle de? Tage garnene og pælene i land inden den første efterårsstorm eller skulle de tage chancen og lade dem fiske en uge mere? I oktober 1921 gik det galt for de helt dristige. En voldsom storm fra nordøst væltede samtlige bund-

garn på kysten. Frederikshavnerfiskerne måtte således hente deres bundgarn syd for Voersaa, hvor bundgarn og pæle var kastet op på stranden i én stor forvirring.

Bundgarnsfiskeriet fra Voersaa gik stærkt tilbage efter 2. verdenskrig. Det sidste bundgarnsselskab, der regelmæssigt landede fisk i Voersaa var Gunnar Kristensens. Hans bundgarnsfiskeri ophørte i 1962.

Bundgarnsfiskerne forsamlet ved »Kajen« 1913. Fiskeren længst til venstre med flynderen hængende i bismervægten er Jens P. Pedersen, derefter ses med hornfisken Søren Nyman. Den enlige kvinde på billedet blev kaldt »Enken«, hun arbejdede i mange år som fiskerenser. Jollerne er fra venstre: »Erna« med Niels Kristian og Jens Møllergaard, »Godthåb« med Petrus og Kristian Christensen, »Nækken« med Jens P. Grees og Kristian Povelsen Kristensen og »Hafnia« med Jens Kristensen.

Tjæregryden med tilhørende ildsted kan stadig ses på tjærepladsen vest for byen.

P. Laubek fot.

Bakkefiskeri

I de hårdeste vintermåneder, når isen dækkede å og kyststrækninger, var bådene trukket på land. Dette hindrede dog ikke fiskerne i at komme på havet. Når der var fralandsvind, og isen ikke pakkede langs kysten, kørtes kågene på slæder ud til iskannten, hvor de blev lagt på ruller for at forhindre fastfrysning til isen. Når fiskerne havde broddet træskostøvler-

ne, var det en smal sag at skubbe kågen i vandet og tage på bakkefiskeri efter torsk.

Linerne, der blev anvendt, målte 600 m og talte 600 kroge, som under udsætningen holdtes opskudte på en bakke – heraf navnet – af træ og satte direkte herfra. I 1890 var prisen for en sådan line med tilbehør 2 kr.

Krogene blev sat ude på rimmerne efter torsk. For at undgå at tjavserne (kroglinerne) blev tvundet, sattes li-

nerne på tværs af strømmen. Linerne blev trukket én gang i døgnet, hvilket betød 2 gange 600 kroge, da hvert mandskab bestod af 2 mand. Man havde imidlertid 2 sæt kroge hver, således at man på samme tur også kunne sætte nyagnede kroge. Når arbejdet på havet var slut, sattes kursen mod land, og resten af dagen gik derefter med at klargøre fangst og redskaber. Fangsten blev pillet af krogene, så fiskerkonerne kunne klargøre

Til højre: split med torskekroge samt forskellige kroge-rettere, de såkaldte »angelaw».

P. Laubek fot.

Yderst til højre: shv. fisker Jens Nielsen spinder tjavslen til langlinerne ved hjælp af lod og »tjæeslaw» – et apparat, der for 50 år siden var almindeligt i de fleste fiskerhjem.

P. Laubek fot.

Den sidste landing af bundgarnsfisk i Voersaa i det hele taget kom fra William Pedersen og Hans Kristensens bundgarn i forsommeren 1968.

Deres landinger gik normalt til auktionen i Asaa, men en stor stime havørred og laks var blevet observeret i bundgarnet, der var placeret syd for åmundingen, og for at sikre denne usædvanlige fangst blev garnet røgtet, og fisken landet i Voersaa.

Forrest William Pedersen, Albert Nielsen og Hans Christensen.

P. Laubek fot.

kroglinerne, så de var klar til agning. Fiskerne slog hul i isen på åen neden for broen og rensede og skyllede fisken i vågehullet. Det var først i tyverne, at der blev installeret vandværksvand ved kajen. Når fangsten var rensat og solgt, skulle fiskerne på stranden for at grave orm eller, hvis fiskeriet kunne bære det, købe dem ved en af byens lokale ormegrossister. Endvidere skulle der som regel udskiftes en del kroge og tjavs på

linen. Tjavsene spandt man selv på et såkaldt »tjæslaw«. Krogene købte man de første mange år hos Mikkil Kong, der havde en vognmandsforretning.

Kroge blev fremstillet på Kongstedet i Lyngsaa af Niels Kong. Det blev omkring århundredskiftet regnet for en stor kunst at kunne forståle og forfinne fiskekroge. Niels Kong, der var invalid, havde som ung lært denne kunst, der gav ham et levebrød.

Han lærte kunsten mod aldrig at afsløre dens hemmelighed, og dette løfte holdt han. Midt i tyverne blev hans hjemmelavede kroge dog delvis udkonkurreret af de mere stive norske kroge, som byens købmænd begyndte at forhandle.

Aftenen i de små fiskerhjem gik med at agne kroge, hvilket oftest foregik i dagligstuen, der var husets eneste opvarmede rum. Sejldug blev bredt ud over gulvet. Sandormene

blev hældt ud i f.eks. en gammel natpote, som konen placerede mellem knæene, og agningen kunne begynde. Det var en barsk duft, der bredte sig i den varme stue, men ingen mukkede. Bakkefiskeriet var et givtigt fiskeri, der var med til at begrænse gælden i butikken, som man kaldte købmandsforretningen.

I 30'erne og 40'erne udviklede bakkefiskeriet sig således, at fiskerne søgte længere til havs for at finde bedre fiskepladser. Der dannedes bådelaag på 3 mand, der hver satte 1000 kroge. På disse ekstra lange liner anvendtes ofte levende kujer (ålekvabber) som agn. Kujerne fangede man i ruser omkring åmundingen.

Fiskepladsen omkring »Poldeko- sten« var helt op til 50'erne et populært sted for voersaafiskerne med hensyn til bakkefiskeri. Fra denne fiskeplads var det ikke usædvanligt, at et bådelaag med sine 3000 kroge kunne bringe 800 kg levende torsk i land efter et enkelt røgt. Som bifangst på denne plads var der ofte op til 100 kg kabliau, af fiskerne kaldet gabetorsk. Sidstnævnte fiskeart blev ikke solgt; den tog fiskerne til egen husholdning.

Desværre for Voersaa Havn måtte byens fiskere på grund af dårlige landingsforhold hjemme oftest lande disse torskefangster i Asaa Havn. Her hyrede man så en lastbil, der kunne transportere bakker, bifangst

og fiskere til Voersaa. En sådan transport kostede i 1935 for to bådelaag 4 kr. Til sammenligning kan nævnes, at torsken samme år indbragte ca. 23 øre pr. kg.

Dørgfiskeriet

I juni måned sejlede en del af byens fiskere til Skagen. Et gammelt mundheld i landsdelen sagde, at makrellen rundede Skagen til Hjallerup Marked. Makrellen blev fanget ved hjælp af makrelblink, som man slæbte efter jollen. Fiskedybden reguleredes med dørgelodder af bly og spilbomme, som sikrede, at hovedliner og krogliner ikke gik uklar. Det var et estimeret fiskeri. På trods af de forholdsvis små joller fulgte man makrelstimerne fra Hirtshals i vest til Vingarenden og Marstrand i øst. Hvis man var heldig at spore en god stime makrel, kunne to mand dørge en kasse makrel på 10 minutter. Fangsten landedes som regel i Skagen. De nætter, man ikke var på havet, sov man om bord i jollerne.

Først i 50'erne lærte voersaafiskerne – som de fleste af de øvrige fiskere i Vendsyssel – dørgemaskinen at kende gennem dørgekongen Valdemar Jensen fra Løkken. Han havde hjembragt et eksemplar af slagsen fra Norge. Dette apparat var lettere at håndtere, og samtidig var det mere effektivt end det hidtil anvendte dørgrej.

Ålegarn og lysterfiskeriet

Ålefiskeriet har altid spillet en vigtig rolle for voersaaboerne. Fiskeriet i havet foregik med åluser, ålebundgarn og åle drivvod. Sidstnævnte ofte ved hjælp af en sejldreven ålekvase. Rusefiskeriet foregik langs kysten, mens vodfiskeriet ofte gav størst udbytte i lavvandsområderne ved Rønnerne syd for Læsø.

Ålefiskeriet i åen foregik på mange måder. I adskillige år ejede Voersaa Kro, Voersaagård og Søndergård i fællesskab en ålegård, der til tider kunne give enorme mængder ål.

Da fiskeeksportør Houmøller kom til byen i 1922, startede han med et større rusefiskeri øst for broen. Efter aftale fiskede han på halvpart med fiskeriforeningen, hvilket vist blev en god forretning for begge parter. Det var dengang skik og brug, at fiskerne havde en aftale med lodsejerne langs åen om, at man fiskede på halvpart.

Voersaafiskerne vidste nøjagtigt i hvilke høller og ud for hvilke af Voerå's tilløb fangstmulighederne var størst. I en avisartikel fra 3.6. 1935

Den første forårssol har lokket Berg Andreasen til at klargøre sine åluser. Bemærk den karakteristiske bædebænk, der indeholder alle de hjælpermidler, en fisker har brug for til bødearbejdet.

P. Laubek fot.

fortæller Søren Sørensen, der var født i Voersaa i 1861, følgende om ålestangning: »Det bedste Sted var lige neden for Broen, hvor Havnen nu er. Arbejdet besværliggjordes dog af den store Dybde. Der var nemlig 15 Alen Vand. Det tænker man ikke paa, naar man staar og nyder Udsigten over det glinsende Aaløb. – Aalene var næsten utallige. I klart Vejr kunde man paa nogle Steder se bunden. Der kunde Aalene sidde Hoved ved Hoved i hundredvis, og da var unge og gamle ivrige efter at faa Aa-

lejernene i gang. Arbejdet var lettest om Vinteren, naar Aaen var lagt med Is, men øvedes ellers hele Aaret rundt«.

Det ældste fiskeri var vel nok lystersfiskeriet, thi om vinteren var den stegte ål en eftertragtet middagsret til erstatning for den megen saltmad. Når ålene skulle aflives, lod man dem løbe sig ihjel i en skrap saltlage, hvorefter man trådte slimen af dem i groft sand. Da der ofte var hundredvis af ål, der skulle slagtes, og man af erfaring vidste, at åleblod kunne væ-

re særdeles ubehageligt at få i eventuelle rifter eller i øjnene, var det en betryggelse, at ålene holdt sig i ro under rensningen. Størstedelen af de blankål, man tog om efteråret, blev saltet og blev så serveret som kogte ål i løbet af vinteren.

Omkring 1920 medførte stigende priser, at de fleste af ålene blev solgt til udenbys opkøbere.

Ålene var meget eftertragtede; især i åen beskyttede man sine interesser, hvadenten man var lodsejer eller partsfisker. At forsøge sig med ålefi-

Da mange af voersaafiskernes hjem lå lige ned til Voer å, gav det mulighed for fortøjningsplads og opbevaring af grej tæt ved hjemmet. Noget der virkelig havde betydning for familiesamarbejdet. Det var ikke usædvanligt med flere kutterejere i samme husstand. Fartøjerne på billedet tilhørte brødrene Helmuth og Willy Andreasen.

P. Laubek fot.

Om vinteren, når Voer å var dækket af is, søgte ålestangerne ofte op i skoven vest for byen med deres ålejern. Her forsøgte man sig de steder, hvor bækkene mundede ud i åen. Havde man held med sig, rygtedes det hurtigt – hvorefter der kunne blive trængsel omkring de gode pladser, som det er tilfældet på billedet, der er fra 1955.

skeri på en anden mands lod var uhørt. Det kunne dog ske, at drenge søndag eftermiddag, når mange af fiskerne var i missionshuset, dristede sig hen til de gode høller og forsøgte sig med en lyster eller et par kroge.

Ålefiskeriet var for mange et givtigt bierhverv. En af byens mere markante ålefiskere var ålegrosserer Fie Krag. Hun havde gennem en menneskealder sine ålekroge placeret fra broen og nedefter, ligesom hun år efter år i de lune forårsaftener havde fast plads under elletræerne ved

strandengen, hvor hun med sin tat hev mangan fed ål op i sin særprægede jolle. Det fortælles, at en af Voersaas mest navnkundige fiskere gennem tiderne, Hans Grees, engang i 30'erne slap et levende marsvin løs i havnen. Marsvinet, der tilsyneladende trivedes godt i havneområdet, forsøgte ikke at stikke til havs. Desværre ophørte Fie's ålefiskeri samme dag, marsvinet kom til byen, og der opstod et spændt forhold mellem Hans Grees og Fie. Resultatet blev, at Hans Grees var nødt til at aflive

det blandt byens børn så populære marsvin, hvorefter Fie's ålefiskeri igen blev normaliseret.

Gravning efter sandorm

Et vigtigt bierhverv for voersaaboerne har fra gammel tid været gravning efter sandorm. På gode dage kunne der være op til 80 mennesker igang med ormegreben fra Stensnæs og sydpå. Det kunne være fiskere, der ikke kunne komme på havet på grund af dårligt vejr. Det kunne også være arbejdsfolk, unge og ældre, der

Fie Krag, der gennem mange år var ormegrosserer i Voersaa, kunne selv fatte den treflænedede greb og ormespanden, når leverancerne svigtede. Her ses Fie passere broen efter en gravetur på stranden ved Sdr. Voersaa.

her ved hårdt arbejde virkelig havde en reel mulighed for at styrke økonomien. Ikke sjældent havde forældre problemer med børnene, der hellere ville på banken og grave orm end gå i skole.

Der var da også gode penge at hente. Omkring århundredskiftet kostede sandormene ½ øre stykket. I 1920 og mange år frem kostede de 1 øre stykket. Det var ikke usædvanligt, at en ung kone kunne grave 3000 orm på en uge. Den gamle Ane Nyman, der boede i »amerikanerens hus« (Aavænget 6), præsterede i en alder af 75 år at grave 6-700 orm om dagen. Det var især om efteråret og vinteren, der blev tjent de store penge. De mange sandorm blev afsat til byens orme-grossister: Ole Kongsbak, Stinne Dansk, Fie Krag og Kristian Grønbak. Den sidste var særlig søgt af drengene, da han afregnede kontant.

De orm, som byens egne fiskere ikke brugte, blev pakket i trækasser med 3 liter i hver. Der gik ca. 100 sandorm til en liter. Kasserne blev af vognmand Jens Dansk transporteret til Agersted, hvorfra de blev sendt med banen til vestkysten til fiskerlejerne Tversted, Lønstrup, Løkken og Blokhus. De mange ormekasser blev op til 1. verdenskrig fremstillet af tømrer Otto Ottosen (Gammel Ott), hvorefter Severin Sørensen overtog produktionen, da han startede Voersaa Savværk og Kassefabrik. Sidst-

nævnte leverede også ormekasser til houbøerne, der sendte deres orm til de svenske vestkystfiskere.

Fiskepladser

Fiskernes mulighed for at finde gode fiskepladser beroede tidligere udelukkende på mundtlige overleveringer fra far til søn. Hvis en fisker i magsvejrer under sin færden på havet observerede stenrev, tangpolde o.l. gode fiskepladser, tog han de nødvendige landkendinger og evt. loddede dybden. Han havde så mulighed for at finde stedet igen.

Her skal nævnes nogle af voersaafiskernes mest benyttede fiskepladser.

»Guldminen« fortæller i sit navn noget om stedets betydning for fiskernes økonomi. De benyttede landkendinger var Søraa Ingers hus op i Agersted Kirke, og Kroghs gård i Nordost op i Lyngsaa Kirke. Efter ålegræssets forsvinden i 1926 gav snurrevodsfiskeriet på denne plads masser af gode rødspætter og torsk. Under krigen styrtede en tysk flyvemaskine ned midt i området, og vragede var i en lang årrække til stor gene for snurrevodsfiskeriet på stedet.

»Posses Hval« var en lang stenfyldt sænkning, der først blev benyttet af Poss Peter. De benyttede landkendinger var Frakstederne i Nordost op i Lyngsaa Kirke og Søraalund op i Agersted Kirke. Med disse landkendinger fandt man den nordre ende af

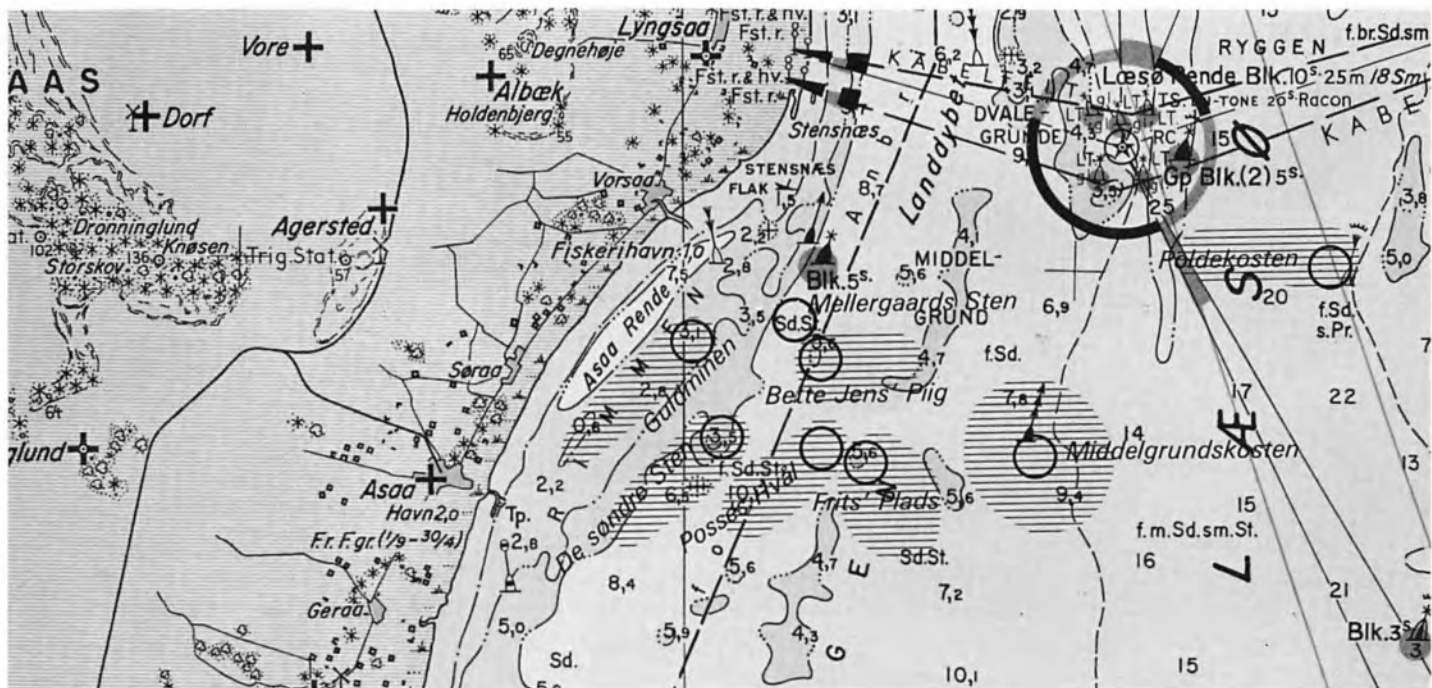
hullet, hvor der var 5 favne vand, hvorefter vanddybden voksede jo længere man kom syd på. Hullet stoppede, når man havde Kællingbrogård i Søraa op i Agersted Kirke. Det passede lige med 30 længder garn. Fiskepladsen, der ofte blev benyttet af garnfiskere, var kendt for sine store rødspætter.

»De Søndre Sten«. Et stenrev, der følger kysten syd for byen. Stenene begynder, når Smørgården (Nørgård) i Søraa er op i Agersted Kirke og slutter når Kællingbrogård er op i Agersted Kirke. Herefter blev der klar bund. På denne plads satte voersaafiskerne hvert efterår deres krogliner for at fange torsk.

»Møllergaards Sten«. Et stenrev umiddelbart sydvest for lystønden »Stensnæs« på yderkanten af rimmerne. Her blev der gennem mange år fanget masser af hummere. Stedet blev fundet af Jens Møllergaard, der var den første lokale fisker, som drev hummerfiskeri med garn på denne plads.

»Poldekosten« (sydøst for det daværende fyrskip) var kort før krigen en formidabel plads for torskefiskeri. Landkendingerne var: Læsø Rende Fyrskip op i søndre ende af det frederikshavnske højland og Poldekosten sønden om Vesterø Kirke. Herfra sattes krogene ret vest ind til kanten af stenrevet.

»Bette Jens' Piig« var en fiskeplads,

som specielt Jens Jensen, også kaldet Bette Jens, yndede at anvende til snurrevods fiskeri. Da det ikke sjældent medførte en reven vod, varede det ikke længe inden pladsen blandt fiskerne i området fik sit rammende navn. Landkendingerne var »Gattet« (hulvejen over Holtbjerg) op i Sorgenfris villa på Åhavevej i Voersaa og Frakstedet (Stensnæs) i Nordost op i Lyngsaa Kirke. Fra ankringsstedet sattes ind mod land.

»Frits' Plads« også kaldet »uden for Asaa revle« var en god plads for snurrevods fiskeri. Landkendingerne

var Voersaagård op i »Wolle Høven« (Degnehøjene i Albæk) og Kællingbrogård op i »Bitte Knold«.

Af øvrige gode lokale fiskepladser skal nævnes området syd for Trekosten, der især gav godt med »krøjfisk« (pighvar, tunger og hummer).

Området omkring Middelgrundskosten, hvor der var vekslende bund med græsflakker og sandbund, gav gennem mange år godt rødspættefiskeri, og altid rene garn.

Stenrev, huller, grundenes skrænter og vrage er nogle af de steder, der erfaringsmæssigt giver mulighed for godt fiskeri. Disse betingelser findes mange steder ud for Voersaa – men på grund af havets udstrækning og vejrliget kan det ofte være svært at finde disse fiskepladser igen. De største fiskepladser som Dvalegrunden og Middelgrunden er mærket af på søkort. Men som andre fiskerlejer har Voersaa haft sine lokale »pladser«, der ofte er opkaldt efter findereren eller brugeren. Desværre er mange af disse gået i glemmebogen efter erhvervsfiskeriets ophør. Det har dog været muligt at rekonstruere nogle af de mest kendte pladsers placering.

Fiskens behandling, opbevaring og afsætning

Før århundredskiftet landedes fisken ved broen. Her handledes der direkte med krejlerne og med folk, der var købelystne.

På daværende tidspunkt var der enkelte fiskekrejlere, der opkøbte fisk, men langt den største part blev afhændet til de lokale bønder. Handelen med bønderne foregik mange gange på den måde, at bønderne, der ofte kom kørende fra oplandet til Voersaa Mølle, som dengang var en af Østvendssystems største, samtidig kom ned til fiskernes anløbsplads for at slå en handel af med fiskerne eller vist nok oftest med fiskerkonerne. Det kunne somme tider knibe med afsætningen af isinger, der ikke rigtig var efter bøndernes smag. Det var skrubberne, man var mest interesseret i. Fiskerne indførte derfor den regel, at man for at få lov til at købe en kasse skrubber samtidig skulle af-tage en kasse isinger. Denne tvangs-kvotering kunne til tider få handelen til at gå lidt trægt. Dette klarede man dog oftest ved hjælp af en flaske »brævn«, der hurtigt var at hente hos købmand Madsen i den nærliggende købmandsgård.

Krejlerne

Krejlerne var originale folk. Det var Nord Niels fra Storskoven, Küster

fra Agersted, Lars Færch fra Dorf, Brillelas fra Flauenskjold og Stinne Dansk fra Voersaa.

Om fiskekrejleren Lars Færch fortælles: Når han havde fået trillebøren læsset med fisk, skulle han, før han startede på hjemturen, ind til købmand Madsen i den gamle købmandsgård for at få vandrebogen påtegnet, som han selv udtrykte det. Det bestod i, at hans lommelærke blev fyldt op med brændevin. Det kunne også være nødvendigt i ny og næ. Han skulle køre den toplæssede trillebør ad sand- og grusveje helt op til Storskovsområdet. Han solgte ikke en eneste fisk, før han kom til Agersted. Det kunne hælde, at disse frie krejlere en varm sommerdag mødtes på landevejen. Et møde der ofte endte med et sammenskudsgilde. Efter et sådant gilde kunne handelsvaren se lidt støvet og slap ud, men det vidste krejlerne råd for. Fisken blev rensset og frisket lidt op i nærmeste bæk eller mergelgrav, og så fortsatte handelen.

Brillelas og konen, der leverede fisk til Flauenskjoldområdet, var, som en af de gamle fiskere beskrev: »En bitte mand, og konen en ussel bitte kone«. De klarede turen med hestevogn. Det vil sige, konen sad på agestolen og Las gik ved siden af vognen og passede tømme. De to mennesker opkøbte fisk i Voersaa i mangfoldige år og hørte med til billedet af havnen.

Stinne Dansk fra Voersaa var en usædvanlig dygtig og stræbsom kvinde. Hun blev tidligt enke og måtte så selv forsørge sig og sin familie. Gen-nem 20 år ernærede hun sig som fiskekrejler. En fiskekrejlers arbejdsdag var lang. Stinnes datter Marie fortæller, at det kunne ske om vinteren, at moderen var taget på havnen om morgenen, når børnene vågnede, og ikke var vendt hjem om aftenen, når børnene gik i seng. Det skete ofte om vinteren, at de kun så moderen om søndagen. Stinne sagde, at søndag var Vorherres dag, da arbejdede man ikke.

De nævnte krejlere var alle virksomme før fiskeeksportens oprettelse. Af andre lokale fiskehandlere skal nævnes Kristian Nedergaard, Lyngsaa, Grønbak, Søren Jensen, Gert Simon, Vilhelm Jensen, Nedergaard og Berg Andreasen – alle Voersaa. Som et eksempel på en af disse fiskekrejleres område skal tages Berg Andreasens. Han var aktiv fiskehandler fra 1923 til 1960. De første mange år klarede han fisketransporten ved hjælp af en trillebør, senere med en Long John budcykel. Hans område var delt op i 3 distrikter. Rute 1, der kørtes onsdag og lørdag, gik over Holt Bjerg til Albæk og derfra til Præstbro. Rute 2, der kørtes tirsdag og fredag, gik over Sønder Strengsholt til Nymark, Sønder Kirkevej og derfra over i Alfarvandområdet. Rute

3, der kørtes mandag og torsdag gik over Fæbroen, Rugtved og Skoven- gen til Søraaområdet. Til hver tur blev der læsset 3 kasser fisk på trille- børen.

Voersaa Fiskeeksport

I begyndelsen af århundredet havde det været sådan, at krejlerne først fik de fisk, de havde brug for, resten blev så solgt til grosserer Thorsen i Nørre- sundby med hvem bundgarnsfiskerne hvert år lavede en prisakkord. Ålene blev dog solgt til en opkøber fra Fre- dericia.

Da der efterhånden landedes flere fisk, end der kunne aftages lokalt, stiftedes i 1919 Voersaa Fiskeeksport omfattende de aktive erhvervsfiskere ved en sammenslutning af bund- garnsfiskerne og vod/flyndergarnsfi- skerne.

Alle, som landede fisk i Voersaa, skulle betale til havnekassen. Dens midler blev bl.a. brugt til vedligehol- delse af havnen og opførelse af byg- ninger på grunden. Bundgarnsfisker- ne og vod/flyndergarnsfiskerne havde hver deres opkøbere. Bundgarnsfi- skerne havde et hus, der stadig står i den vestlige ende af havnearealet. Fra dette hus foregik salget til opkøber- ne. Vod/flyndergarnsfiskerne holdt tilsvarende til i den østlige ende af havnen. Efter at fiskeeksporten var dannet overtog denne bundgarnsfi- skernes hus, og aktiviteten blev sam-

let i den vestlige del af havneområ- det.

Så at sige alle aktive fiskere var tvunget til at være medlem af ekspor- ten, idet alle, som landede fisk, skulle lade dem gå over eksporten. Ved før- ste aflevering fik man en afregnings- bog af eksporten. Der blev ikke be- talt kontingent.

En fiskeeksportør blev ansat af fi- skeepstens medlemmer, ligesom der også var ansat en forretningsfø- rer, som ikke behøvede at være med- lem af fiskeriforeningen. Forretnings- føreren (regnskabsføreren) trak 15% fra afregning til fiskerne, og disse 15% blev brugt til aflønning af fiske- eksportøren og til afholdelse af diver- se udgifter. Når regnskabet blev gjort op om efteråret, blev overskuddet fordelt efter de forskellige bådela- vs fiskeri.

Den første fiskeeksportør i byen blev fiskeriforeningens sekretær, fi- sker Mads Peter Jensen, der startede i 1919. Efter ham kom i 1921 fra Esbjerg eksportør Rasmussen. Han efterfulgtes i 1922 af eksportør Hou- møller fra Helligsø. Da denne i 1928 overtog fiskeeksporten i Hals flyttede eksportør Kristian Andreasen hertil fra Asaa, hvor de svigtende bund- garnstilførsler havde medført lukning af Asaa fiskeeksport. I 1930 overtog Ejner Albertsen jobbet som fiskeeks- portør, et job han bestred de næste 30 år. I 1961 blev Kristian Kristen-

sen (Kesse Tolder) fiskeeksportør, og i 1964 sluttede Peter Jensen, der kom fra Præstbro, som eksportør og fiskeeksporten blev nedlagt.

Oprettelsen af fiskeeksporten hav- de resulteret i ansættelsen af folk, der direkte havde med fiskens behand- ling, opbevaring og afsætning at gø- re.

Sild, stenbidere og makreller, der ikke egnede sig til forhandling i le- vende tilstand, blev landet ved kajen. Flyndere og en del af torskene opbe- varede derimod i hyttefade ude mel- lem pælene. Til at begynde med pak- kedes fiskene ude ved hyttefadene, hvorfra Jens Dansk sejlede dem ind til kajen. Senere foregik dette arbejde i fiskeeksportens huse.

Fiskene blev pakket i hølkkasser med hø, græs, flæg og knust is. Hver kasse indeholdt 25 kg fisk. En stor del af fisken blev kørt til Agersted af havnens vognmænd Grønbaek og Jens Dansk. Herfra blev fisken sendt vide- re med toget.

Isforsyningen sørgede man selv for. Hver vinter, når isen havde nået en acceptabel tykkelse, gik fiskeeks- portøren i samarbejde med de aktive fi- skere i gang med at klargøre iskulen til den kommende sæson. Den gamle kule blev ryddet, og der bjærgedes ny is samt tang og brunjord til isolering af kulen. Isen blev hovedsageligt hentet ved Mølle-dammen, hvor den blev savet ud i passende blokke og

Billedet viser den gamle bro over Voer å omkring århundredskiftet. Manden med trillebøren er fiskekrejler Lars Færch, Dorf. I baggrunden ses det nybyggede Voersaa Pottemageri. Ved foden af det store træ anes Sdr. Voersaa's bybrønd.

Familien Dansk, der ejede Voersaa Vognmandsforretning, var i mange år beskæftiget ved havnen. Billedet, der er taget i 1912, viser fra venstre Marie, Stinne og Jens Dansk. Stinne kørte på landet og solgte fisk, medens sønnen Jens Dansk arbejdede ved Fiskeeksporten med pakning og transport af fisk.

transporteret til havnen. Tang bjær- gedes ved stranden, og brunjord hen- tedes i tørvegravene oppe i mosen. Når kulen var klargjort, kunne eks- portøren og hans medhjælpere så hente blokkene ind i fiskehusene, hvor man ved hjælp af en pigget jomfru og en svær trækasse kunne fremstille den nødvendige knuste is.

Handel med torskekvaser

Bundgarnstorsken, som gik uden om Voersaa Fiskeeksport, opbevarede i storbøjlede ruser ude i Asaa Rende. Her opbevarede de til kvaserne kom og hentede dem. Først på efteråret kom kvaseskipperne til byen for at akkordere med fiskerne om priserne. Det var sådan, at priserne steg jævnt fra september til nytår, hvorefter de igen faldt.

Det var især småtorskene, som kva- serne afhentede. De store torsk åd de små, når de kom i dammen på kva- sen, og var derfor en dårlig forret- ning for skipperne. Torskene blev sejlet til det daværende Kristiania. Der var gerne 3 kvaser, der samarbej- dede, således at den ene løb op til fi- skernes torskeruser og samlede fang- sten op fra Voersaa til Hals. Herefter blev fangsten omladet til en af de øvrige kvaser, som så sejlede i fast fart til Kristiania. Det var som regel skaw- og frederikshavnerkvaser vo- ersaafiskerne handlede med. De mest kendte var skawkvasen Notos, der til-

hørte Antoniussen, samt frederiks- havnerkvasen Anna med skipper Magnussen, der altid kom, når der skulle skældes ud på fiskerne, hvis de trods aftale havde solgt til fremmede kvaser. Selv om de fleste af bund- garnsfiskerne havde akkorderet med bestemte kvaseskipperne om prisen på torsken, hændte det ikke sjældent, at fiskerne lod sig friste til at sælge til anden side. Der var hård kamp mel- lem frederikshavner- og skawkvaser- ne om at få fat i bundgarnstorsken. Sidst i 20'erne havde fiskerne eksem- pelvis aftalt en kiloprís på 25 øre med frederikshavnerkvaserne, hvor- efter skawkvaserne tilbød 35, en eks- traførtjeneste der var svær at modstå.

Kvasen Gertrud Dorthea med skip- per Anders Andersen blev altid sendt til Voersaa, når der skulle klages over svære prisfald, og derfor ændres på aftalte priser. Det var dog sjæl- dent prisfald i Kristiania, der var års- sag til kvaseredernes priskvaler, snarere var det store tab på grund af hård sejlads over Skagerak, der helt sikkert medførte stor dødelighed blandt torskene i kvaserens dam.

Kvasen Kattegat, der ejedes af Lentzman, sluttede sin sidste rejse for enden af molen i Voersaa. Un- der en rejse til Voersaa i vinteren 1928, blev den slået læk ude på rim- merne, hvor man havde kastet anker for stormen. Skipperen så derfor in- gen anden udvej end at sejle skibet på

grund uden for pælene. Da vraget til sidst næsten spærrede for udsejlin- gen, blev det bortsprængt. Ved sprængningen blev en af byens fiske- re iøvrigt hårdt kvæstet, da han trods ophold uden for farezonen alligevel blev ramt af en vildfaren stump an- kerklyds.

Benyttede skriftlige kilder

H. Blegvad: Fiskeriet i Danmark I-II. 1946-48. L. C. Brinck-Seidelin: Hjørring Amt. 1828. Danske Slotte og Herregårde. 2. udg. Bind 10. 1966. Fra det gamle Voersaa. Arti- kel i Vendsyssel Tidende, 3.6.1935. P. C. Møller: Oeconomisk Skildring af Hou i Hals Sogn. 1833. A. C. Strubberg: Dansk Fiskeri- stat. 1935. Trap Danmark. 2. udg. Bind 5. 1875. Voersaa Fiskeriforenings forhand- lingsprotokoller. D. H. Wulff: Kommunale Bestillingsmænd i Aalborg i ældre Tid. Sam- linger til Jydsk Historie og Topografi, IX. 1882-83.

Der er her ved indgangen til 80'erne noget, der tyder på, at byens unge igen forsøger at ernære sig ved fiske- riet. Flere af byens unge mænd har etableret sig med moderne joller og redskaber. Så må fremtiden vise, om biologernes eksperimenter med fred- ningsbestemmelser og kvoteringsord- ninger m.v. igen vil gøre komsum- fiskeriet i Kattegat til et rentabelt er- hverv for kystfiskere med forholdsvis små joller som voersaafiskernes.

Stavad - en jernalderboplads i Store Vildmose

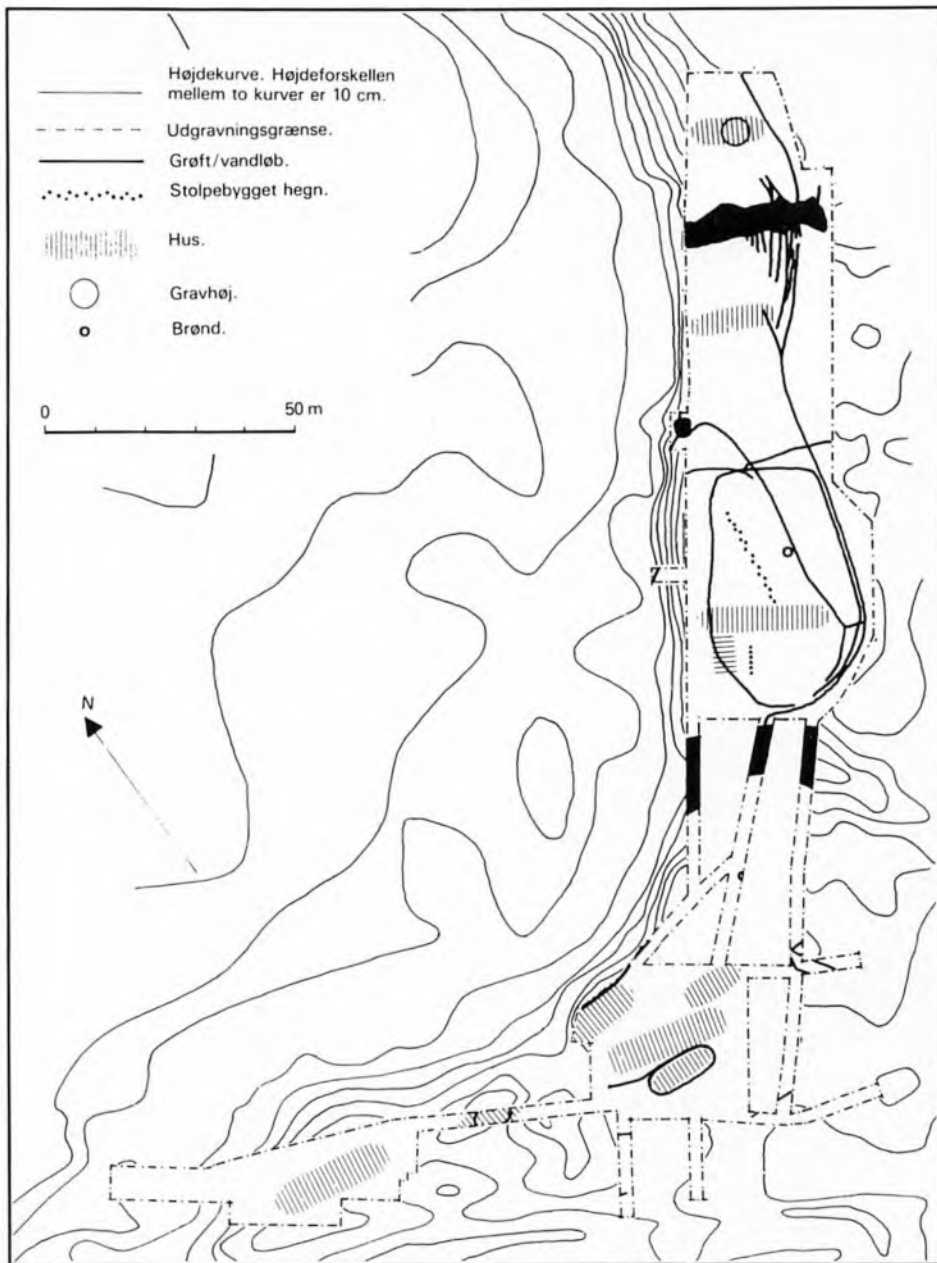
af Torben Dehn

I Store Vildmoses nordvestlige randparti hos gdr. Arne Nielsen i Stavad har Vendsyssel historiske Museum og Museumsrådet for Nordjyllands Amt undersøgt en jernalderboplads. Det er sket i løbet af efteråret 1978 og hele 1979 for midler stillet til rådighed af Nordjyllands Amtskommune som del af et beskæftigelsesprojekt for unge arbejdsløse. Desuden har Fortidsmindeforvaltningen under Miljøministeriet ydet økonomisk støtte.

Der er afdækket og udgravet omkring 6500 m² af bopladsen, men på basis af gentagne systematiske overfladeopsamlinger af opløjede lerkarskår, lerkliningsstykker og dyreknogler kan det konstateres, at bebyggelsen strækker sig længere mod syd og dækker mindst 3000 m² mere. Der er ved udgravningerne fundet hustomter, afvandingsgrøfter, brønde, dyrkningsspor og affaldslag med mange velbevarede dyreknogler. Desuden er der udgravet to gravhøje med tilknytning til bopladsen, som dateres til 300-400 tallet e.Kr.

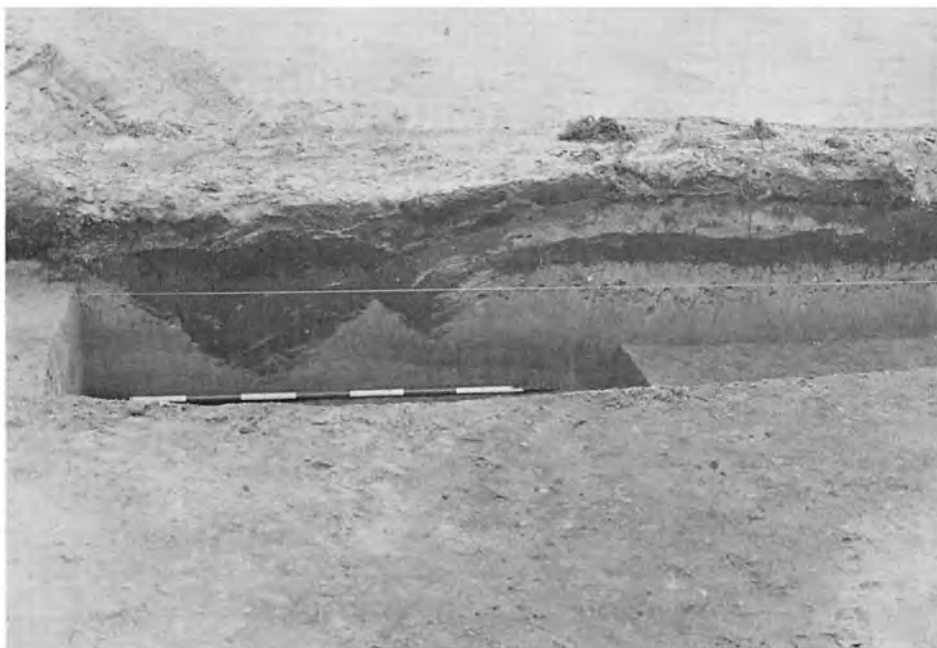
Da terrænforholdene til en vis grad har været bestemmende for bebyggelsens placering, er der sideløbende med udgravningen foretaget en overfladenivellering af hele området, så det er muligt at forsyne planen over bopladsen med højdekurver. Det fremgår heraf, at bopladsen lå på et højereliggende område, som grænse-

Område med grøfts-system og lav jordvold set fra syd. Midt i feltet ses stolpehuller fra et 27 m langt hus.

N. Bendsen fot.

Lodret snit gennem to grøfter og den lave jordvold. Det opkastede sand fra den sidst gravede grøft, som er den til højre, ses som en lys bræmme i den lave vold.

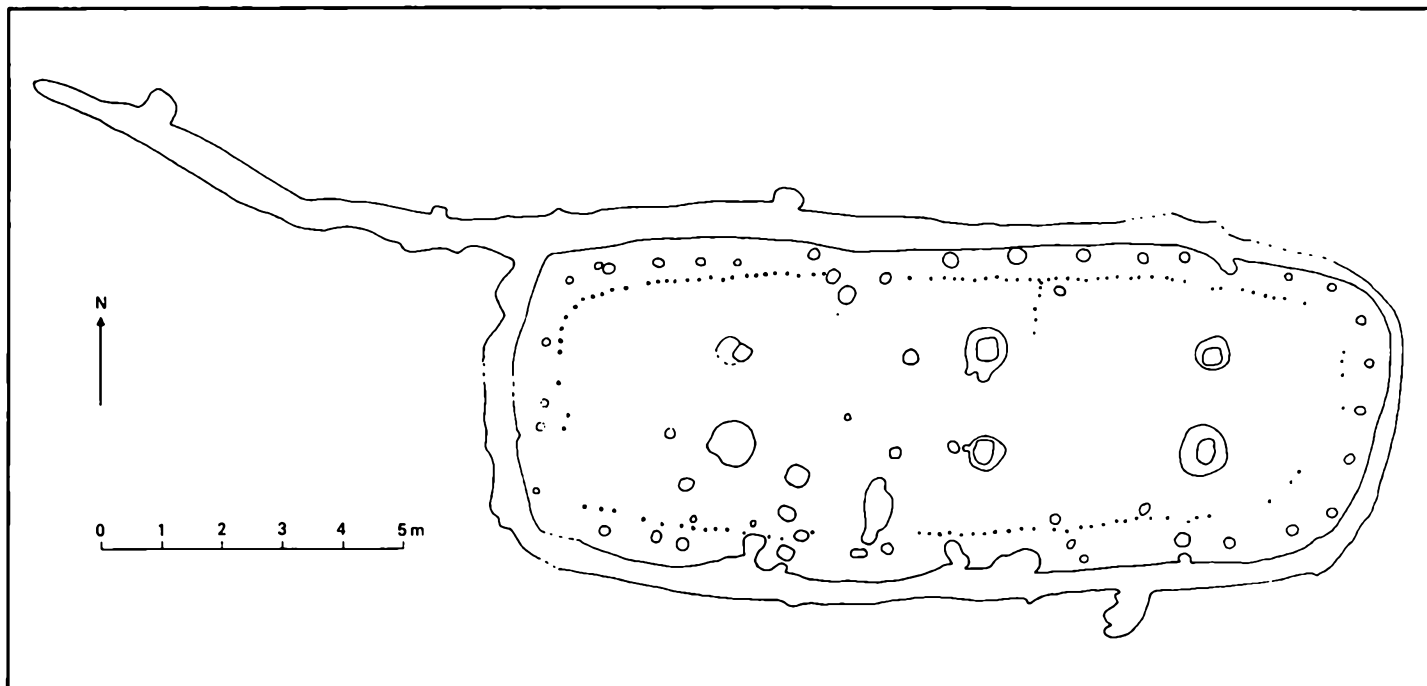
J.-H. Bech fot.

de op til et lavereliggende meget fugtigt areal. Da en del af området ikke har været pløjet siden jernalderen, mens en anden del kun har været pløjet enkelte gange i moderne tid, var terrænforholdene ikke ændret væsentligt siden jernalderen.

Anledningen til at udgravningerne kom i gang var, at der i forbindelse med førstegangspløjning blev fundet lerkarskår og lerklining på den sydlige del af bopladsen. Tilsvarende iagttagelser var aldrig gjort ved pløjningen af den nordlige del, men her var konstateret en lav jordvold, som indhegnede et areal på ca. 45 × 25 m.

Ved en totalafdækning af dette areal fremkom et større grøfts-system, hvor det var muligt at fastslå de enkelte grøfters alder i forhold til hinanden. Det viste sig, at volden ikke var en vold i almindelig forstand, men opkastet sand fra den sidst gravede grøft i grøfts-systemet. Midt i feltet fremkom sporene af et 27 m langt hus, som var ældre end eller delvis samtidigt med den først gravede grøft. Efter nedrivningen af huset har området været pløjet mindst to gange. Det fremgik af flere sæt ards-por, som imidlertid alle var ældre end den yngste af grøfterne.

På bopladsen i sin helhed er der fundet spor af 10 huse. Hustomterne viste sig som muldfyldte huller i undergrunden efter de nedgravede træstolper. I nogle af husene var stolpehullerne dækket af et kulturlag, mens de i andre huse var gravet igennem kulturlaget. Husene var på én undtagelse nær konstrueret med to parallelle rækker indre tagbærende stolper og med vægge af mere eller mindre tætstillede stolper. Langsiderne var rette eller svagt buede og hjørnerne afrundede. For nogle af husene gjaldt, at gavlens form var vanskelig at fastslå, fordi stolpehullerne mang-

lede eller var uregelmæssigt placeret. Det betød, at det kunne være vanskeligt at bestemme disse huses nøjagtige længde, men det var til trods herfor tydeligt, at der størrelsesmæssigt var tale om to kategorier af huse. Der var nemlig langhuse på 25-27 m's længde og mindre huse på 13-18 m's længde. Bredden var konstant 5-6 m i alle husene. Forholdene kompliceres ofte af, at det samme hus kunne være nedrevet og genopbygget på næsten det samme sted flere gange, fordi stolperne hurtigt rådned i den fugtige jord.

Ét hus adskilte sig konstruktionsmæssigt fra de øvrige. Det var et 8×5 m stort hus, som lå vinkelret lige op til et langhus, således at der var tale om en tilbygning. Huset havde ikke som normalt svære indre tagbærende stolper, men alle stolperne i væg og gavl var omtrent lige kraftige.

Forskellene i husenes størrelse og konstruktion afspejler formodentlig en forskel i husenes funktion, men den kan der ikke siges noget sikkert om på Stavadbopladsen. Derimod er der andre bemærkelsesværdige forhold. For eksempel er der ikke i ét af

de udgravede huse påvist ildsted eller spor heraf, således som det ellers kendes fra periodens huse; det var ellers at forvente, når kulturlagene henover husene var bevaret. Det må betyde, at der enten slet ikke har været ildsteder inde i husene, eller at de har ligget så højt over gulvniveau, at de ikke er bevaret.

På baggrund af de mange dyrekogler fra både bopladsområde og affaldslag kan det også undre, at der ikke er fundet spor af båseskillemur, således som det ofte er tilfældet i jernalderhuse. Forklaringen kan en-

*Plantegning og foto af hus med grøft omkring ydervæggene. Huset har desuden haft en indre væg af tætstil-
lede rafter. På billedet er huset set fra
øst.*

Lis H. Olesen opmåling og fot.

*Standfladen på en tagbærende stolpe
fra det østligste hus. Kun i enkelte
tilfælde var selve stolpen bevaret. På
denne ses tydelige hugspor efter træ-
sældningen.*

T. Dehn fot.

ten være, at dyrene aldrig har været på stald, eller at eventuelle båseskilerum har været af en konstruktion, som ikke mere kan påvises.

Det sydligste af de udgravede huse var konstruktionsmæssigt som de øvrige, men var udstyret ud over det sædvanlige. Udenfor huset var der umiddelbart op til væggen hele vejen rundt gravet en grøft, som har haft til opgave at holde huset frit for vand. Lige indenfor den stolpebyggede væg har der desuden været opsat en ekstra væg af tætstillede tynde rafter. Samme vægtype har tilsyneladende også været benyttet som skillevæg inden i huset.

I sjældne tilfælde var der bevaret dele af selve de svære tagbærende træstolper fra husene, nemlig i nogle af de dybeste stolpehuller med stor fugtighed. Den bedst bevarede stolpe var knap 30 cm i diameter og med tydelige hugspor efter træfældningen.

Et væsentligt element på bopladsen var de mange grøfter. Deres tolkning som afvandingsgrøfter bygger på, at der som regel i bunden sås et eller flere tynde sandlag og herover oftest en indskridning af undergrundsmateriale. Da grøftens funktion er ophørt er der sket en opfyldning med muld.

Også grøfternes placering i terrænet tydede på, at de har haft til formål at føre vand bort fra de højereliggende områder. I den nordlige del af udgravningsfeltet afdækkedes et re-

gulært vandløb. Via dette vandløb er en del af vandet fra grøfterne ført direkte ud i det lave område vest for bopladsen.

Der blev fundet to brønde på bopladsen. I den ene, som lå ca. 12 m fra indgangen til et langhus, var en del af den oprindelige brøndskakt endnu bevaret i form af en grenfletning sat mellem 10 lodrette pæle. Pælene stod i en rundkreds med en diameter på ca. 85 cm. Ovenover den 45 cm høje grenfletning var et 70 cm tykt lag af sammenskredet fyld. Den anden brønd, som lå i et område, der ikke blev helt afdækket, havde rester af lignende fletning, men var helt skredet sammen og ødelagt.

Da ingen af husene synes at være nedbrændt, er der sandsynlighed for, at de er fraslyttet under fredelige og udramatiske forhold. Derfor har det været muligt at fjerne husgeråd, redskaber og våben fra husene inden de forfaldt. Følgen heraf er, at det oldsagsmateriale, som fandtes ved udgravningen, kun er genstande, der er kasseret eller tabt. Men det kan alligevel give et indblik i livet på bopladsen.

Hele bopladsen kan ud fra oldsagsmaterialet dateres til et tidsrum inden for 300-400 tallet e.Kr. Desværre er det ikke muligt at fastslå sikkert, hvor mange huse der har stået på stedet samtidigt. På den sydlige del af bopladsen må der være tale om en

Til højre: Lodrette snit i en afvandingsgrøft.

J.-H. Bech fot.

Yderst til højre: Den ene halvdel af en grenflettet rund brøndskakt.

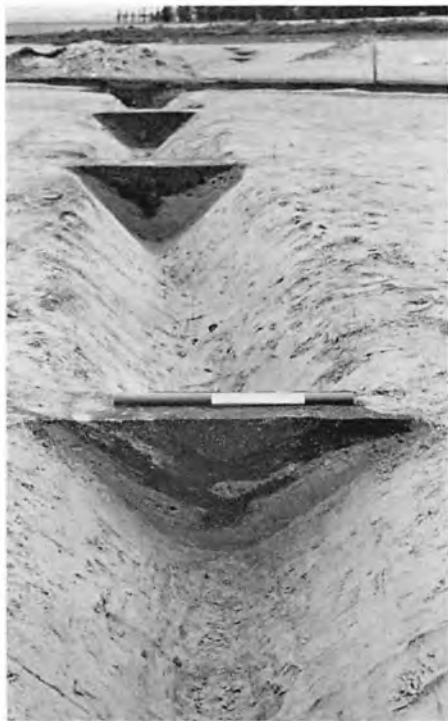
T. Dehn fot.

Til højre: To afvandingsgrøfter, som skærer hinanden, set ovenfra. Grøften parallel med landmålerstokken er ældst.

T. Dehn fot.

Yderst til højre: Opmåling af lodret snit i et vandløb, som afvandingsgrøfter har ført vand til.

P. Lysdahl fot.

På bopladsen fandtes en del lerkar-skår både i kulturlaget og nede i stolpehulleerne. De to lerkar øverst til venstre, som er henholdsvis 7 og 13 cm høje, repræsenterer den grovere husholdningskeramik. Den finere sortglittede keramik som lerkarret på side 44 forekommer kun i mindre mængde. Den blanke overflade på

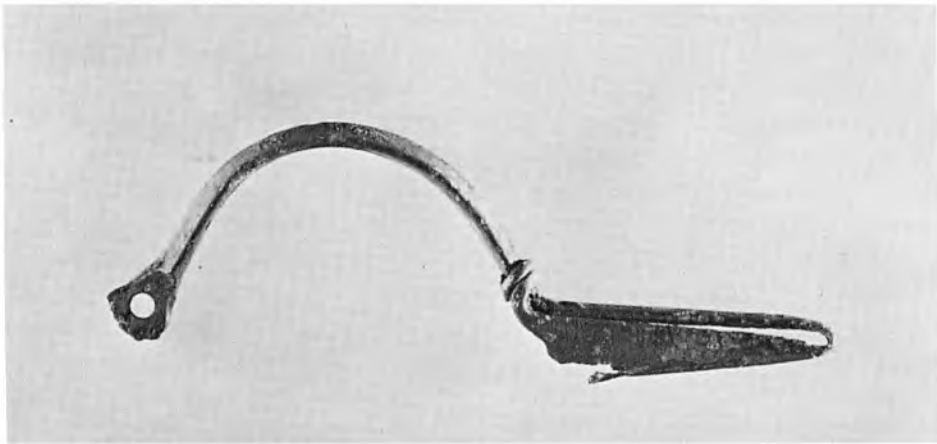
denne fine keramik er fremkommet ved anvendelse af en glittesten. Øverst til højre ses en sådan 5,5 cm lang glittesten. Vævevægtene af ler nederst til venstre har været brugt til at holde trådene i væven stram; de fandtes især spredt på den sydlige del af bopladsen, og de er 8-10 cm i diameter. Nederst til højre er afbildet en

9 cm lang smeltestedel. Den er af ler og har på ydersiden spor af kraftig opvarmning.

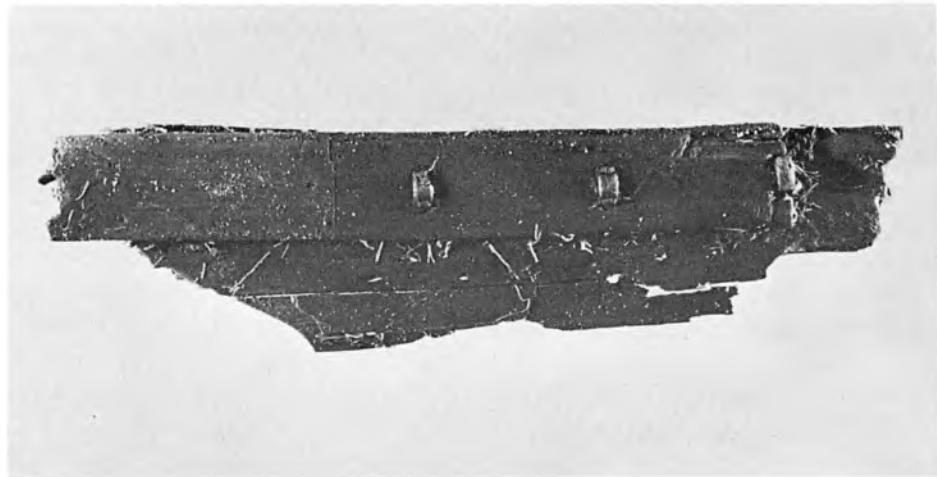
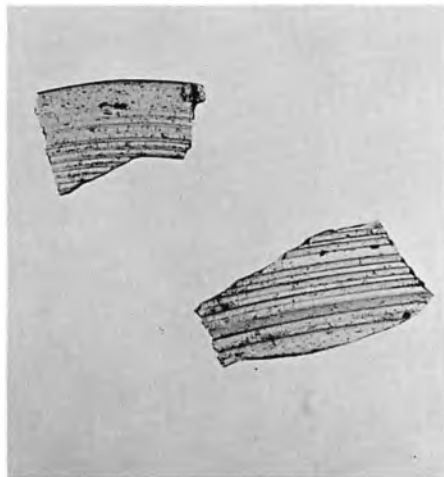
Af metal er foruden en bronzedupsko til en sværdskede fundet to genstande af sølv. Den ene er en beskadiget spiralring med to brede riller, mens den anden er en fibel, som mangler fjeder og nål. Fiblen har været brugt som smykkeål i forbindelse med klædedragten. Sølvringens til venstre er ca. 2 cm i diameter,

mens fiblen til højre er 7,8 cm lang. Begge fandtes i kulturlaget over husene på den sydlige del af bopladsen. Det samme gælder de to glasstykker nederst til venstre. Det er skår af drikkeglas, importeret fra udlandet. Det største stykke er 3,8 cm langt. Nederst til højre ses en 14 cm lang trægenstand, som lå på bunden af

brønden afbildet på side 41. Den består af to tynde træstykker, sammenholdt med et bastlignende materiale og en sort substans. Stykkets overkant er afrundet, og udførelsen i det hele taget omhyggelig. Stykkets anvendelse er uvis.

Alle genstande: O. Brønden fot.

forholdsvis langvarig bebyggelse; for eksempel var ét af langhusene bygget op og nedrevet fire gange på samme sted, ligesom et andet langhus havde talrige udskiftninger af både tagbærende stolper og vægstolper. En stor mængde nedgravninger i undergrunden på selve bopladsområdet udover stolpehullerne kunne også vidne om længere tids aktivitet på stedet. Endelig var mængden af lerkarskår og andre oldsager tydeligt større end i den nordlige del af bebyggelsen. Her var der meget få nedgravninger i undergrunden ud over stolpehullerne til husenes opførelse. Det var i den nordlige del af bebyggelsen også bemærkelsesværdigt, at husene blev mindre og mindre længere mod nord, ligesom husenes kvalitet bedømt ud fra grundplanerne var faldende.

Disse forskelle på de to dele af bopladsen tyder altså på, at den sydlige del samt den ikke udgravede del repræsenterer en forholdsvis langvarig bebyggelse og den nordlige del en mere kortvarig. Om de to dele har været samtidige eller har afløst hinanden kan desværre ikke afgøres, ligesom det heller ikke i alle tilfælde er muligt at afgøre, hvilke af husene i de to dele, der har været i funktion på samme tid.

Efter nedrivningen af det nordligste af de udgravede huse er der bygget en gravhøj midt i hustomten. Begrav-

velsen er foregået på den måde, at man efter ligbrændingen, som der ikke er spor af på stedet, har lagt en mindre del af ligbålsresterne i et særpræget pokalformet lerkar, og har anbragt det sammen med de øvrige ligbålsrester direkte på jordoverfladen. Over denne dyngede ligbålsrester, som foruden brændte knoglestykker og trækul også omfattede en lille perle af glasflus, er så opført en lav høj af græstørv. Den oprindelige størrelse på højen kendes ikke, da den var overpløjet, men før udgravningen var højden 60-70 cm og diameteren 7-8 m.

Omkring 75 m syd for den udgravede del af bopladsen lå en anden overpløjet gravhøj. Den var noget større med en diameter på ca. 10 m og en højde på ca. 80 cm og havde rester af en randstenskæde. Under denne høj fandtes ingen begravelse; derimod var der efter dens bygning nedgravet to grave, dels oven i højen og dels i den nordlige kant lige udenfor randstenene. Begge grave var urnegrave bestående af et lerkar med aske og brændte ben. Fundene tyder på, at gravhøjene er nogenlunde samtidige med bopladsen.

Det kan umiddelbart undre, at man i jernalderen har lagt en forholdsvis stor bebyggelse, som Stavadbopladsen er, ud til et fladt og fugtigt engområde uden læ for vinden. Men forklaringen på bopladsens placering

skal nok søges i de mange dyreknogler, som er fundet i forbindelse med bebyggelsen. Selvom der også er fundet spor af pløjning er det nok kvægavlen, som var hovedernæringsvejen, idet engområderne har været velegnede hertil. Men de mange afvandsingsgrøfter vidner om, at det har voldt vanskeligheder at udnytte disse muligheder.

Note:

Stavad, Thise sogn, sb.nr. 81-83, Borglum herred. VHM sag nr. 327/1967, 561/1967 og 125/1969. Udgravningen er tidligere omtalt i en artikel af Jens-Henrik Bech: Arkæologiske beskæftigelsesarbejder i Vendsyssel 1978. Vendsyssel nu og da 3, 1979, side 32-33.

Profil igennem nordlige gravhøj. Graven, hvori det 23 cm høje lerkar nedenfor fandtes, ses som en tynd sort stribe i midten.

T. Dehn fot.

To alterstager fra Lyngby kirke

af Edel Sørensen

Søndag den 15. juni 1913 blev der for sidste gang holdt gudstjeneste i den gamle kirke i Lyngby. Gennem århundreder havde det grådige Vesterhav nedbrudt kysten og fravristet befolkningen jord og gårde, og nu var havskrænten kun ca. 20 m fra kirkegårdens stendige. Det var derfor blevet besluttet, at den gamle kirke skulle rives ned og en ny bygges halvanden kilometer længere inde i landet.

F. C. Harboe var arkitekt for den nye kirkebygning, der blev opført i gammel stil. Til koret blev der anvendt granitkvadre fra den gamle kirkes kor, ligesom den gamle profilerede granitsokkel blev genanvendt. Dele af kirkens inventar blev også flyttet med, blandt andet den enestående granitdøbefont med runetegn og to særprægede alterstager, som skal omtales nærmere i det følgende.

På Vendsyssel Historiske Museum fik vi lejlighed til at stifte nærmere

bekendtskab med de to stager, da pastor Johs. Freltoft i efteråret 1978 indleverede dem til restaurering.

Begge stager er omkring 27 cm høje og støbt i bronze. Hver stage er støbt i to dele, en trebenet fod og et kugleprydet skaft med tilhørende lyseskål. Delene er samlet med et håndmedet jernspiger med et stort hoved. Spigeret går fra foden op gennem skaftet og ender i lyseskålen som en tilspidset dorn, som formentlig har været længere og dannet et lys-spyd. Den ene stage er istandsat i nyere tid og det håndmedede spiger er blevet erstattet med en lille bolt med rundt hoved. På begge stager er i nyere tid påloddet lyseskålen en lysmanchet af messing.

Begge fodstykker har 3 kraftige fødder med en lille opretstående kam på hvert ben. På overfladen er der en indpunslet ornamentik, der er ret ensartet fra stage til stage. Dog er der variationer; det gælder således ud-

formningen af et lille krydsmærke som hver stage har på et af benene. Krydsmærket kan være bronzestøbrens bomærke.

Stagernes form og ornamentik virkede så original, at det fristede til en nærmere undersøgelse af stagernes herkomst. De findes imidlertid ikke omtalt i Trap Danmarks beskrivelse af Lyngby kirke, og nævnes heller ikke i Severin Christensen Sortfeldts artikel om Lyngby kirke i Vendsyssel Aarbøger for 1916. Sortfeldt gennemgår i artiklen den ældste kirkebog fra 1647, der på første side har følgende indledning: »Og eftersom Kirken ingen Bog tilforn havde har Søren Jørgensen foræret denne Bog«. På næste side står som overskrift: »Kirkens Inventarium«, men resten af siden er desværre fuldstændig blank. At kirken har haft lysestager er dog hævet over enhver tvivl, og beviset fremgår indirekte af regnskabet for 1660, hvor der blev indkøbt 2 voks-

Lyngby kirke blev nedrevet i 1913. I tidens løb havde Vesterhavet gnavet kystlinien så langt ind i det gamle kirkesogn, at havskrænten stod mindre end 20 meter fra kirkegårdens stendige. Dette fotografi af den gamle kirkes alterparti er optaget af L. Paulsen og opbevares på Nationalmuseet.

Lyngby nye kirke blev opført i 1913-14 længere inde i landet. Til sokkel og kor er genanvendt kampesten fra den gamle kirke. Dele af inventaret fra den gamle kirke blev også flyttet med.

O. Brønden fot. 1979.

lys formedelst 4 daler. »En kostbar Vare« skriver Sortfeldt, »En god Ko kunne ved den Tid omtrent koste 3 Daler«.

På Nationalmuseets 2. afdeling findes en beskrivelse af kirken i 1887 af F. Uldall, men heller ikke her er stagerne omtalt. Derimod findes der på samme afdeling et fotografi fra den gamle Lyngby kirke. På dette kan stagerne tydeligt ses stående på alterbordet.

Gennem en henvendelse til Nationalmuseets 2. afdeling blev stagerens formodede høje alder bekræftet i

fuldt mål. Museumsinspektør Niels-Knud Liebgott kunne datere dem som romanske, »fra tiden lige omkring 1200«. »Uden at der kan påvises helt identiske stykker, er der så afgjort tale om en type«. De 3 kugler på skaftet og den lille opretstående kam på hvert ben er karakteristiske stiltræk.

De tidligste stager af denne type er fremstillet i den belgiske by Dinant. Formen blev hurtigt efterlignet på en række europæiske værksteder, først og fremmest i Tyskland, men også danske bronzestøberier er tidligt ble-

vet påvirket, og efter alt at dømme er Lyngbystagerne en hjemlig produktion.

Beviset for et tilhørsforhold mellem stagerne fra Lyngby og den gamle, nedrevne kirke kan vi foreløbig kun føre tilbage til slutningen af forrige århundrede, men sandsynligheden taler vel for, at de to stager altid har hørt til kirken og prydet dens alterbord allerede fra kirkens indvielse.

Lyngbystagerens ornamentik er indpunslet i den støbte overflade. Det lille kryds, som findes på et ben på hver stager, kan måske være bronzestøberens bomærke.

N. Bendsen fot. 1979.

Til Lyngby kirkes inventar hører to 27 cm høje alterstager af bronze. Der findes ingen historiske oplysninger om stagerne, men ud fra form og stil kan de bestemmes som romanske, fra tiden omkring 1200. De tidligste stager af denne type stammer fra byen Dinant i Belgien, men stilen blev hurtigt kopieret og udbredt over det meste af Europa. Lyngbystagerne er efter alt at dømme et dansk arbejde.

O. Brønden fot. 1979.

Gærum - et eksempel på urbanisering

af Hans Jørgen Weitze

Urbanisering kommer af det latinske *urbs* = by og bruges om væksten i byarealerne. Der er to perioder i landets nyeste historie, som er stærkt præget af urbanisering, nemlig tiden op til og lige omkring århundredskiftet og så de to seneste årtier.

I den første urbaniseringsperiode opstod en række byer, som kan deles i to hovedgrupper: stationsbyerne og mejeribyerne. I Danmark oprettedes i løbet af dette tidsrum på en snes år omkring 1200 andelsmejerier. De økonomiske, politiske og åndelige rørelser, som skabte dem skal ikke omtales her, men kravet om frisk mælk og den tids hestetrukne transportmidler gjorde det store antal mejerier nødvendigt. Da næringsloven af 1857 havde ophævet købstædernes handelsprivilegier, var det naturligt for brugsforening eller købmand at bygge butik nær ved det nyanlagte mejeri, hermed var kimen til manganen ny by lagt.

For 200 år siden voksede folketallet lige så langsomt som i dag. Fødselshyppigheden såvel som dødeligheden var dengang meget høj, men hen i 1800-tallet begyndte dødeligheden at falde stærkt, mens fødselshyppigheden forblev høj længe endnu. Der var næsten tale om en befolkningsekspllosion. Ude på landet blev overbefolkningen særlig følelig, og »flugten fra land til by« tog sin begyndelse.

På kurvebilledet på næste side kan vi se, at byerne i det tidligere Hjørring Amt vokser stærkt i hele vort århundrede, mens landbefolkningen er i langsom tilbagegang, indtil »flugten« bliver markant efter 1945.

Den ny »urbaniseringsperiode« sætter for alvor ind efter 1960, industrien blomstrer på dette tidspunkt, og bilen bliver næsten »hvermandseje«, så nu kan bolig og arbejdsplads godt ligge ret langt fra hinanden. Mange flytter nu ud fra storbyerne til småby-

er, som kan tilbyde billige byggegrunde, måske lav skatteprocent og dertil smukke naturomgivelser.

I mange tilfælde flytter også forskellige erhvervsvirksomheder ud, især sådanne som beskæftiger kvinder, urbaniseringen er i gang som ingensinde før. I 1976 bor 83% af landets befolkning i byområder.

Gærum, 8 km sydvest for Frederikshavn er et typisk eksempel på urbanisering, og desuden er den så overskuelig, at man på en rundtur let kan erkende træk af dens historisk-geografiske udvikling. De efterfølgende iagttagelser er underbygget med lettilgængelige kilder, nemlig de topografiske kort fra egnen og Trap: »Danmark, Hjørring Amt« 4. og 5. udgaver.

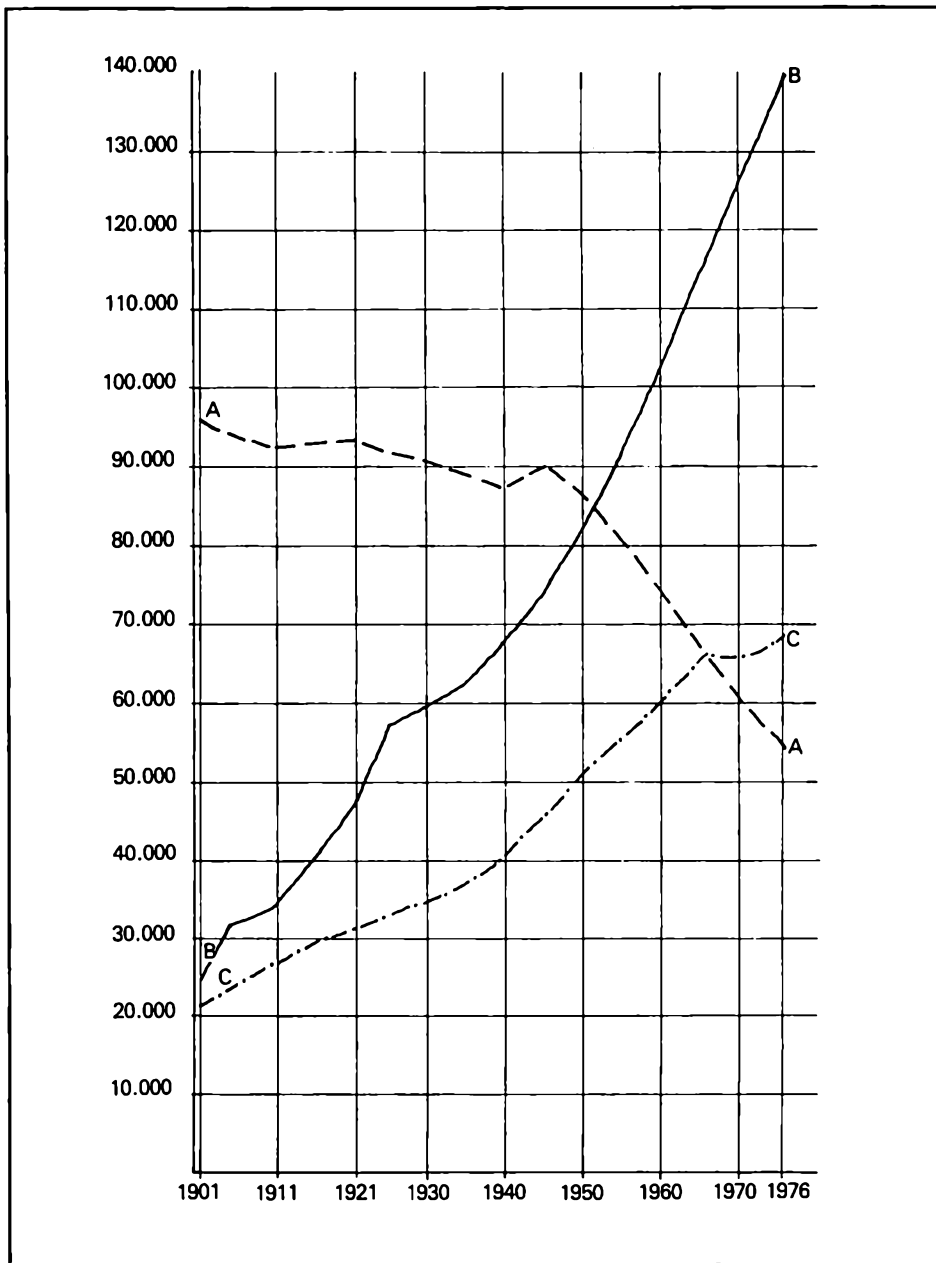
De 3 kurver viser eksempler på folketalsudviklingen fra 1901 til 1976 i den region, der var Hjørring Amt indtil 31. marts 1970.

Kurven A-A viser folketallet i landdistrikterne, d.v.s. den spredte gård- og husbebyggelse; det er den rurale befolkning, der bor her. Kurven B-B viser folketallet i alle amtets byer og bymæssige bebyggelser med mere end 200 indbyggere. Det er den urbane befolkning. Lægger man årstal for årstal de to folketal sammen får man folketallet i Hjørring Amt de pågældende år.

Kurven C-C viser folketallet i de 5 købstadskommuner Hjørring, Brønderslev, Frederikshavn, Skagen og Sæby inden for kommunegrænserne den 31. marts 1970.

Vi ser, at den rurale befolkning er meget langsomt aftagende indtil 1945, hvor »slugten fra land til by« for alvor sætter ind. I løbet af 75 år syddobles den urbane befolkning. Væksten i folketallet skyldes et stort fødselsoverskud og en stærk stigning i den gennemsnitlige levealder, for hele amtets folketal stiger, selvom der er flere frastlyttere end tilflyttere.

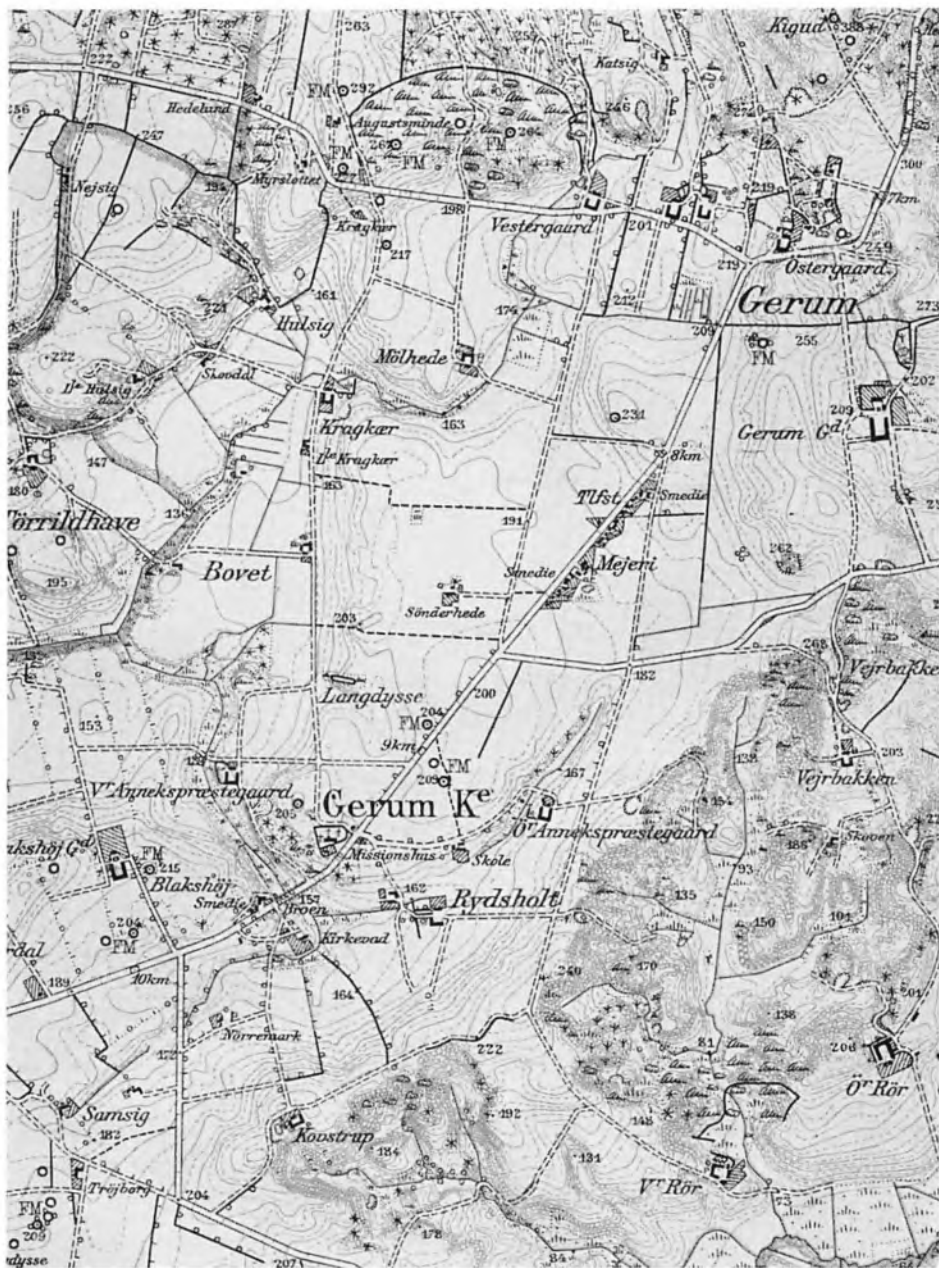
»Købstadskurven« »knækker« efter 1960. Nu stiger folketallet i de »gamle« byer langsommere. Det skyldes, dels at disse er næsten »fyldt op« inden for kommunegrænserne, og dels at bilismen får folk til at flytte ud i attraktive landskaber, som måske endda ligger i »skattely«. Der er de senere år endog tendens til fald i folketallet inden for de gamle kommunegrænser, fordi boliger i bykernen overtages af forretninger, kontorer og klinikker.

Kortet på denne side er tegnet netop 100 år senere i 1887. Målestokken er stadig 1:20.000. Signaturerne er mere detaljerede; blandt de linieformede er der nu højdekurver, og blandt de punktformede signaturer er kommet koter med højdeangivelsen i fod! Ud fra punkterne kan man aflæse kurvernes betydning. Blandt de fladedækkende signaturer skelnes der nu mellem eng og lyng, så lavningen mellem landsbyen Gærum og lyngbakkerne nord for har nu engsignatur. Husene nord for landsbyen er ikke vist, men der er kommet en smedie til. Ved Gærum kirke er også en smedie, skolen er nu benævnt degnebolig og degnebolet er blevet til skole. Navnet Blakshøj er sat på, og jøttestuen er angivet som fredet minde (FM). Øst for kirken er oprettet en ny gård, kaldet Østre Annexpræstegård. Udsnit af Geodætisk Instituts målebordsblad F 32. Copyright.

Kortudsnittet på denne side er trykt i 1958. Opmålingsgrundlaget er stadig fra 1886, men indholdsmæssigt er kortet blevet revideret i 1927. En sammenligning med det foregående kort fortæller, hvilke ændringer der er sket i de forløbne 40 år. Langs øst-siden af vejen, mellem kirken og landsbyen, er nu kommet en bebyggelse, en by med 14-15 huse. Navnet Gærum er stadig placeret ved landsbyen. Den nye by har 2 smedier, et mejeri og telefonstation (central). Landsbysmedien er nu væk. Det kan være denne, som er flyttet til den nordlige del af den nye by, ud til landevejen, hvor kunderne kører lige forbi. Ud fra kortet kan opstilles den hypotese, at smedierne og mejeriet er kimen til den nye by. Hypotesen bekræftes gennem Traps 4. udgave, som oplyser at Gærum andelsmejeri blev oprettet i 1898. Brugsuddeleren fortæller, at brugsen blev bygget i 1899. Byen er altså tilsyneladende opstået lige ved århundredskiftet som mejeriby. Trap fortæller også, at der i 1896 blev bygget et missionshus. Det ligger lige over for kirken. På kortet kan vi se, at ved Blakshøj er Blakshøjgård blevet bygget - men det er en anden historie.

Udsnit af Geodætisk Instituts målebordsblad 616. Copyright.

Billedet til højre viser sikringsstyrken (1914-18) i Gærum mejeriby. Vejen er grusbelagt og hår, i overensstemmelse med kortet, kun bebyggelse langs østsiden.

Billedet findes på Bangsbomuseet i Frederikshavn.

Flyfoto af Gærum mejeri. Billedet må være taget i årene lige før 2. verdenskrig. Bygningerne ligger så frit, at man ikke får indtryk af, at de hører til i en by.

Nutidens kort er tegnet og trykt i målestokken 1:25.000, så 1 cm på kortet svarer til 250 m i terrænet. Også højdekurver og koter angives nu i meter, og højdeforskellen mellem kurverne er 2,5 m.

Kortet til venstre viser situationen i Gærum 1964-65.

Siden 1927 er byen udvidet med en husrække langs vestsiden af vejen og bag denne igen med et par store industriagtige bygninger. Syd for disse ligger et par meget store grusgrave. Byen er også vokset langs »hovedgaden« mod syd og mod øst langs begge sider af vejen til Vrangbæk. I den nordlige del er byen også begyndt at vokse mod øst, i et nyanlagt parcelhuskvarter, som grænser op til Gærumgårds jordarealer.

Bynavnet er flyttet fra landsbyen til mejeribyen, som nu også har fået et kommunekontor.

I den gamle landsby skelnes nu mellem Østergård og Vestergård og Østre og Vestre Møllergård.

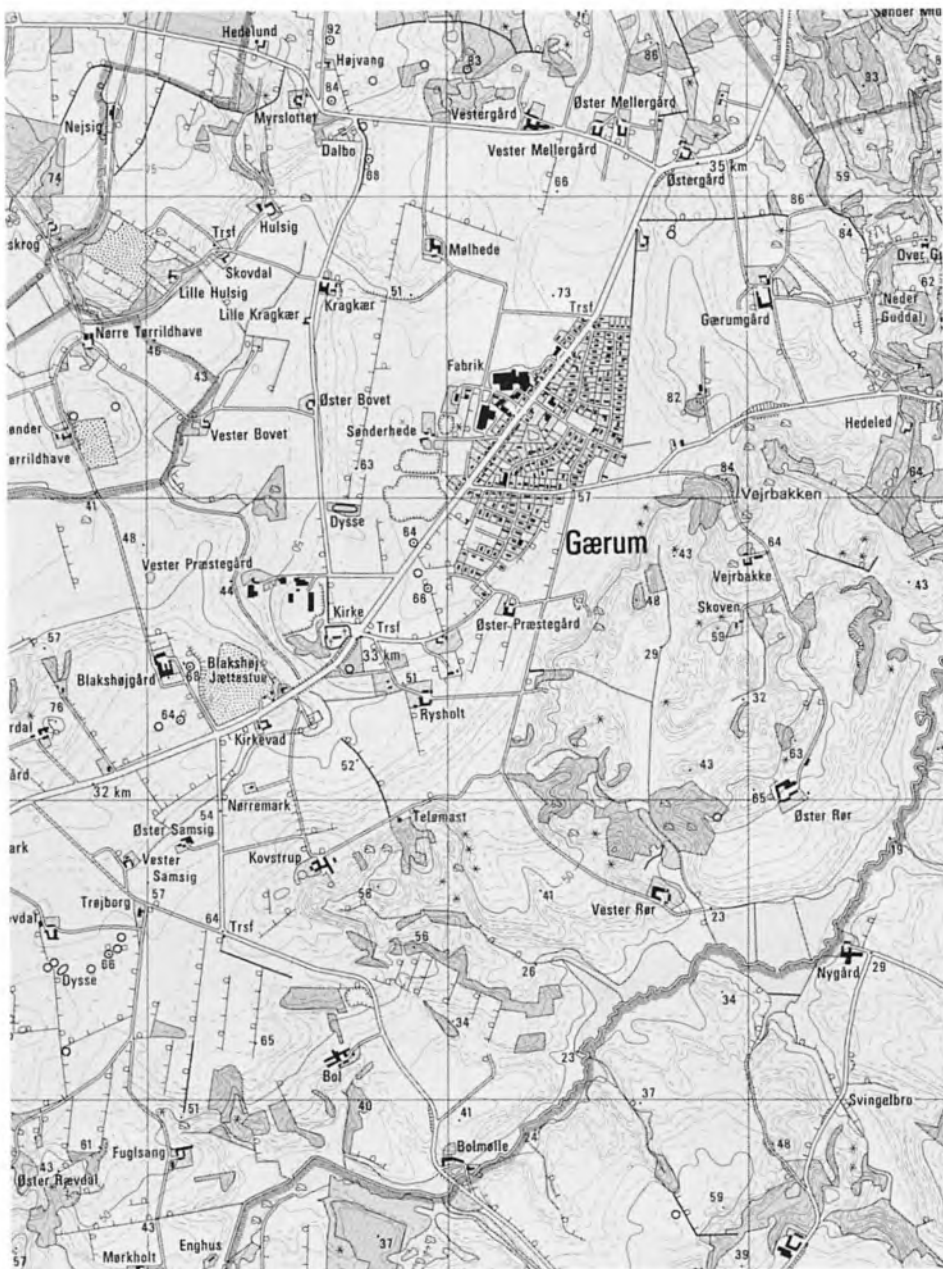
De to præstegårde ved kirken har nu revet sig løs fra »anneks« forhold til præstegården i Flade.

Udsnit af Geodætisk Instituts 4 cm kort 1317 I NV. Copyright.

Det nyeste kort er tegnet i 1977 på grundlag af flyfoto og trykt i 1979. Gærum by er nu én markant enhed. Parcelhuskvarteret øst for byen er næsten helt udbygget, og byen vokser mod syd, mod vejen mellem kirken og Øster Præstegård.

Langs hovedvejens vestlige husrækker er anlagt et helt industrikvarter. Mejeriet står ikke længere anført på kortet, det blev nedlagt i 1967. Skolen og kommunekontoret er også væk, som resultat af kommunalreformen i 1970, hvor kommunaladministrationen og undervisningen blev flyttet ind til Frederikshavn. Ved kommunalreformen i 1970 havde Gærum et indbyggertal på 445. I 1976 var tallet vokset til 622.

Udsnit af Geodætisk Instituts 4 cm kort 1317 I NV. Copyright.

*Landsbyen Gærum er ifølge Trap: Danmark allerede nævnt i skriftlige kilder 1340. Gården herover hedder V. Møllergård, hvilket her betyder, »den vestre gård mellem Østergård og Vestergård«. Gårdens beliggenhed mellem de højtliggende agre og de lavere liggende enge er karakteristisk for gamle gårde og landsbyer. Den giver nem adgang til vand, og transporten til og fra ager og eng er så kort som mulig.
Ole Brønden fot. 1979.*

*Vestergård var ifølge Chr. V.s matrikel af 1688 den største af landsbyens gårde. Efter 1972 er alle bygningerne blevet moderniseret.
Ole Brønden fot. 1979.*

*På gavlen af den gamle smedie i Gærum mejeribys nordlige ende sidder årstallet 1888. Kimen til byen er altså ikke mejeriet og brugsen længere henne i gaden. De har blot forstærket bydannelsen.
Ole Brønden fot. 1979.*

*De første huse i Gærum mejeriby er bygget af røde mursten og havde tegltage. I dag er flere af de gamle huse blevet udvidet og moderniseret.
Palle Friis fot. 1979.*

*Gærum mejeri blev nedlagt i 1967 og i nogle år benyttet som autolakereri. I dag er bygningen ved at blive indrettet til bolig.
Ole Brønden fot. 1979.*

*Gærum ligger i et landbrugsogn, og selv om byens vækst skyldes erhvervsudviklingen i Frederikshavn, har der været grundlag for »Gærum Autoværksted« til at skabe en specialforretning for traktorer og landbrugsmaskiner. Forretningen havde tidligere en benzintank, men i dag ligger »Byens benzinstation og autoværksted« længere henne i gaden.
Ole Brønden fot. 1979.*

*Sparekassen Bikuben har indrettet sig i butikslokalerne i Gærums gamle købmandsforretning, som blev lukket i 1971. Bygningen er opført i 1927, men udvidet med havestue og moderniseret i de seneste år.
Palle Friis fot. 1979.*

*Gærum »hovedgade« hed Frederikshavnsvej, men er nu omdøbt til Brønderslevvej. Billedet viser den ældste »bydel« fra den gamle brugs til smedien, der putter sig mellem træerne i det fjerne. Brugsen er i dag indrettet til boligformål. I den tidligere butik har der et par år været cafeteria, men kundeunderlaget var for lille til at det kunne eksistere.
Ole Brønden fot. 1979.*

*Bag den gamle brugs ligger byens supermarked ved »hovedindgangen« til parcelhuskvarteret.
Ole Brønden fot. 1979.*

*Netfabrikken Roblon fra Frederikshavn har bygget en afdeling i Gærum, sikkert fordi grundprisen har været lille, og fordi mange kvinder gerne ville have arbejde.
Ole Brønden fot. 1979.*

Gærum har også haft sit eget forsamlingshus. Fra 1947-1965 havde Flade-Gærum kommune kontor i bygningen. Herefter blev lokalerne udlejet til selskabelighed, og i dag er bygningen indrettet som bodega.

Kommunekontoret flyttede ind i egen nybygning i den sydlige bydel, men efter kommunesammenlægningen blev bygningen solgt til en bank.

Forsamlingshusets selskabelige funktion er nu i hænderne på en privat virksomhed.

1979 fik Gærum igen en skole, som ved indvielsen havde omkring 280 elever.

Palle Friis fot. 1979.

Gærum Dørfabrik (til venstre) er byens ældste fabrik. Den beskæftiger hovedsagelig mænd, som kommer fra mange steder i Østvendssyssel. Ejeren tidligere bolig med tilhørende kontorbygning rummer nu fabrikkens administration.

Ole Brønden fot. 1979.

Hjørrings gadebelysning 1854-1926

af O. Wæver Rasmussen

Før midten af forrige århundrede må det have været vanskeligt at færdes på Hjørrings gader i den mørke årstid. Ved nymånetider var der nemlig ikke anden gadebelysning end den, der fra tællelys trængte ud gennem vinduerne hos almindelige borgere, eller når det gik højt fra en olie- eller kamfinlampe hos en bedre stillet familie.

For at fremprovokere en offentlig gadebelysning anbragte den initiativrige konsul Chr. H. Nielsen i 1845 tranlygter udenfor sin butik i Østergade (nåværende nr. 4) og sit tobaksudsalg på Springvandspladsen. Selvom disse lygter næppe har givet meget lys, blev de dog en stor succes ved at tjene som lededyr i mørke nætter. Mærkværdigvis eksisterer den ene af disse lygter endnu, og kan ses, omend med indlagt elektrisk lys, i Museumsgade på hjørnet inde i haven ved tandlæge Holger Friis' bolig.

Der skulle dog gå nogle år før borgerrepræsentationen, som byrådet dengang kaldtes, kunne befremme sig til at etablere en gadebelysning. Først efter forhandlingerne om et vandværk og et gasværk var strandet, opstilledes i 1854 15 tranlygter rundt om i byen; lamperne i lygterne, der ikke var tændte fra maj til august og heller ikke ved fuldmånetider, passedes af byens 3 vægttere.

I anledning af vægterinstitutionens ophævelse i Hjørring, lader tandlæge, justitsråd Lønborg Friis i en artikelserie i Vendsyssel Tidende for april 1904 en gammel vægter, nær de 90, berette følgende om tranlampernes pasning:

»Først tændtes den skråtstillede vægter ved hjælp af en »stiklygte«, der sad på enden af en stang, som blev stukket op gennem den store lygtes bund. Dette gik nemt nok; men når lampen havde brændt en times tid, blev den

En af Chr. H. Niensens tranlygter fra 1845.

Svend Thomsen fot.

Billede af byens 3 sidste vægttere; optaget i anledning af vægterinstitutionens ophævelse 31/3 1904. Mellem en kommunal tranlygte (fremstillet lokalt af blikkenslager Thorndal) og en petroleumsligte ses fra venstre mod højre vægterne Boesen, Mogensbæk og Pichard, hvoraf ingen nogensinde havde passet tranlygter. Vægterne bærer på brystet som embedstegn Frederik d. 7's kronede monogram.

søvnig og måtte pudses ligesom et tællelys, hvilket kaldtes at »brande« den. Dette skete ved hjælp af en stok, på hvis ende der var sømmet en stor læderlap på tværs, så den ragede en tomme ud til hver side. Stokken blev ligeledes stukket op gennem lygtens bund, der lukkedes med en hvælvet klap. Med læderlappen klemtes nu den ene halvdel af den brede væges forkullede del mod lampens rand, hvorved et tilsvarende stykke af tannen fjernedes, derpå gjorde man ligeså med den anden halvdel. Vægen slukkedes ved at man trykkede hele læderlappen over flammen på een gang. Selv om vægen blev »brandet« aldrig så godt, kunne det dog ikke forhindres, at den bagefter osede stærkt. Vægterne havde derfor et brydsomt arbejde, såvel med at pudse lygten som den blanke messingplade, der kastede lyset ud over gaden«.

Omkring 1870 var petroleum blevet et almindeligt og billigt belysningsmiddel. På byens hovedgader erstattedes derfor tranlygterne af de renligere og stærkere lysende petroleumslugter, og med vanlig sparsommelighed forvistes de overflødiggjorte tranlygter til de sidegader, der hidtil havde savnet belysning, men også her erstattedes de omkring 1880 af petroleumslugter.

Som et eksempel på omfanget og bekostningen af Hjørring's gadebelysning i »petroleumperioden« skal

nævnes, at i 1889, da byen havde lidt under 6000 indbyggere, var der 91 petroleumslugter, hvoraf 20 brændte hele natten, resten til kl. 24; på byens mest befærdede strøg var opstillet 18 lygter med særlig stærkt lysende lamper, såkaldte »triumflamper«, der pr. brændetime brugte betydelig mere petroleum end lamperne i de andre lygter. Den årlige udgift til petroleum, væger, lampeglasser og tændstikker var 1521 kr. 59 øre, udgifterne til pudsning, påfyldning af lamperne, tænding og slukning gik over byens vægterkonto. Da petroleumsbelysningen nedlagdes havde byen over 100 lygter.

I febr. 1881 søgte en ingeniør English koncession på 25 år om at anlægge og drive et gasværk i byen mod at oplyse byen med gas for en årlig afgift på 25 kr. pr. lygte. Byrådet var meget tilbøjelig til at give koncessionen, da gasbelysningen kun blev 500 kr. dyrere pr. år end petroleumsbelysningen med det samme antal lygter. Sagen blev dog ikke til noget, da English også skulle have en tilsvarende koncession i 10 til 15 andre byer, og det kunne han ikke få.

I 1870'erne blev dynamoer almindelige til at give strøm til kulbuelamper, der havde været kendt siden 1821, og i 1879 havde Edison og andre konstrueret glødelamper med en kultråd, så det nu blev muligt at installere elektrisk lys i almindelige bo-

liger, hvor de stærkt lysende buelamper var uegnede. Redaktør Carlsen, Vendsyssel Tidende, der var begejstret for alt nyt, gik i sin avis ind for, at Hjørring, som den første by i Danmark, skulle have gadebelysning med elektrisk glødelys; det var demonstrationen af et større centralanlæg med dette lys på udstillingen i Paris 1881, der sendte dønninger op til Vendsyssel. Carlsen lod i Vendsyssel Tidende for 26/2 1882 den mest sagskyndige i Hjørring, telegrafbestyrer Carl Bolle, fremsætte et projekt til elektrisk gadebelysning i byen med 80 glødelamper af 16 lys. Med underjordiske ledninger, dynamo og dampmaskine ansloges anlægget at koste 19.000 kr. Bolle mente, at det mere behagelige elektriske glødelys ville koste det samme som gaslys af samme styrke med de da brugelige brændere; dette er formodentlig rigtigt, da det lysstærke gasglødelys eller auerlys ikke var opfundet i 1882.

Det højreorienterede byråd ænsede naturligvis ikke dette forslag i den sprælske venstredaktørs avis, men skulle alligevel inden 5 måneder var gået drøfte et forslag om elektrisk gadebelysning. Sagen var den, at arrangøren af grundlovsfesten 1882 i Christiansgave, brænderiejer Segelcke, fik »Københavns elektriske Hus-telegraf« til at oplyse en del af anlægget med glødelamper, der formodentlig har fået strøm fra en lokomobil-

Springvandspladsen ca. 1890. Det smukke smedejernsgitter omkring springvandet er flankeret af to petroleumsløgter med »triumfbrændere«.

trukket dynamo. Tilstrømningen til grundlovsfesten, den sidste tværpolitiske, var enorm, ikke på grund af de mange politiske taler, men på grund af det nye elektriske lys.

Efter den vellykkede demonstration af elektrisk lys ved grundlovsfesten fik Segelcke blod på tanden; for i juli 1882 meddelte han byrådet, at han og en del beboere på Springvandspladsen forhandlede med det ovennævnte firma om køb af en dynamo, der trukket af dampmaskinen i hans brænderi, kunne give strøm til 100 glødelamper af 16 lys. Han anmodede byrådet om at betale 1/10 af anlæggets anskaffelsessum mod at 10 af lamperne gratis oplyste Stationsvejen (nu Jernbanegade). Da byrådet

jo nu havde set det elektriske lys, og da Segelcke havde været en af deres egne, afviste det ikke uden videre hans forslag. Vel ville byrådet ikke give tilskud til anlægget; men hvis det blev til noget, ville man betale Segelcke en afgift for hver lampe. Selve de 10 lamper ønskede man ikke anbragt på Stationsvejen, hvor der udenfor togtiderne var liden trafik, men på de mere trafikerede forretningsstrøg i Stokbro- og Strømgade samt på Springvandspladsen. Anlægget blev dog ikke udført, da Segelcke ikke kunne rejse den fornødne kapital.

I marts 1889 afholdtes en industri- og håndværkerudstilling i Hjørring. Udstillingens drivende kraft, fabri-

kant Sophus Thomsen, havde sørget for, at den oplystes af både bue- og glødelamper, installeret af firmaet Jürgensen fra København, der markedsførte den af den danske fysiker L. Lorentz konstruerede dynamo. Efter at udstillingen var lukket, foranstaltedes d. 4de og 5te april elektrisk belysning af nogle af byens gader. Herom skriver Vendsyssel Tidende d. 5/4:

»Det interimistiske anlæg bestod af 3 buelamper anbragt ud for Forsamlingsbygningen (nuværende dagcenter), på Springvandspladsen og i Strømgade, samt 2 glødelamper der var opstillede ned ad Stationsvejen. Først ude i det frie fik man et rigtig begreb om, hvilken umådelig lysevne

de 1200 normaltys stærke buelamper havde, da de strålede fra de 30 fod (ca. 10 m) høje opstandere. Den lyse måne stod helt sygelig på himlen, for ikke at tale om vore petroleumslugter, der rødmede ude i mørket. Et sådant lys må egne sig for torve på flere tønder land; men at det ville være luksus for vore forhold, når undtages at 3 mindre buelamper måske kunne anvendes på Stationspladsen, på Torvet og på Springvandspladsen«.

(I et senere nummer beretter VT med stolthed, at den ene af buelamperne var set i Tårs som en stærktlysende stjerne lavt i vest). »Den egentlige fremtidsbelysning havde man for sig ned ad stationsvejen, hvor et par 16 lys glødelamper var anbragt på stænger i 10 fods (ca. 3 meters) højde, hvorfra de som stjerner overstrålede selv de stærkt petroleumsslugende triumflamper, der er anbragt på denne befærdede plads, og som i aften så alt andet end triumferende ud. En stor menneskemængde havde samlet sig på gaderne og tætte børneklynger legede som på en sollys eftermiddag. Samtalen gik livligt om det nye lys, og man følte velbehag ved at færdes i denne stråleglans. Selvfølgelig vil elektrisk belysning koste mere end den nuværende belysning; men hvad der koster færrest penge er i længden ikke det billigste, ellers brændte vi vel endnu sivstumper i transkåle«. (Citatene afkortede).

Da byrådet nogle dage efter demonstrationen drøftede indførelse af elektrisk gadebelysning, måtte det sige fra, da en sådan belysning ville koste mellem 4000 og 5000 kr. mere pr. år end den eksisterende petroleumsbelysning. Der var sandelig også gode grunde til byrådets betænkelighed, for i 1889 kunne 1 Kwh elektrisk energi ikke fremstilles billigere end 60 øre, hvad der omregnet til nutidens pengeværdi vil svare til langt over 10 kr. De da brugelige 16 lys kultrådslamper havde kun en effekt på 55 watt, deres reelle brændetid var kun 500 timer, hvorefter de blev så svættede indvendig, at de gav mindre lys fra sig end en triumflampe.

I 1891 søgte telegrafbestyrer Gredsted, Hjørring, og telegrafingeniør Meyer, Fredericia, kommunen om koncession, men ikke eneret, på at anlægge en centralstation for elektrisk lys i Hjørring; men da var allerede to små anlæg i gang baseret på dynamoer i Segelckes brænderi og i fabrikant Nielsens fabrik (senere Brøels jernstøberi); disse anlæg var dog kun beregnet til at levere elektrisk lys i nogle butikker i Springvandspladsens nærhed. Gredsted og Meyers koncession blev imidlertid aldrig udnyttet, for i dec. 1895 stiftede et konsortium bestående af fabrikant Sophus Thomsen og købmændene Schibbye og Chr. Lauritzen »Hjør-

ring elektriske Lyskompagni«, der fik bevilling til at anlægge og drive en elektrisk centralstation, foreløbig for 10 år, hvorefter kommunen kunne overtage stationen med ½ års varsel. Centralstationen lå, hvor »Bio« nu ligger; den blev åbnet for drift i aug. 1896 og overtaget af kommunen 1/7 1912. Sålænge konsortiet drev centralstationen, leverede den ikke strøm til gadebelysning, bortset fra, at konsortiet, kort efter at stationen var kommet i drift, som reklame og for egen regning opstillede et par glødelamper i Jernbanegade, og fra 1898 og nogle år fremover leverede strøm til 4 mindre buelamper, der var ophængt i Stokbrogade for de derværende handlendes regning.

Oprindeligt benyttedes gas udelukkende til belysning i mere eller mindre effektive brændere, men i 1880'erne vandt den efterhånden stor udbredelse som kogegas, og efter 1890 kunne gasglødelyset med auer-net med held tage kampen op med lyset fra elektriske glødelamper, vel at mærke når der sås mere på prisbillighed end på behagelighed, for i lejligheder eller butikker, der oplystes af gasglødelyset, var der altid en ejendommelig lugt, der skyldtes gassens forbrændingsprodukter.

Det er nævnt, at Hjørring havde en chance for at få et gasværk i 1881, og siden drøftede byrådet flere gange gasværksplaner uden at tage nogen

Billedet af Stokbrogade viser, at den i 1898 privat etablerede belysning med 4 buelamper endnu fungerede i 1903, da den kommunale gasbelysning kom i gang.

Petroleumslygte ved siden af stander til gaslygte på hjørnet af Kongensgade og den senere Vestbanegade ved den gamle herredsfogedbolig, hvor der nu er parkeringsplads.

beslutning. Egentlig gang i gasværksplanerne kom der først i 1898, da ikke mindre end 3 konsortier søgte om koncession til anlæg og drift af et gasværk; deriblandt var også mændene bag det nyoprettede »Hjørring elektriske Lyskompagni«, der i alle tilfælde til at begynde med ikke var nogen guldgrube. Byrådet afslog at give private koncession på et gasværk, men nedsatte et udvalg til at drøfte ikke alene anlægget af et gasværk, men også af et vandværk, i kommunal regi. Efter at have drøftet forskellige projekter indkaldte byrådet til et almindeligt borgermøde d. 14/5 1899 for at lodde stemningen hos skatteyderne om anlægget af kommunale gas- og vandværker. På det velbesøgte møde var der praktisk talt enstemmighed om vandværket, hvorimod gasværket gav anledning til en større diskussion pro et contra. Hovedargumentet mod den kommunale gasforsyning var, at det allerede etablerede private elektriske anlæg i den grad ville forhindre gasbelysning i boliger og butikker, at det ville berøve kommunen indtægten af gas til en anslået værdi af 12.000 kr. En afstemning gav dog en overvejende majoritet for gasværket, idet det ikke så meget var udsigten til at få en gade- og husbelysning med gasglødelys, der gjorde udslaget, som koge-gassens behagelighed i forhold til de gængse tørvefyrede komfurer. Der

skulle dog nogle dramatiske møder til, før byrådet accepterede borgermødets afstemningsresultat; navnlig var den kongevalgte borgmester imod gasværket, idet han hævdede, at byen med en gæld på 318.000 kr. næppe formåede også at bære udgifterne til både et vandværk og et gasværk. Alligevel vedtog byrådet i et møde d. 7/2 1902 anlægget af begge værker, gasværket med den mindst mulige majoritet; men i den anledning måtte byens skatteprocent sættes op fra 12 til 13½.

Det nye gasværk leverede gas fra midten af maj 1903, og samtidig tændtes den nye gadebelysning med gasglødelys; men kun for et par dage til almindelig beskuelse, for i den lyse sommertid ansås gadebelysning for en utilstødelig luksus. Man begyndte med 186 lygter, hvoraf 22 »natlygter« brændte hele natten, mens resten »aftenlygterne« slukkedes mellem kl. 23 og midnat; som byen voksede, udvidedes gadebelysningen, og da den var på sit højeste, var lygternes antal vokset til 212, hvoraf 57 natlygter. Da byens vægterkorps ophævedes ved udgangen af marts måned 1904, antoges 3 lygtetændere, der ikke alene skulle tænde og slukke lygterne i hver sit distrikt, men også en gang ugentlig skulle pudse lygternes glas og efter behov udskifte defekte gasglødenet og lampeglass; honoraret herfor var i begyndelsen 4 kr.

pr. år for hver passet lygte, men var ved ophøret af gadebelysningen med gas steget til 6 kr. Det var besværligt for lygtetænderne, når de omkring midnat havde slukket aftenlygterne, igen om morgenen at skulle op for at slukke natlygterne, på visse tider af året ved 5-tiden. Derfor indførtes i 1907 en særlig anordning på natlygterne, så de kunne tændes og slukkes, ved at der fra gasværket udsendtes en trykbølge i ledningsnettet.

Hjørring var forøvrigt den første by i Danmark, hvor der indførtes fjerntænding og -slukning af gasgadelygter ved hjælp af en trykbølge. I andre byer indførtes en sådan tænding og slukning for alle gadelygter, men i Hjørring foretrak man at vedblive med manuel tænding og slukning af aftenlygterne, da samtlige lygter alligevel skulle tilses en gang daglig.

Østergade med fabrikant Sophus Thomsens ejendom og nogle af de gængse gasgadelygter med auerbrændere. Da Vendsyssel Tidendes ejendom endnu ikke er opført, er billedet taget før 1910. På gaden holder postvognen til Astrup eller Tårs for at blive fotograferet.

Billedet (fra ca. 1903) viser en 3-armet gaskandelaber med 6 blus opstillet på Springvandspladsen. En lignende kandelaber var opstillet på torvet.

At gasbelysningen af gaderne ikke altid har fungeret tilfredsstillende viser følgende lille pudsige skrivelse fra gasværkets arkiv:

»til det Erede Byraad angaaende at faa tent Lygten i Markedsgade. Vi har været i Mørke hær siden Lygtetæningen Begyndte. Det kan vi ikke være tjent med.

Erbødigst Flere Beboere.
Lys over Markedsgade udbedes«.

(Markedsgade er nuværende Fyensgade, hvor der var en enlig lygte midt i gaden; lygtetændingen begyndte ca. 1/8).

Efterhånden som antallet af forbrugere af strøm steg, kunne elektriciteten

også fremstilles billigere, og omkring 1920 kunne strømbesparende gasfyldte metaltrådslamper fremstilles i så store størrelser, at de gav mere lys end gasglødelamperne, så elektrisk gadebelysning begyndte at vinde frem. I Hjørring etableredes kommunal gadebelysning med elektricitet første gang i januar 1923 i Bispensgade, idet der anbragtes nogle lamper mellem sidste gaslygte ved sygehuset og ud til den daværende bygrænse. Dette eksperiment må være faldet godt ud, for d. 5/9 1924 vedtog byrådet at etablere elektrisk belysning af Nørregade, Torvet, Strøm- og Stokbrogade, Springvandspladsen

og Østergade ud til Bispensgade samt af Jernbanegade, Søndergade og Skolegade. Herved blev 60 gaslygter overflødige, som belysningsudvalget vedtog at flytte til yderkvartererne, der således ville få en langt bedre gadebelysning. Da gaslygterne i yderkvartererne var tilbøjelige til at brænde uregelmæssigt i stærk blæst, foreslog stadsingeniør Mogensen byrådet, at stille sagen i bero i et årstid, så bladets referater af byråds- og allerede etablerede elektriske gadebelysning fungerede. Da man var godt tilfreds med denne, vedtoges det, også at indføre elektrisk gadebelysning i yderkvartererne, så fra 1926 har

Springvandspladsen ved juletid ca. 1930. Kandelabren bærer to 500-watts elektriske lamper, og juletræet har elektrisk belysning.

Hjørring udelukkende haft elektrisk gadebelysning.

De gamle gaslygtepæle var der stor rift om andre steder i landet; de solgtes for 20-15 kr. pr. styk leveret på Hjørring station; var de blevet solgt i vore nostalgiske dage, havde de sikkert indbragt kommunen et sekscifret beløb.

BENYTTTEDE KILDER

Foruden de anførte citater fra Vendsyssel Tidende også bladets referater af byråds- og borgermøder - Hjørring Amtstidende 1845 og 1854 - Hjørring byråds trykte forhandlinger 1888-1902 - Gasværkets arkiv.

Cement til pynt

af Lars Holst

I vor tid er cement et almindeligt kendt og benyttet byggemateriale. – Sådan var det ikke for 100 år siden. Ganske vist havde cement været kendt og brugt længe, i Europa i mere end 2000 år, men først i slutningen af 1800-årene blev det, blandt andet som følge af en ny og billigere produktion, almindeligt.

Husflidsforkæmperen N. C. Rom, der i årtierne omkring år 1900 arbejdede for, at især landbefolkningen skulle tage forskellige former for husflidsarbejder op, fandt også lejlighed til at agitere for brugen af cement. I bogen CEMENT-HUSFLID

fra 1902 skriver han bl.a.: »Cement er et Stof, der burde finde langt større Anvendelse på Landet, end Tilfældet er nu de fleste Steder, hvor det knapt kendes mere end af Navn«. – Da tredje udgave af denne bog blev udgivet omkring 1920 kunne der føjes et slutningskapitel til, med titlen »Cementens Sejrsgang«.

Utallige var de mursten, trappetrin, vandingstrug, rør, haveborde og havevetromler, der var blevet støbt efter bogens anvisninger, eller inspireret af dem. Men brugen af cement begrænsede sig ikke hertil. Mange tidligere brolagte staldgulve og gårdspladser

blev dækket af et lag cement. Brand-sikre staldlofter blev bygget i cement armeret med jern. De brandfarlige stråtag blev udskiftet med cementtagsten, det attråværdige, og overkommelige. – Tegl var dyrere. – Nye brønde blev ikke længere »sat i« mursten eller kampesten, men sikret med cementrør. – Ajelebeholdere og ensilagebeholdere af cement blev rejst i stort tal, som symboler for landbrugets gennemgribende produktionsomlægning.

Med cementindustriens udvikling fulgte en decentralisering af støberierne. Det var ikke vanskeligt at eta-

Forekomsten af cementstøberier i Vendsyssel kan være svær at fastlægge. Her er vist de eksisterende støberier i 1924, for så vidt de havde telefon (kilde: Telefonbogen 1924).

Agersted, Brønderslev (3), Dronninglund (2), Dybvad, Flauenskjold, Frederikshavn, Hellum (2), Hirtshals, Hjallerup, Hjørring (2), Klokkeholm (2), Lækken, Nr. Sundby (2), Sindal, Skagen (2), Skæve, Strandby, Sæby, Thise, Thorshøj, Vester Hjermitzlev, Øster Brønderslev, Åbybro.

blere et cementstøberi. Alt hvad der krævedes var adgang til tilsætningsmaterialerne grus eller sand, vand samt et lokale, hvor arbejdet kunne foregå. I modsætning til teglværkerne stilledes der heller ikke større krav om investering af kapital, og oftest var cementstøberiernes størrelse og kapacitet beskeden.

Et eksempel på en sådan mindre virksomhed i Vendsyssel er »Cementstøberiet Horshave« ved Thorshøj. Det blev oprettet som aktieselskab i 1907. Grunden, hvor støberibygningerne og bestyrerens bolig opførtes, blev udstykket fra gården Vester

Horshave, hvis ejer var blandt aktionærerne. På gårdens jorder lå også gruslejet, en af forudsætningerne for virksomheden. Fra starten ejedes støberiet af 6 aktionærer, blandt hvilke der var en sjællandsk cementstøber, der forestod driften de første år. Det var også ham, der såvidt det kan oplyses, medbragte flere af støbeformene, da virksomheden begyndte.

Udover bestyreren, der gik aktivt med i produktionen, har antallet af beskæftigede skiftet en del gennem årene. Fra bestyreren selv bistået af en mand og evt. en søn, til en arbejdsstyrke på 6 mand. En del af de

ansatte har dog haft arbejdet som deltidsbeskæftigelse.

Skiftede arbejdsstyrken fra år til år, så skiftede den også med årstiderne. Om vinteren, når temperaturen lå omkring frysepunktet, kunne man holde frosten væk med en ovn, men ved længere tids frostvej måtte arbejdet indstilles.

Støberiets hovedproduktion var tagsten, rør og lignende bygningsartikler, men ved siden af blev der, indtil slutningen af 1930'erne, lavet mindre serier af pyntesten, balustre, kugler og blomsterkummer.

Blandt aftagerne til disse pyntesten

Cementstøberiet „Horshave“ d.
pr. Ø Vraa.

191

FABRIKATION & LAGER
AF
CEMENTRØR · MURSTEN · GULVFLISER M.M.
SAMT VOR ANERKENDTE
PRÆPAREDE CEMENTTAGSTEN UIGENNEMTRÆNGELIG
FOR VAND.

TELEFON N° 14.

CEMENTSTØBERIET „HORSHAVE“
PR. ØSTERVRAA

Thou Høj

var indbyggerne i stationsbyerne, der opstod i årtierne omkring århundredskiftet. – Man ville have det fint, og med klunketidens smag fik man stuk i gips indvendig i husene og stuk i cement udvendigt. – I mange danske byer kan man finde bygninger, der er helt overlæstet med disse detaljer, anbragt i svulmende gesimser under tagudhæng, omkring vinduer og døre, og iøvrigt overalt hvor man har kunnet finde plads til dem på facaden.

I Vendsyssel har brugen været mere sparsom, en enkelt dekorativ detalje hist og her, der fremhæver husenes ellers enkle og rene linier. – Mange af husene fra denne periode står

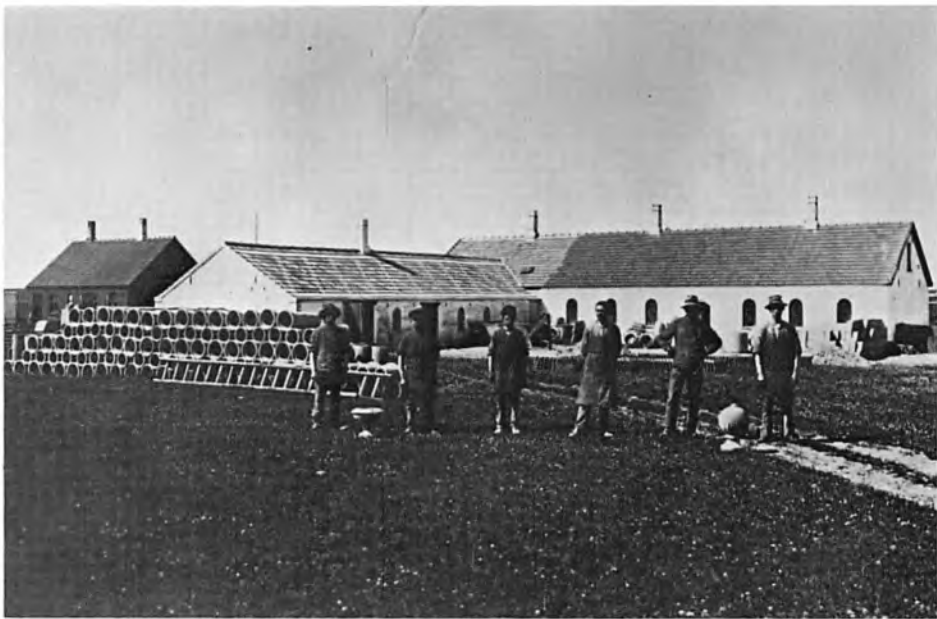
endnu, mere eller mindre velholdte. – Og i næsten alle vore byer kan man stadig finde »Cement til pynt«.

»Cementstøberiet Horshave« opførte med produktionen i 1977. I et par år stod bygningerne ubrugte, men da de skulle overgå til andet formål, reddede en tidligere arbejder støbepormene med tanke på Sæby Museum.

De 50-60 forme og formdele er alle af gips, med indlagt forstærkning af svær ståltråd, formodentlig er de fra begyndelsen af lavet over en træmodel. – De blev alle skænket til museet, men giveren kendte ikke noget til selve støbeteknikken.

Brevpapir fra »Cementstøberiet Horshave« med tegning af støberiet set fra Hjørring-Sæby landevejen.

»Cementstøberiet Horshave« set fra sydøst, ca. 1915.

»Cementstøberiet Horshave« set fra Hjerring-Sæby landevejen. Foran støberiet ses den første lastbil, en Ford, anskaffet 1923.

Cementstøber Marius Jensen og familie på verandaen til bestyrerboligen 1921.

Takket være David Jensen, søn af Marius Jensen, som var bestyrer og medejer af støberiet i omkring 40 år, fra 1910, lykkedes det alligevel at rekonstruere støbninger med de fleste forme. Støbningerne fandt sted på Sæby Museum i foråret 1979.

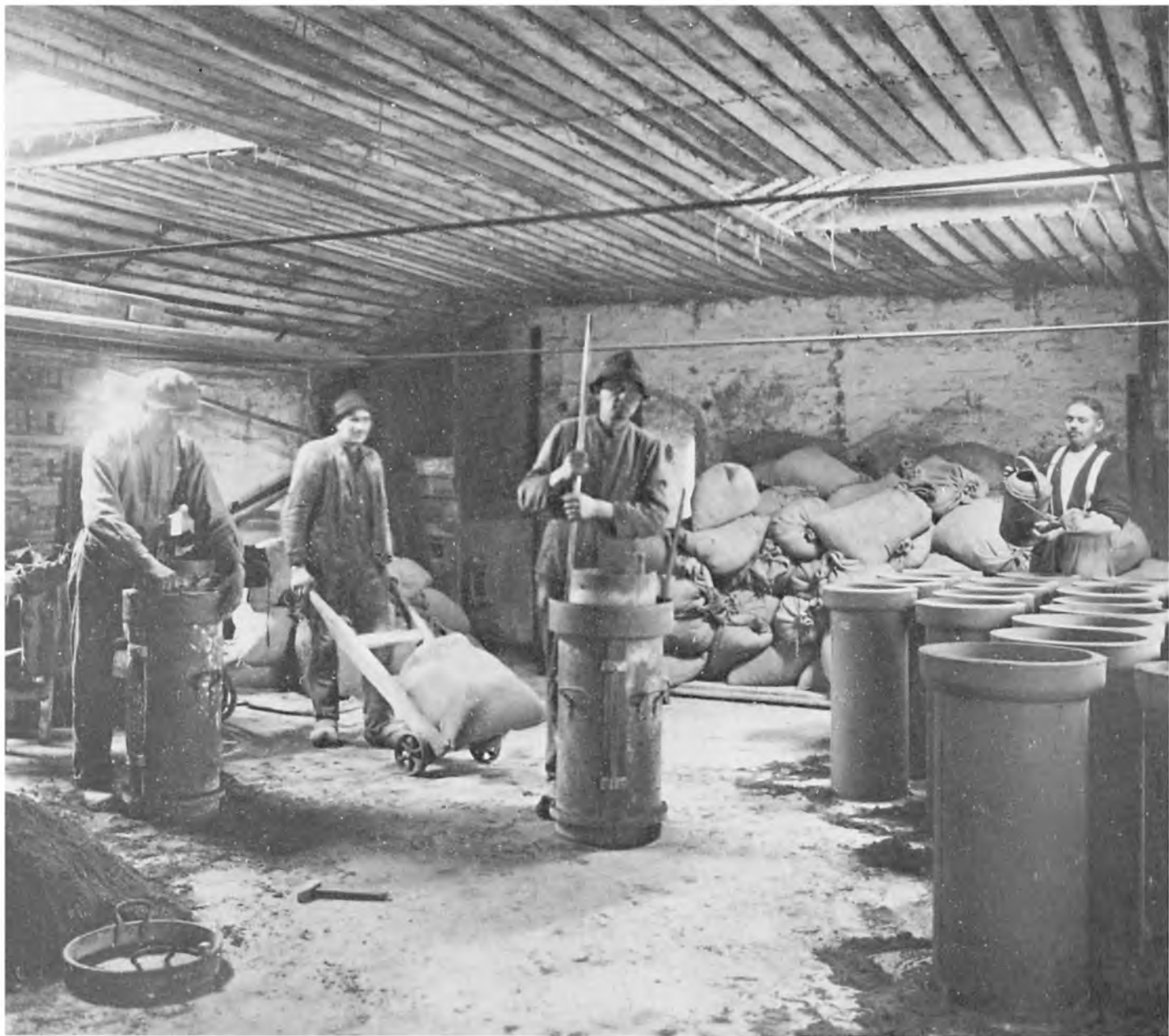
Beskadigede forme blev repareret med gips og penslet med schellak på de flader, der kommer i berøring med cementen, så man er sikker på, at den færdige figur ikke hænger fast.

Formdelene sættes på et fladt underlag og bindes sammen med snor, fastholdt af trækiler.

En let fugtig blanding af cement, sand og vand drysses i formen og stødes fast med en pind. Når cementen er afhærdet kan figuren, der evt. er styrket ved ilagt ståltråd, befries fra formen, afformes.

Den færdige figur får grater og ujævnheder afpuddet med en fil og overstryges eventuelt med en tynd cementblanding, inden den er klar til at blive solgt.

Opstillingsbillede fra støberihallen. Der støbes rør. Cementen stampes fast mellem inder- og yderformen af jern, overkanten afrettes og derefter afformes rørene. Rørene vandes for at undgå for hurtig tørring.

*Rekonstrueret støbning af stor kugle
på Sæby Museum i april 1979 ved
David Jensen.
Svend Kristensen fot.*

Et museum i Try *af Trine Nielsen*

Interessen for fortiden synes i dag at være større end nogensinde, og rundt i landet oprettes lokalhistoriske foreninger, arkiver og museer i stort tal.

Fænomenet forklares ved, at man i krisetider foretrækker at vende blikket bagud for at søge trøst i fortiden.

Try Museum har i 1979 fejret sit 50 års jubilæum, og det er kun begyndelsen til en lang række 50 års jubilæer for danske museer – 30'erne var som nutiden en lokalhistorisk

vækstperiode. En nærmere betragtning af de forhold, som førte til museets oprettelse, kan derfor, udover en lokalhistorisk interesse, måske være af museumshistorisk betydning til en sammenligning med den nuværende situation. I Østvendysssel kan interessen for fortiden spores længere tilbage end til trediverne.

I 1911 oprettedes »Klubben for Dronninglund og Omegn«, der havde til hensigt at »gavne og fornøje«.

»På selve den konstituerende generalforsamling fremstod den ypperlige ide at afholde en udstilling fra gamle hjem i Dronninglund Herred« – »Den over i beskedent omfang den samme opdragende indflydelse som de store kulturhistoriske og kunsthistoriske museer«, spæede meddelelsen til Aalborg Stiftstidende i sit referat.

Initiativtageren var barber og frisør m.m. P. C. Jensen, Dronninglund, støttet af landinspektør Lindhardt og

Montre på udstillingen i 1911 »fra gamle Hjem i Dronninglund Herred« på Dronninglund Hotel. Antallet af udstillingsgenstande var på omkring 2000 numre.

Annonce i Østvendssysel Avis for udstillingen 1911.

boghandler Hempel. Ideen var hentet fra Pandrup, men stammede oprindeligt fra København, hvor den første udstilling fra gamle hjem blev afholdt i 1905.

På generalforsamlingen nedsatte den nystiftede klub en udstillingskomite, som fik godsejer P. B. Scavenius, Voergård som formand.

Projektet vakte berettiget opsigt, »Aldrig nogen sinde før har en sag vundet en så fuldstændig tilslutning

fra alle sider. Alle de, der har haft noget at udstille, er gået med fra en side af - uden hensyn til rang eller stand og partivæsen«. Antallet af udstillingsgenstande kom op på et par tusinde numre, indsamlede i Dronninglund herred og på Læsø, og udstillingen blev en stor succes, besøgt af omkring 3000 gæster.

»Det er en ny og original form for selvstændigt, folkeligt kulturarbejde«, skrev »en kulturhistoriker« i Aal-

borg Stiftstidende den 2. maj 1911. »Der er ikke tvivl om, at udstillingen fra gamle hjem vil få en ganske anderledes betydning for landbefolkningen, end vore store historiske museer hidtil har haft for hovedstadens beboere«.

Allerede inden udstillingens åbning foreslog samme »kulturhistoriker« at rejse en museumsbygning til »et historisk museum for Østvendssysel«, hvor tingene kunne bevares og opstil-

Udstilling fra gamle Hjem

afholdes paa Hotellet

i Dronninglund,

omfattende Møbler, Husgeraad, Dragter, Smykker, Bøger etc.,

Lørdag d. 17., Søndag d. 18. og Mandag d. 19. Juni 1911,

PROGRAM:

Lørdag:

Kl. 2: Aabningshøjtidelighed.
Prolog (af Frk. Zetty Roesdahl, Aslund).
Kl. 4: Foredrag af Hr. Justitsraad Lønborg-Friis, Hjøring.

Pianounderholdning.
Sang af Fru Overretssf. Hoff. Nr.-Sundby.

Salgsbureau forefindes. — Hotellets lille daglig sery res gammel Øl

Billetpriserne til Udstillingen er 50 Øre pro persona, Partoutkort 1 Kr.

Søndag og Mandag:

Kl. 4: Udstillingen aabnes.
Kl. 5 og 8: Underholdning paa Teatret af fremmede og lokale Kræfter.
Fra Kl. 6—12 Dans paa overdækket Estrade ude paa Pladsen.
Koncert af en Mandolinkvartet.

Sal arrangeres gammel Krostue, hvor der af Krofatter og Kromutter.

Komiteen.

les systematisk med lettere tilgængelighed for det lokale publikum end på det fjernt liggende museum i Hjørring.

Forslaget om et museum vandt ikke gehør, udstillingskomiteen var henholdende og lod sig heller ikke friste af et forslag fra Aalborg Stiftstidende om indretning af en særlig Vendelbosal – på museet i Aalborg. Den lokalhistoriske interesse var imidlertid vakt, grundlaget for et museum var til stede, men anledningen skulle først vise sig i 1927, da en af egnens store privatsamlere, Jørgen Nørgaard afgik ved døden. Jørgen Nørgaard var født i 1861 på Tolstrupgård i Thorup. Efter den almindelige folkeskole kom han 16 år gammel på Try højskole, hvor han tilbragte 3 vintre. Det var »hans historiske interesse, der gang på gang drev ham til skolebænken«.

Jørgen Nørgaard begyndte tidligt at samle og skabe, gennem en livslang indsats, en omfattende privatsamling af oldsager, våben, redskaber og husgeråd. På udstillingen i Dronninglund i 1911 var hans samling repræsenteret med 46 numre, og

Som led i udstillingen 1911 på Dronninglund Hotel var indrettet en krostue, hvor »krofatter, assisteret af otte smukke damer i gamle nationaldragter skænke gammelt øl fra fad«.

da der i 1919 i Sæby blev afholdt en udstilling af samme karakter, kunne Jørgen Nørgaard fremvise en hel bondestue. Denne udstilling førte iøvrigt til oprettelse af museet i Sæby.

Februar 1927 døde Jørgen Nørgaard. Ingen ved, hvilke planer han havde haft med sin samling, der på dette tidspunkt var på henved 2000 numre. Hans søn, Martin Nørgaard, ville gerne beholde den, men arvingerne udbød alligevel samlingen til salg den 14. maj 1927. En reaktion herpå kom snart fra historisk interesserede kredse. 11. juni foreslog smedemester P. Christensen, Try, i Østvendssyssel Avis at oprette et sogne-museum på grundlag af samlingen, der fremhæves som en »sjælden privatsamling, vistnok den største i Nordjylland«. I forlængelse heraf indkaldte Frode Fogt til et møde i Dronninglund.

Mødet samlede kun få deltagere og afslørede ingen interesse for oprettelse af et museum i Dronninglund. I stedet foreslog forsamlingen at placere museet i Try i nær tilslutning til højskolen, og man nedsatte et udvalg med henblik herpå bestående af Frode Fogt, P. Christensen, Try og real-skolebestyrer Amdal, smed N. Sørensen og journalist P. Christensen, Dronninglund.

I det samme tidsrum blev samlingen besigtiget af Holger Friis, som

Samleren Jørgen Nørgaard blev født i 1861 på Tolstrupgård i Thorup. 16 år gammel kom han på Try Højskole, hvor hans historiske interesse blev vakt. Senere overtog han sit barndomshjem, men alle ledige stunder fra gårdens drift blev anvendt til at skabe en omfattende privatsamling af oldsager, våben, redskaber og husgeråd.

Fotografiet af Jørgen Nørgaard med familie er fra omkring 1915.

fandt enkelte ting af interesse for Vendsyssel Historiske Museum, og Sæby Museum fremsatte et tilbud på køb af hele samlingen. Situationen blev drøftet på Try højskole på et elevmøde i juli, hvor man vedtog at starte en pengeindsamling til køb af Jørgen Nørgaards samling og et hus til denne.

Med velvilje fra arvingerne fik nu Fogt samlingen for 1825 kr., idet det for dem var afgørende, at samlingen forblev på egnen og det samlet. Højskolen skabte Jørgen Nørgaards historiske interesse, og det var højskolen, der stod bag museets oprettelse.

Der blev nu dannet en museumsforening, og for at skabe øget interes-

se blev samlingen udstillet i Dronninglund i 1928. Udstillingens overskud, bidrag fra ca. 100 foreningsmedlemmer og tilskud fra sogneråd og sparekasse i forening med et lån skabte det økonomiske grundlag for opførelse af en museumsbygning.

Hvordan museet helst skulle være, fremgår af en artikel i Try højskoles elevskrift fra 1927, hvor P. Christensen blandt andet skriver: »Da jeg som barn for første gang så et museum, faldt det mig ind, at oldtidsagerne egentlig burde stilles op i en slags frilandsmuseum med hytter og bopladser, så at man så alt i de oprindelige omgivelser og levede sig ind i oldtidens forhold«.

Jørgen Nørgaards samling skulle efter planen danne grundlag for indretningen af et gammeldags bondehjem og for ordning af et lille oldtidsmuseum.

Til formålet søgte man først at købe et gammelt hus ved højskolen, men da det ikke lykkedes, opførte man i stedet et nyt hus i gammel stil. Muremester Anton Svenningsen, Dronninglund, tegnede og byggede huset, og indretningen blev foretaget af P. Christensen, Try, der blev museets daglige leder.

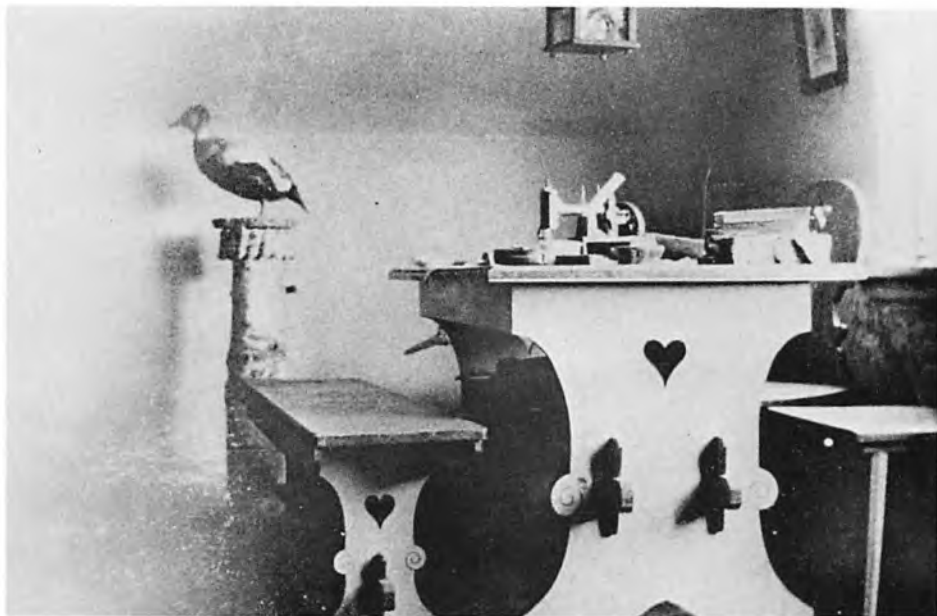
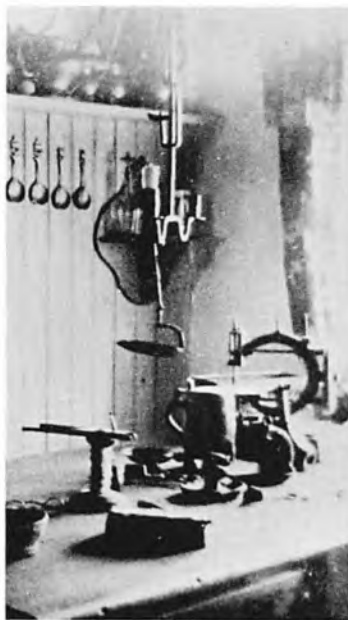
Ved indvielsen blev der talt mange smukke ord, men kritik kom der også. Det var museumsbygningen, som først og fremmest måtte stå for skud.

»Der er søgt en harmoni mellem samling og hus – en naturlig tilstræbelse, men resultatet er forfjelt og misforstået: brugstingenes ægthed huses under en uægte ramme«. Og »Kyndige museumsfolk ser ringeagtende på de små lokalmuseer, der efter deres opfattelse hverken er fugl eller fisk«, skrev P. Christensen i ovennævnte artikel i elevskriftet, hvor han forsvarer lokalmuseerne. Museet i Try løste sin opgave ved at sikre Jørgen Nørgaards samling for eftertiden, men også ved at sikre mange andre genstande fra egnen, som befolkningen har betroet museet.

Årsagen til oprettelse af Try Museum er ikke at finde i tredivernes krise. Interessen var til stede længe før og gav sig blandt andet udslag i udstillingen i 1911. På dette tidspunkt havde den industrielle udvikling taget fart, og i tyverne kom landbrugets mekanisering til at betyde en total omvæltning.

Også i tresserne skete der store forandringer i samfundet, og vor tids mange lokalhistoriske aktiviteter tyder for mig mere på en bevidstgørelse om følgerne af den forstærkede industrialisering end en tilflugt i fortiden.

1917 overlod Jørgen Nørgaard gården til sin søn, Martin Nørgaard, og byggede sig en villa ved gården, hvortil samlingen flyttede med. Et loftsværelse blev indrettet som en gammeldags bondestue.

Jørgen Nørgaard døde i 1927 og efterlod sig en samling på henved 2000 numre. På initiativ af Try Højskole blev samlingen købt for 1825 kr. til museumsformål. Købesummen blev bragt til veje af en nydannet museumsforening, der også skabte det økonomiske grundlag for opførelse af en bygning til samlingen.

Museumsbygningen blev opført tæt ved Try Højskole med stråtag og bindingsværk i gammel stil.

Indretningen blev foretaget af smedemester P. Christensen, Try, der blev museets daglige leder.

Våbensamling på Try Museum.

Køkken med ildsted og brændevinsløj på Try Museum.

Stue med bilæggerovn på Try Museum.

Maleren Elisabeth Schou

af Ellen Nielsen

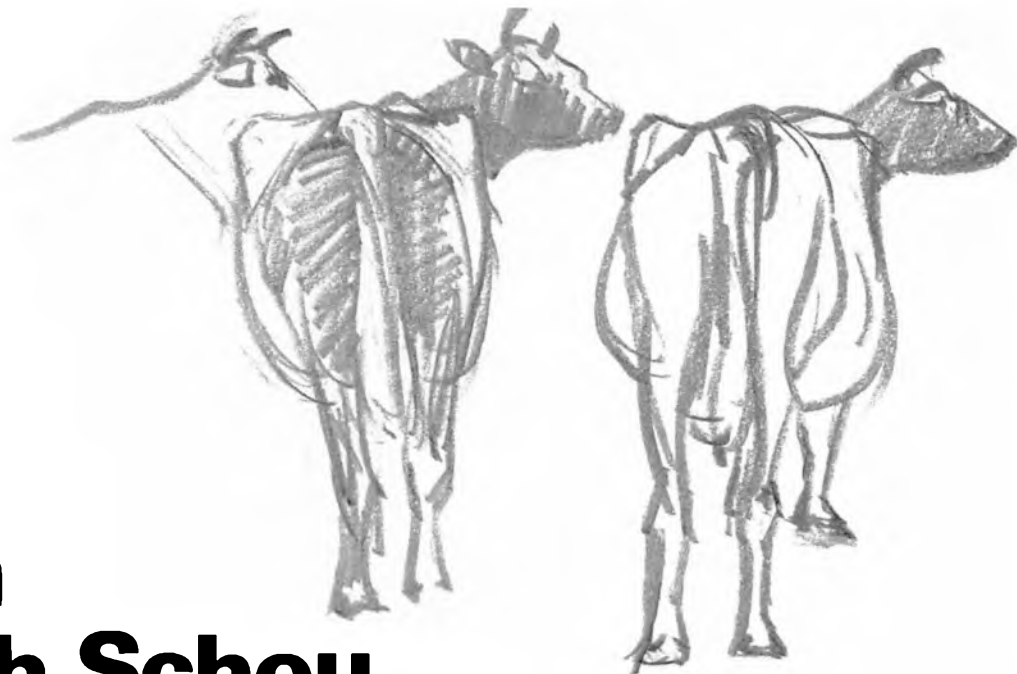
Ved Knivholt nær Frederikshavn fører fra hovedvej A11 en vej til højre mod Flade. Vest for vejen på højdedraget Flade bakker ligger en gammel gård, som hedder Stenhaven. Fra gården, der ligger ret ensomt, er der udsigt over Frederikshavn og Kattégat.

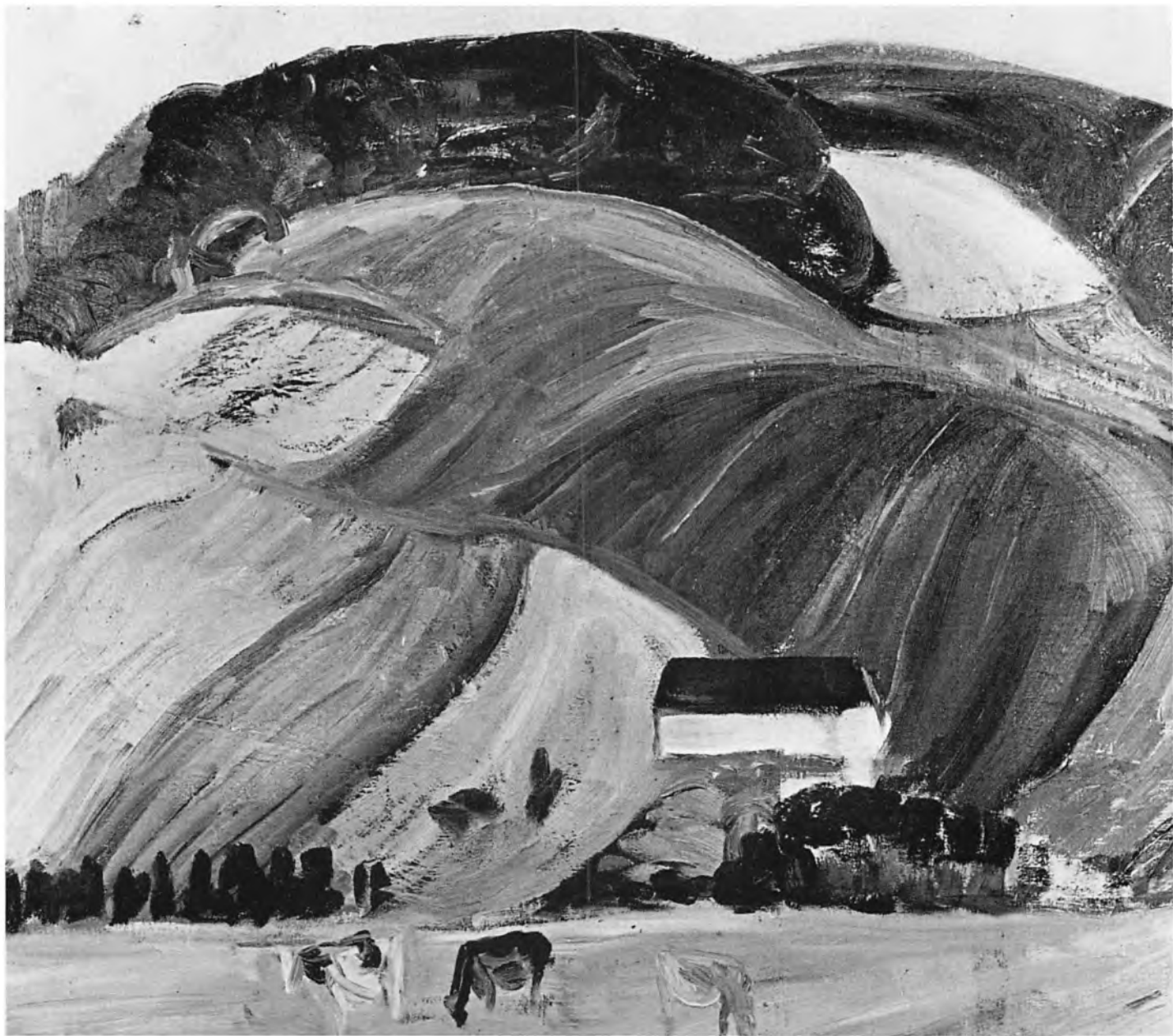
På Stenhaven har familien Schou levet gennem 3 generationer. Carl Johan Schou, som for nogle år siden

overdrog gården til en yngre bror, har bygget et hus tæt ved gården til sig og fru Eva. Kommer man indendfor, er det overvældende indtryk de mange malerier, der præger hjemmet. Store og små hænger de tæt på væggene, i stuer, i soveværelser og entre. Der er portrætter af familiedlemmer. Der er billeder fra gården, mange med dyr, køer, heste og hunde, og der er billeder fra det

storslåede landskab med Flade bakker. Alle billeder er malet i kraftige farver og linier. Skaberen er maleren Elisabeth Schou, kaldet Lippe. En søster til Carl Johan Schou.

Aasted bakker med gården Engsig. Malet 1931.

Elisabeth blev født på Stenhaven den 1. december 1893, som nr. 2 af 5 søskende. Hendes far Otto Schou var søn af en købmand i Sæby: Christian Schou, der i 1847 blev forpagter af Stenhaven. Han fik senere gården foræret af sin svoger, der var generalkonsul i Petersborg.

Elisabeth Schous mor Severine var datter af Sine og Christian Willadsen fra Dalgård i Tolne.

Severine Willadsen kom til Stenhaven som mejerske og blev som 25-årig gift med ejeren, den 50-årige Otto Schou.

Elisabeth gik i Kilden skole hos

den dygtige og kendte enelærer Mørch Mogensen, som tidligt blev opmærksom på Elisabeths evne til at tegne. Efter skolegangen gik hun til tegne- og maleundervisning hos fru pastor Hansen i Aasted og senere hos fru provst Steincke i Flade.

Det var skik, og det var aldeles nødvendigt, at hele familien på Stenhaven hjalp til med det praktiske arbejde ude og inde. Elisabeth Schou hjalp med malkningen og markarbejdet, hun havde kræfter til det og var dygtig. Der var således kun en ret knap frihed til at dyrke det, hun allerhelst ville, men så snart der var

tid, drog hun af med malerkasse og staffeli. Med sig havde hun overalt sin trofaste hund.

Elisabeth Schous mor var den, der bedst forstod datterens behov for at tegne og male, og de tog sammen til Skagen for at rådføre sig med maleren L. Tuxen. Senere fik moderen det ordnet, så Elisabeth Schou fik mulighed for at rejse til København i tre vintre. Her tog hun plads i huset, hvor hun var sikret kost og logi. Som lærer fandt hun maleren Viggo Brandt, der var uddannet på Kunstakademiet og assistent hos Tuxen fra 1910-20.

Elisabeth Schous fødehjem, Stenhaven, fotograferet omkring 1914.

Gården, der tidligere var fæstegård til Knivholt ved Frederikshavn, har i tre generationer været i slægtens eje.

Elisabeth Schou var datter af Severine og Otto Schou. Hun blev sødt på Stenhaven den 1. december 1893 som nr. 2 af 5 søskende. Elisabeth Schou viste allerede under sin skolegang evne og lyst til at tegne og male. Senere tog hun i 3 vintre ophold i København og modtog undervisning af maleren Viggo Brandt. Omkring 1920 fik hun sit egentlige gennembrud som maler.

Her ses hun som 27 årig.

Elisabeth Schou deltog på lige fod med sine søskende i gårdens drift, men i sin fritid gik hun altid ud med malerkasse og staffeli.

Her er søstrene Kathrine og Elisabeth fotograferet med de højtelskede hunde Fichte og Diana ved havens stendige omkring 1938.

Viggo Brandt underviste hende på Glyptoteket og Kunstmuseet.

I 1931 og 1932 blev en del af hendes billeder antaget til Charlottenborgs Forårsudstilling. Efter eget ønske deltog hun kun de to år, idet hun ikke sympatiserede med de censurerende kunstnere. En gruppe yngre malere gik samtidig i protest til Cornersammenslutningen, deriblandt Karl Bovin og Victor Brockdorff.

Elisabeth Schou solgte enkelte billeder i forbindelse med udstillinger-

ne, men ellers var det karakteristisk for hende, at salget af billederne slet ikke interesserede hende. Det var måske også et udtryk for hendes beskedenhed, når hun kun signerede og daterede sine værker, hvis hun udtrykkelig blev bedt derom.

Foruden de ca. 70 malerier og omkring 500 skitser og tegninger, der findes hos broderen, er der et betydeligt antal hos andre familiemedlemmer og venner. Pastor Kaj Thaning, der fra 1932-38 var præst i Aasted,

fortæller at han i en periode, hvor Elisabeth Schou var gået i stå, havde spurgt hende hvorfor. Elisabeth Schou svarede, at der ikke var plads til flere billeder på væggene i hjemmet. Da Kaj Thaning spøgende tilbød at huse nogle af dem i sin store præstegård, førte det til, at han fik 10 store og små malerier med sig. De er alle senere blevet overdraget ham som gave. Men iøvrigt var der ikke pauser i Elisabeths flid. At male var for hende at leve!

Elisabeth Schou karakteriseres som et menneske med en levende udstråling, hun ville gerne i kontakt med andre, og hun var en livfuld beretter om sine oplevelser, og hun havde en udpræget humoristisk sans. Fra sit hjem var hun påvirket af stærke grundtvigianske traditioner, og hun var en flittig kirkegænger. En del af hendes motiver er da også hentet i og omkring kirken.

Elisabeth Schous liv blev ikke langt. Hun led i en periode hvert år af influenza. I 1939, da hun kun var 45 år, blev sygdommen så alvorlig, at der stødte lungebetændelse til, og det førte til hendes død.

Pastor Kaj Thaning, der på det tidspunkt var flyttet til Fyn, kom og forrettede begravelsen på Flade kirkegård. I 1959 var mange af Elisabeth Schous malerier med på Frederikshavn Kunstforenings påskeudstilling på gymnasiet. Siden har kun få kunnet glæde sig over hendes kunst.

Elisabeth Schou tilbragte hele sit liv på Stenhaven. Hun døde i 1939 af lungebetændelse kun 45 år gammel. Fotografi fra Enebærdalen ved Faurholt.

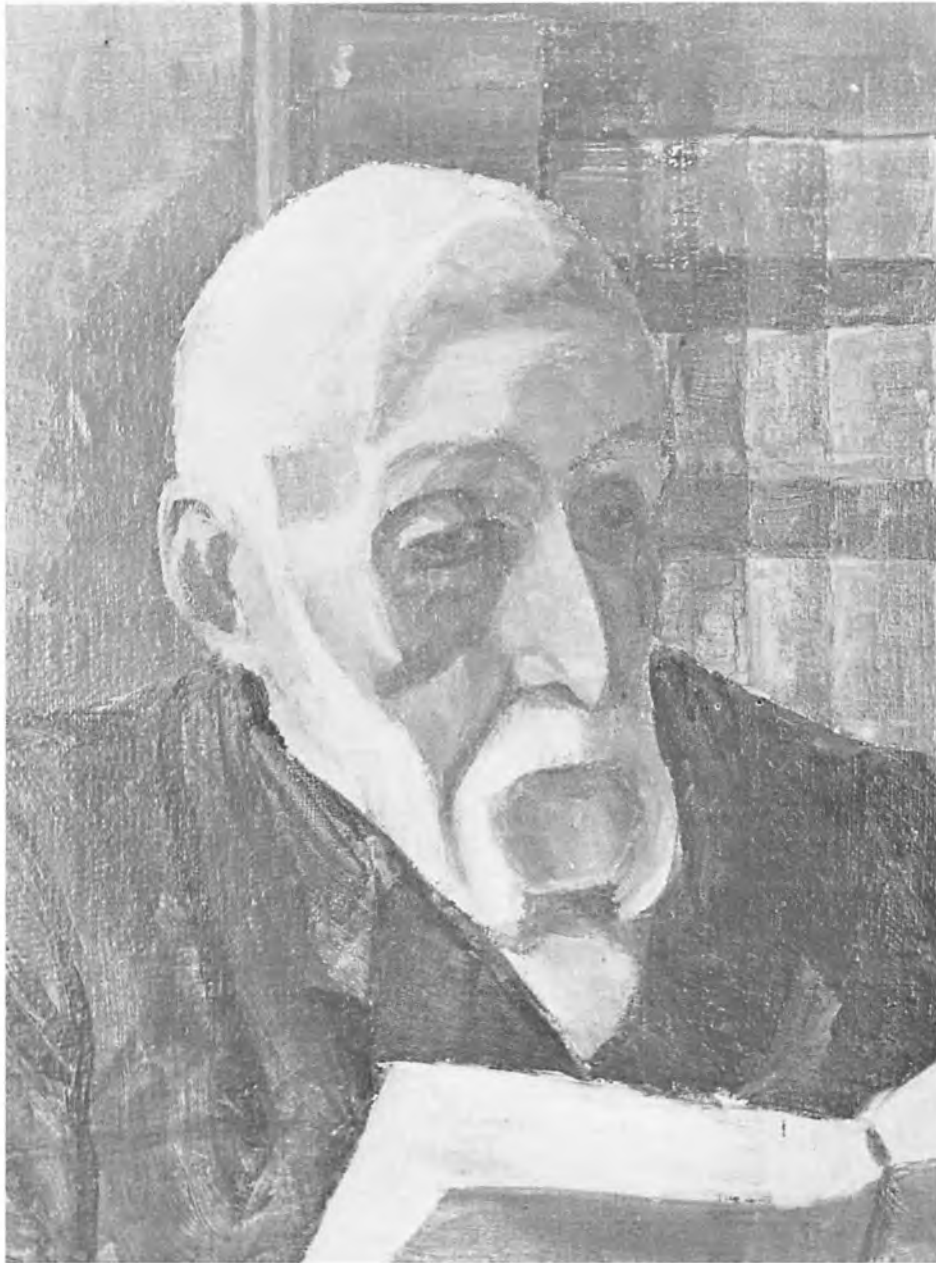
Et af malerens første arbejder fra 1918.

Søsteren Kathrine i stalden på Stenhaven, malet 1927.

I og omkring Stenhaven fandt Elisabeth Schou i rigt mål sin motivverden, blandt sin nærmeste familie, hos dyrene og ikke mindst i den storslåede natur i Flade, Aasted og Gørum med de vældige bakke drag. Her er et parti fra Aasted bakker med den nu nedrevne gård Hald i forgrunden.

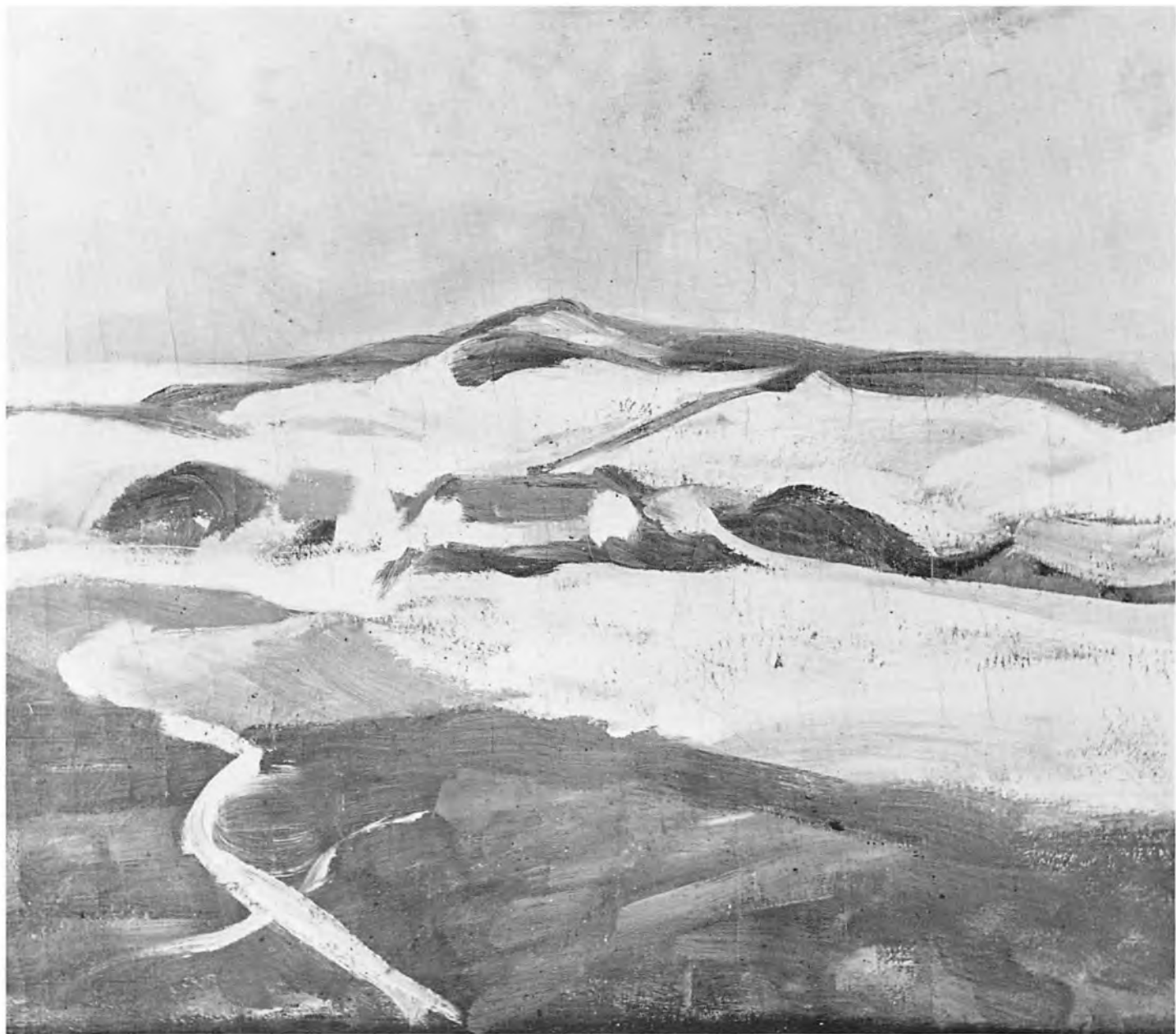

Faderen malet som 82 årig et år før sin død i 1924. Otto Schou holdt ikke af at sidde model.

Broderen Carl Johan som 28 årig, malet 1924.

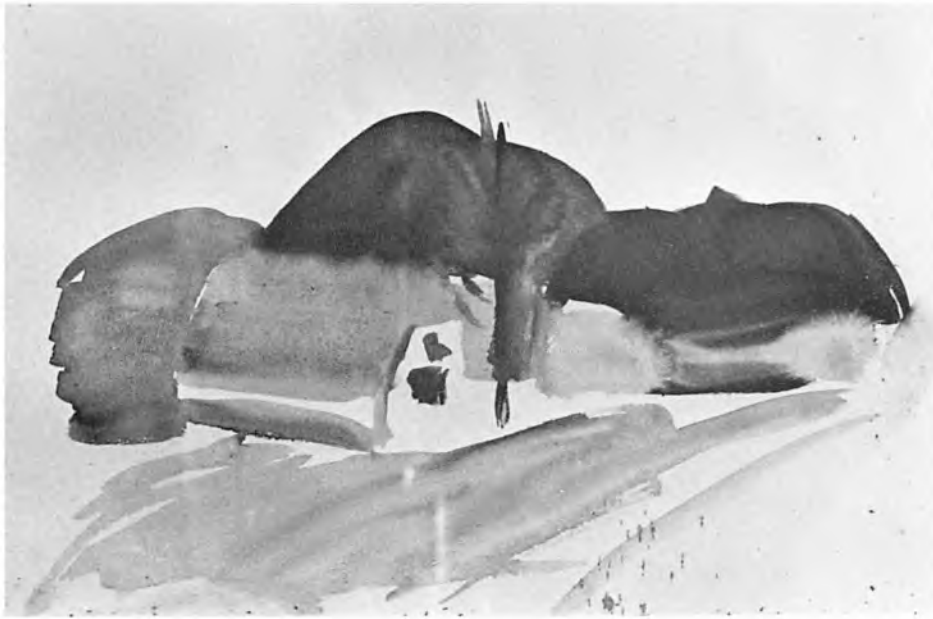

*Gården Højvang og Aasted bakker
med »Himmelbjerget». Malet 1925.*

Aasted bakker, malet 1935.

*Akvarel. Gård i landskab, malet
1935.*

Akvarel. Kvinde med 2 børn.

*»Himmelbjergene«. Elisabeth Schous
sidste større arbejde. Malet et år før
hun døde.*

GØR HVERDAGEN SMUK

- med kunst på papir! Siger litografen I. Chr. Sørensen, og tænker naturligtvis på de farvelitografier, som billedkunstnere fra nær og fjern kommer for at udføre på I. Chr. Sørensen's værksted for grafisk kunst. Værkstedet står for værktøjet og for det højt specialiserede håndværk. Men det er kunstneren selv, som arbejder de grafiske plader, een for hver enkelt farve i billedet.

I 1970 flyttede I. Chr. Sørensen sit værksted til Nørregade i Hjørring. Byen og landsdelen fik herved et tilskud til kulturbilledet, et »løft«, hvis værdi det ikke er så ligetil at gøre op i den store sammenhæng. Men det har bl.a. noget at gøre med, hvordan idéen om Hjørring tegner sig set fra hovedstaden.

Direkte og umiddelbar betydning har værkstedet haft for mig som fotograf. I værkstedslokalerne hænger i lange rækker en stor samling portrætter: Mange af de kunstnere, som har arbejdet på værkstedet - og fra de ti år i Hjørring er de allerfleste fotograferet af mig.

Det er en taknemmelig opgave at fotografere kunstnerne i værkstedets atmosfæren. Det har simpelthen været spændende, men dertil har miljøet omkring kunstnerne også budt på den slags kvaliteter, som jævnlig har slået nogle ordentlige buler i fotografens verdensbillede. Samt tilfört hans forestillinger om kunstens væsen nogle forsvarlige justeringer.

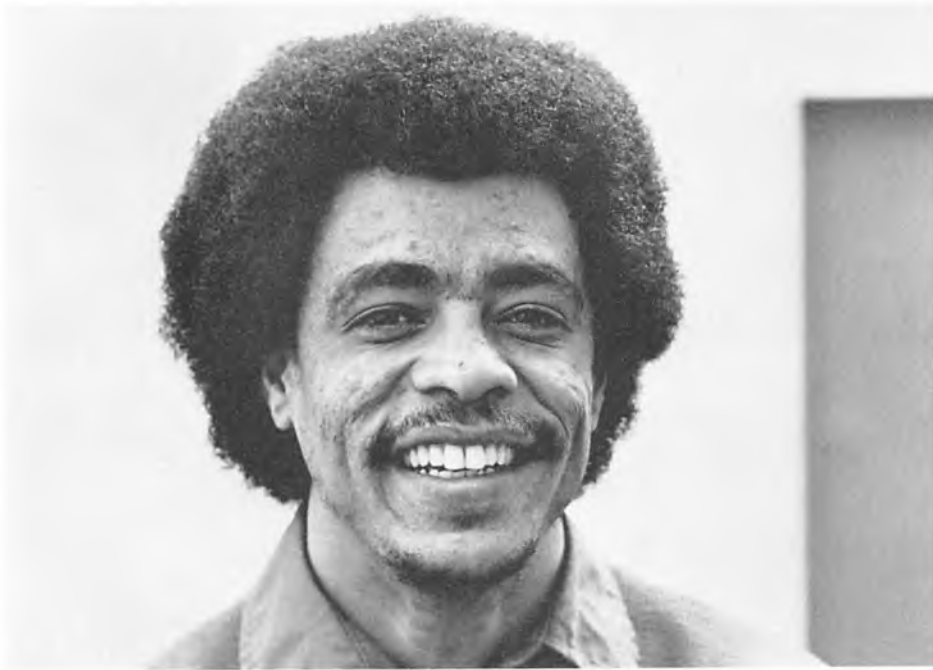
Jeg har fotograferet et halvt hundrede portrætter af kunstnere i værk-

stedet i Nørregade. På de følgende sider præsenterer jeg ni af dem, udvalgt alene af den grund, at fotografen holder særlig meget af netop disse billeder.

Tekst og fotografier af Svend Thomsen

I august 1970 blev jeg første gang kaldt til værkstedet i Nørregade. For at fotografere et arbejdsportræt af den alsidigt begavede Piet Hein, som arbejdede med et litografi til fabrikken Limtræ Lilleheden i Hirtshals. På fotografiet ser man I. Chr. Sørensen sammen med Piet Hein og værket.

Fatih Saad er født i 1944 i Sudan og uddannet som grafiker i Khartoum. Under et studieophold i Danmark gennemførte han arbejdet med en mappe med litografier i Hjørring i august 1974. Hans billeder er stærkt præget af islamisk kalligrafi og i det hele taget udtryk for kunstnerens afrikanske baggrund.

Der er ikke så mange portrætter af kvindelige kunstnere i samlingen. Men her er et af dem. Den unge Anita Houvenaegel er autodidakt, selv-lært, og hun udstillede første gang på Charlottenborg i 1975. To af sine frodige, farveglade og livsbekræftende motiver udarbejdede hun som litografier i april 1979.

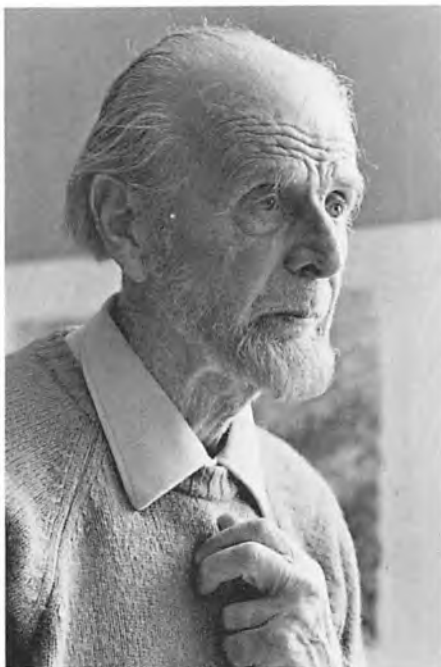

Skagenkunstneren Poul Winther (f. 1939) har slået sit navn fast netop som grafiker med en ganske snæver motivkreds gennemdyrket i mange år: Opskyllede ting på stranden. Dette litografi, som er udarbejdet i april 1979, demonstrerer en vis udvidelse af emnekredsen men også en klar sammenhæng med det gamle tema.

Søren Hjorth Nielsen (f. 1901) har i mange år været en hovedperson i dansk grafik, i en årrække også som professor ved Kunstakademiet's grafiskole. I juni 1977 udførte Hjorth Nielsen en lille serie farvelitografier på I. Chr. Sørensen's værksted.

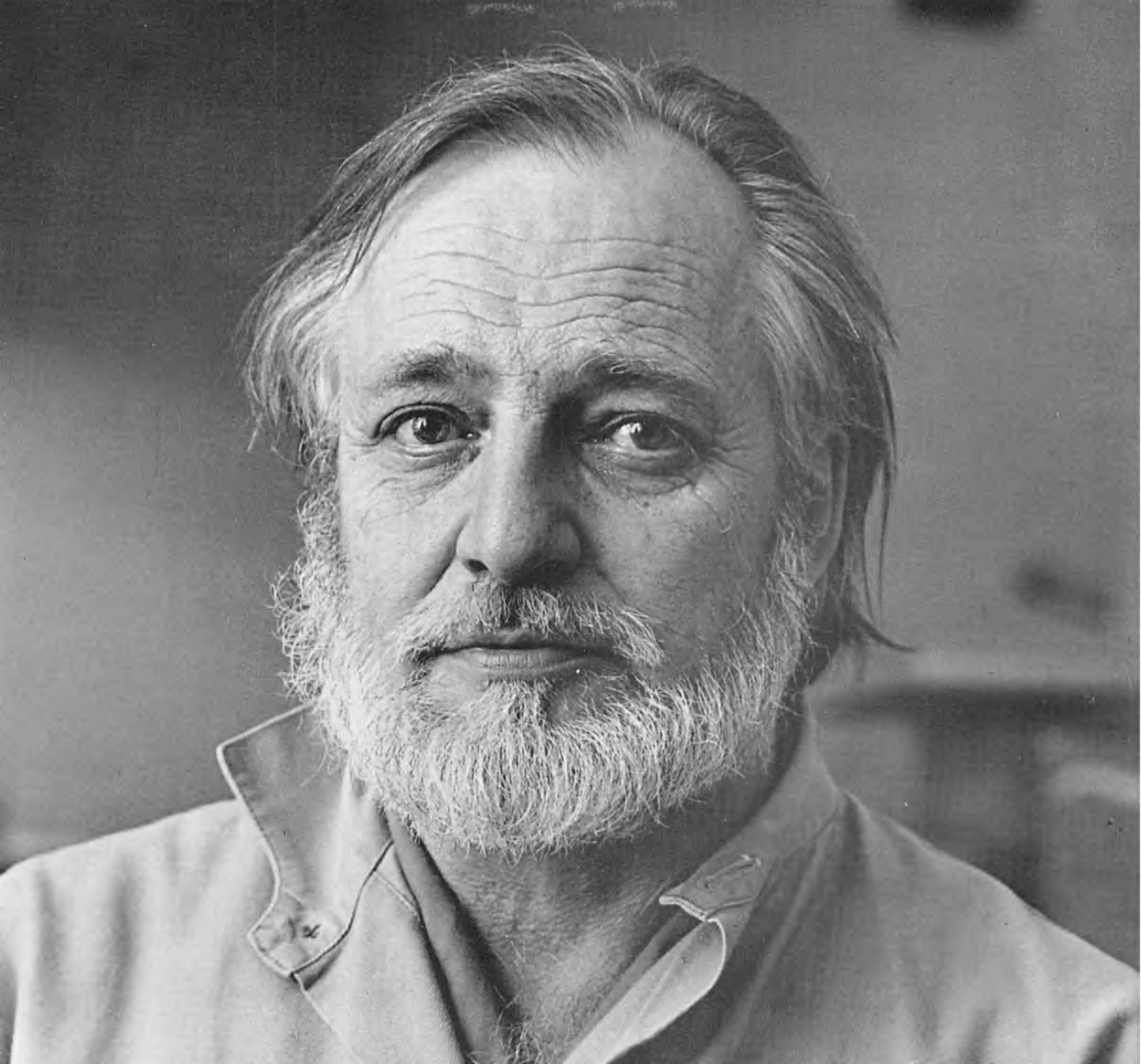

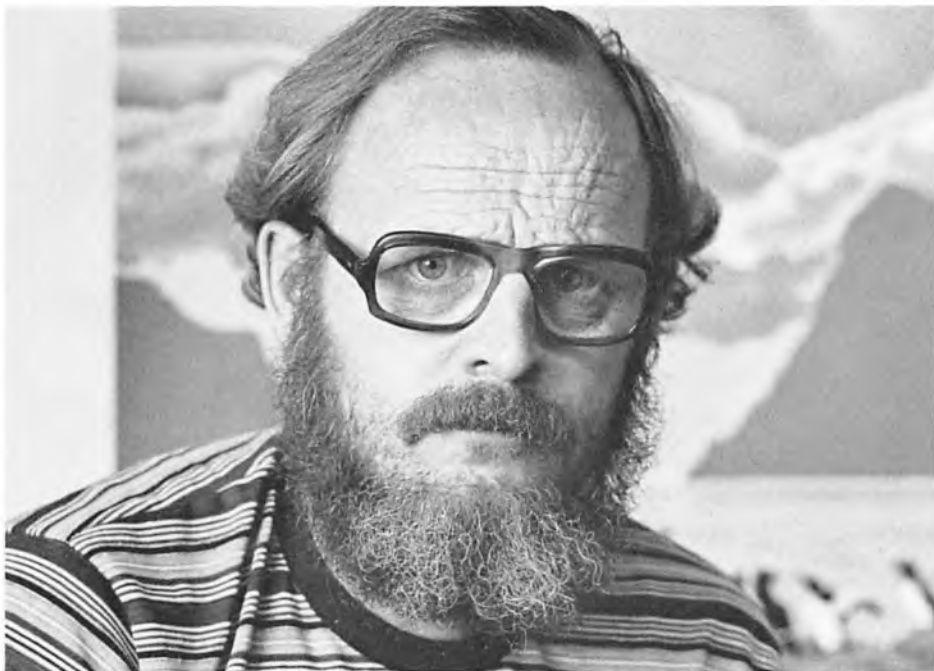
I august 1970 gennemførte den 80-årige Jens Nielsen det anselige arbejde med en stor mappe med farvelitografier. Jens Nielsen var oprindelig friskolelærer, som billedkunstner var han selvøret. Han var produktiv lige til sin død i 1978 næsten 90 år gammel.

Asger Jorn's billede her er ganske simpelt det bedste og stærkeste arbejde, som gennem de 10 år er udgået fra værkstedet i Nørregade! Sådan oplever jeg billedet i dag. At det ville gå sådan, havde jeg vist ikke kunnet forestille mig for 10 år siden. Billedet er et af litografierne i »Silkeborg suite«, som Asger Jorn og I. Chr. Sørensen påbegyndte allerede først i 50-erne, og som blev fuldført i Hjørring i september 1970. Asger Jorn døde i 1973, 59 år gammel.

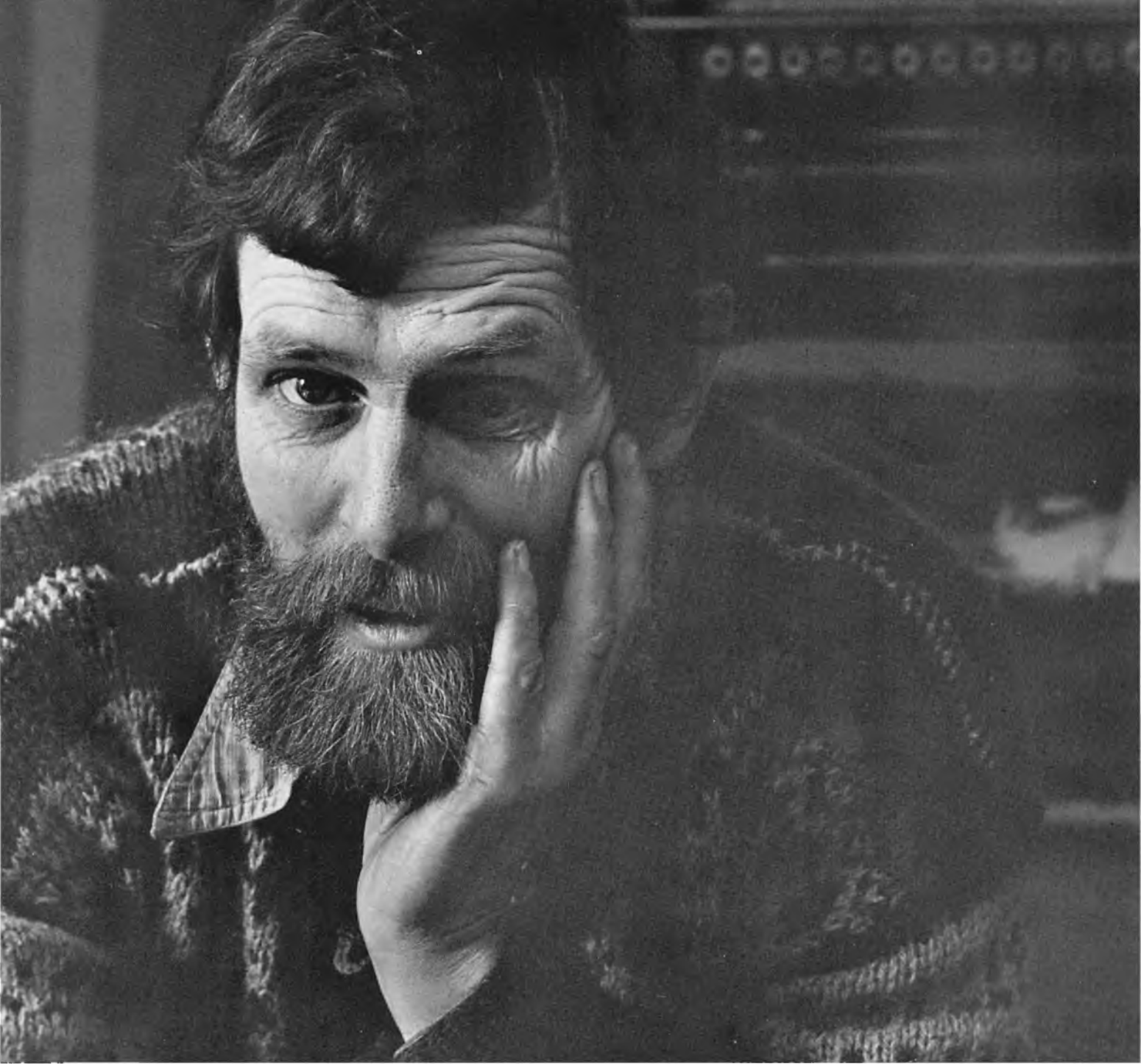

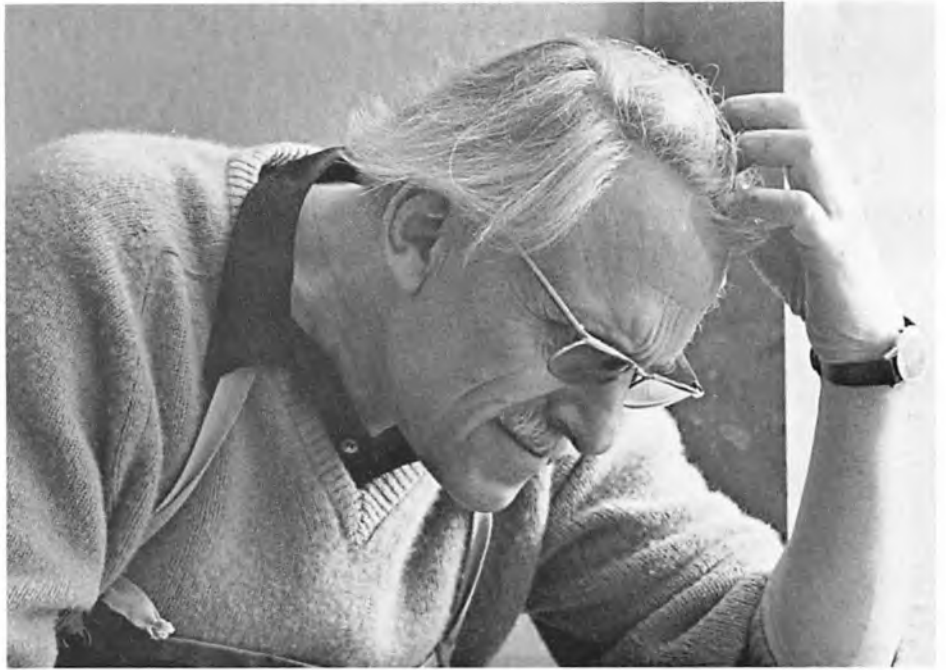
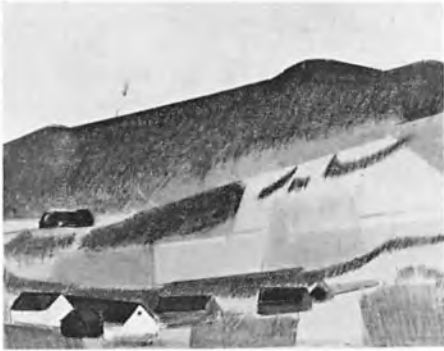
Mange kunstnere fra udlandet kommer til Hjørring for at arbejde på værkstedet i Nørregade. De kommer f.eks. fra Frankrig og ikke mindst fra Sverige. Den svenske maler og grafiker Folke Lind (f. 1931) arbejder med flere slags billedudtryk. Når han er realist skildrer han »naturens væxtkraft och överdåd» - i juni 1979 i et litografi med nordatlantisk fugleliv.

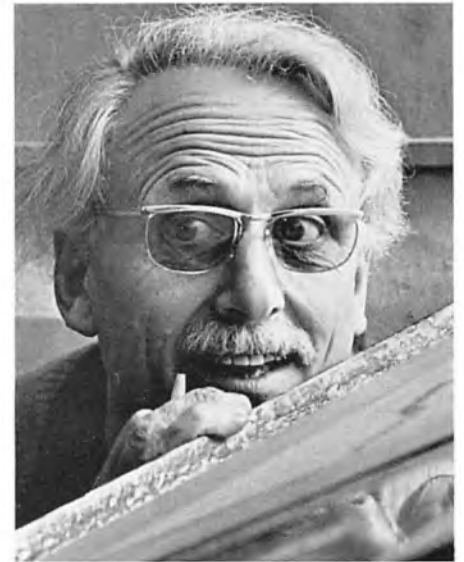
Den svenske kunstner Roj Friberg (f. 1934) har arbejdet i Hjørring ved flere lejligheder, mest med surrealistiske billeder som udtryk for et kulturkritisk engagement. Dette selvportræt der »nøjes med» grå og sorte farver er udført i januar 1977.

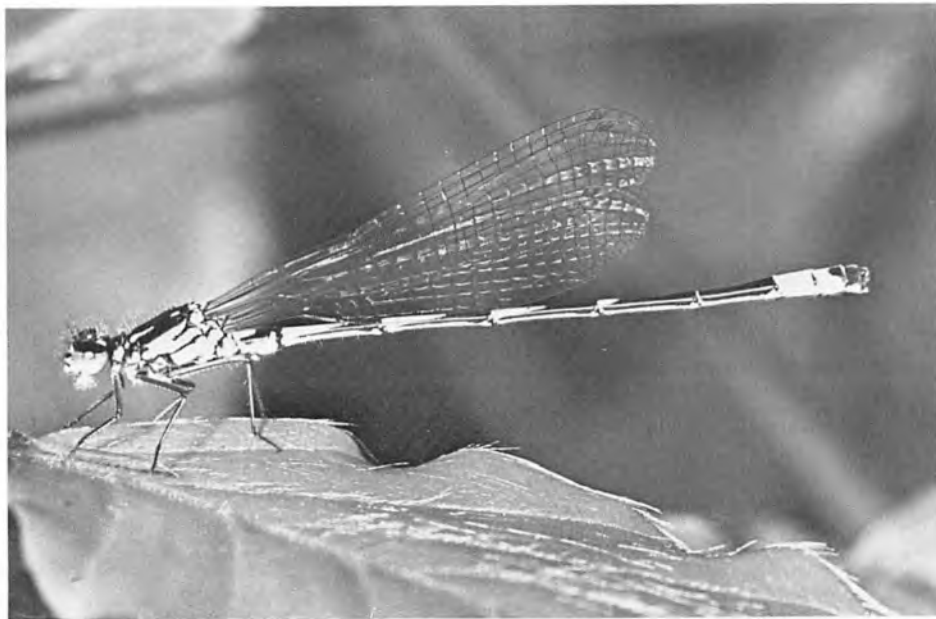

Jack Kampmann (f. 1914) er en dansk maler, som for det meste har hentet motiverne til sine billeder på Færøerne. Det gælder også for det farvelitografi, som han udførte hos I. Chr. Sørensen i 1971. Jack Kampmann var en meget vanskelig model!

Glimt af liv fra søer i Vendsyssel

af A. R. Andersson

Hvor mange yngre mennesker, har mon oplevet en ren sø? Det er så nemt at hælde hvad som helst ud i vore vandløb og søer, og skulle det endelig blive opdaget, så er det naturligvis sket ved det velkendte »hændelige uheld« og så bliver bøden meget lille, eller også slippes der blot en advarsel. Her i Vendsyssel er der meget få større søer. Tilsammen dækker de et areal på kun 5-6 ha.

Desuden er der en hel del små vandhuller, der meget ofte er stærkt forurenede med cykelvrag, bøtter, flasker, papir, en madras hist og her samt beholdere med et restindhold, der er farligt for livet i vandet.

De større søer kan desuden være velsignet med et kloakudløb.

Man kunne ønske, at disse tanke- og hensynsløse vandforurenere ville prøve at forstå, at vore søer og vandløb er uundværlige. De er væsentlige vandreserver til vanding af marker og drikkevand til dyrene. Mange mennesker har glæde af at færdes i og omkring vådområder og iagttage dyre- og planteliv, eller blot nyde den skønne natur. Men ikke nok med det. Vore søer og vandhuller er til-

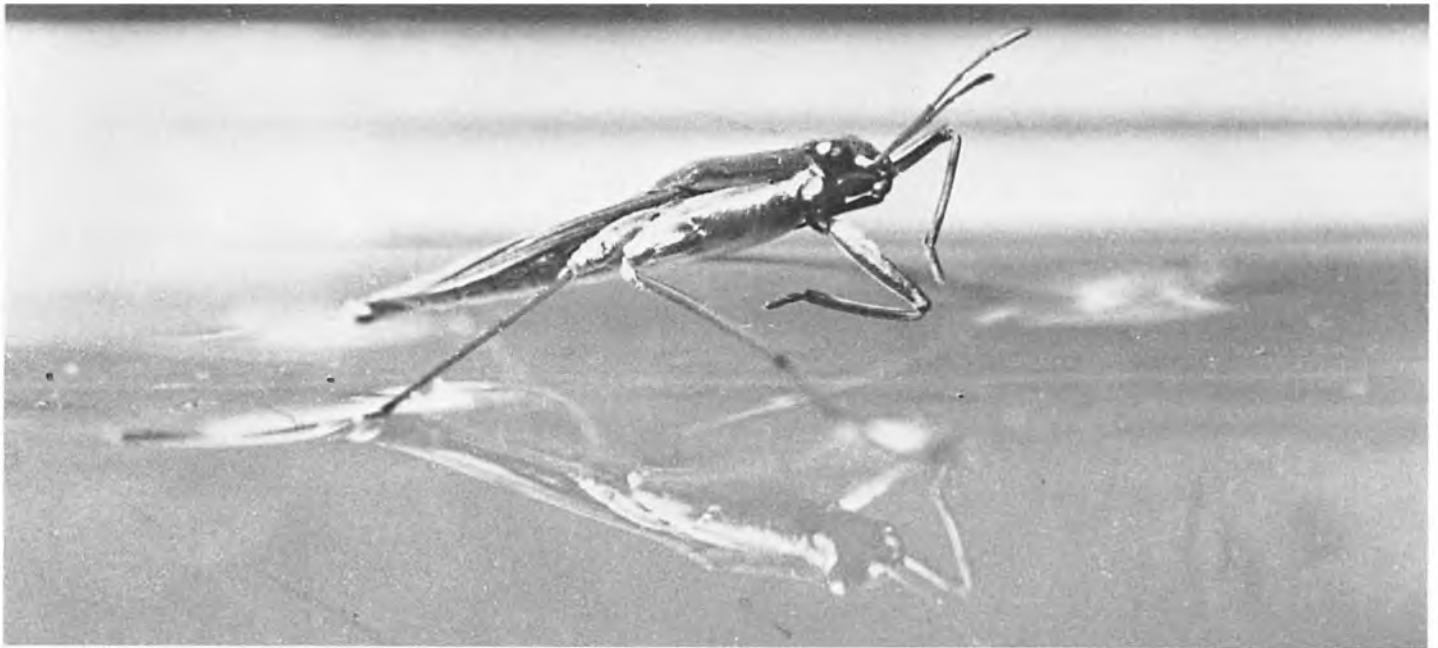
Den lille guldsmed - vandnymfen - tager et lille hvil. Nymfens udvikling foregår i rent vand, hvor den lever af rov - ligesom det voksne individ.

holdssted for et righoldigt og helt specielt plante- og dyreliv, som er usynligt for det blotte øje. Men tager man mikroskopet til hjælp, afsløres en forunderlig verden af mikroalger og mikrodyr. Småorganismerne er temmelig følsomme overfor forurening og vil let kunne udslettes, og mange større dyr vil forsvinde af mangel på ilt og næring, og ferskvandsområderne vil forvandles til stinkende mudderpøle.

De følgende billeder er for de flestes vedkommende fotograferet ved hjælp af et stort mikroskop forsynet med fotomikrografisk apparatur. De øvrige er optaget med specielt makroudstyr.

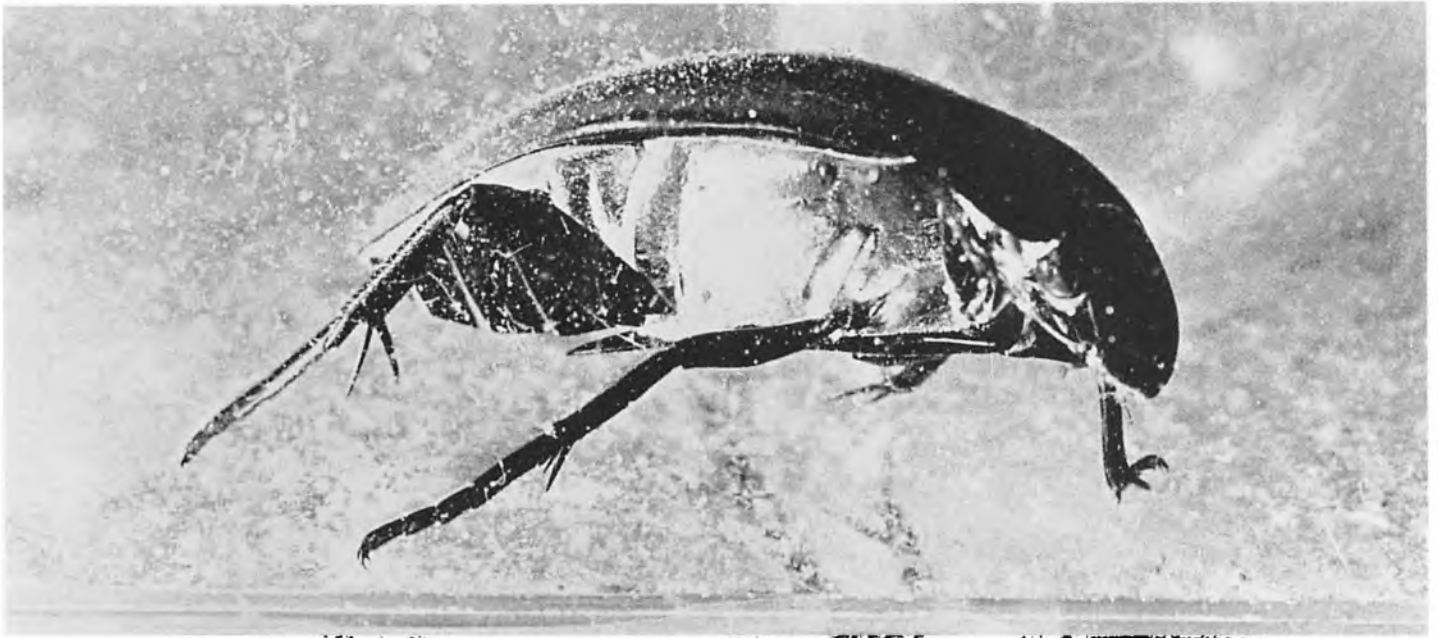

Dunhammere i en lavvandet, næringsrig strandsø. Den tætte bevoksning danner et ypperligt skjul for mange dyr.

Skøjteløberen er almindelig på rolige vandoverflader, som den kan løbe på. Den er en vandtæge og lever af smådyr, som den med sine hurtige bevægelser overfalder og udsuger.

Hvirvleren er en lille bille, som også kan løbe på vandoverfladen. Den bevæger sig hurtigt i cirkler og tager bytte - levende og dødt - på vandet.

Den store vandkalv er også et rovdyr. Bagbenene er specielt udviklede svømmeben. Den kan opholde sig temmelig længe i vandet, da den har reserverluft mellem dækvinger og bagkrop.

Vandkalvens larve i færd med at udsuge en indfanget vandedderkop. Larven skal have atmosfærisk luft, så spidsen af dens bagkrop rækker op gennem vandoverfladen.

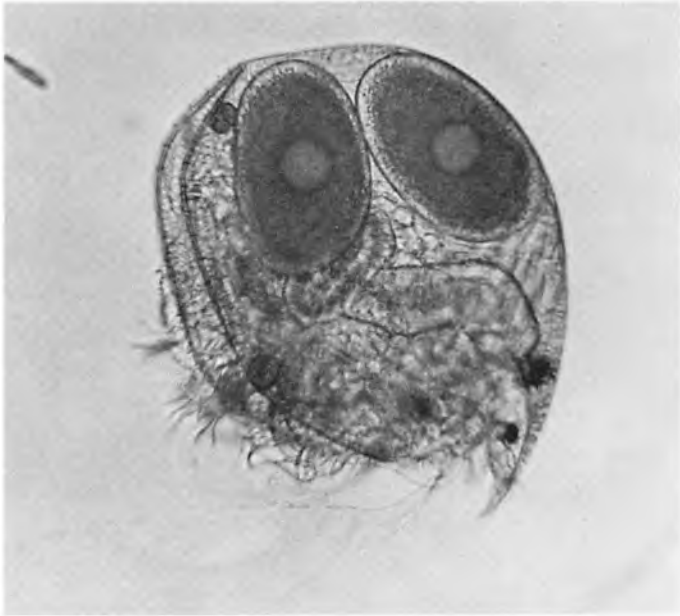

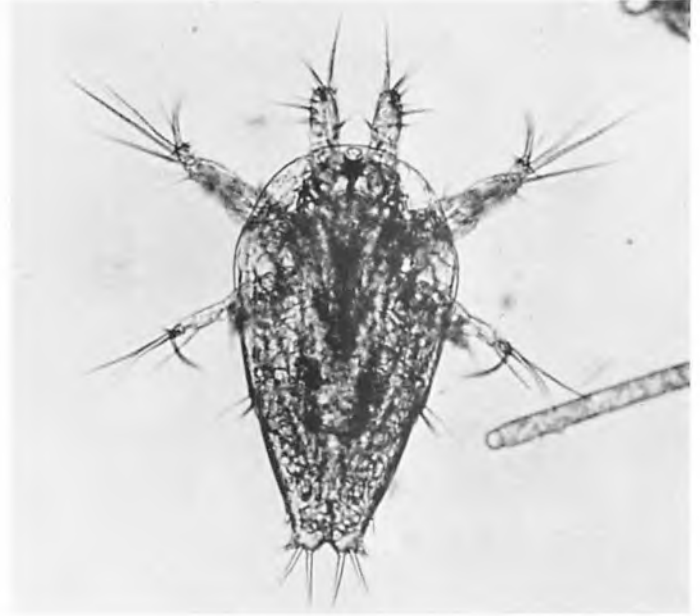
Stor mosesnegl i færd med æglægning. Æggene bliver oftest afsat på vandplanter, men her sker det på et akvarieglas. Mosesneglen er planteæder.

En vandedderkop under sin luftfyldte klokke, bygget af meget tætsiddende spindetråde. Bagkroppen er omgivet af et lag luft, så den kan opholde sig i længere tid i vandet.

Dafnier er ligesom vandlopper almindelige i rene eller næsten rene søer og vandhuller og er betydningsfulde sødeemner. Mange dafnier lever af mikroskopiske alger og bakterier, nogle dafnier er rovdyr. Billedet viser en dafnie med vinteræg, som klækkes det følgende forår. Forstørret ca. 70 gange.

Larve af vandløppe. Både larve og voksen har meget stor betydning som sødeemne for en række andre dyr i vandet. Larven selv lever af mikroalger. Forstørret ca. 70 gange.

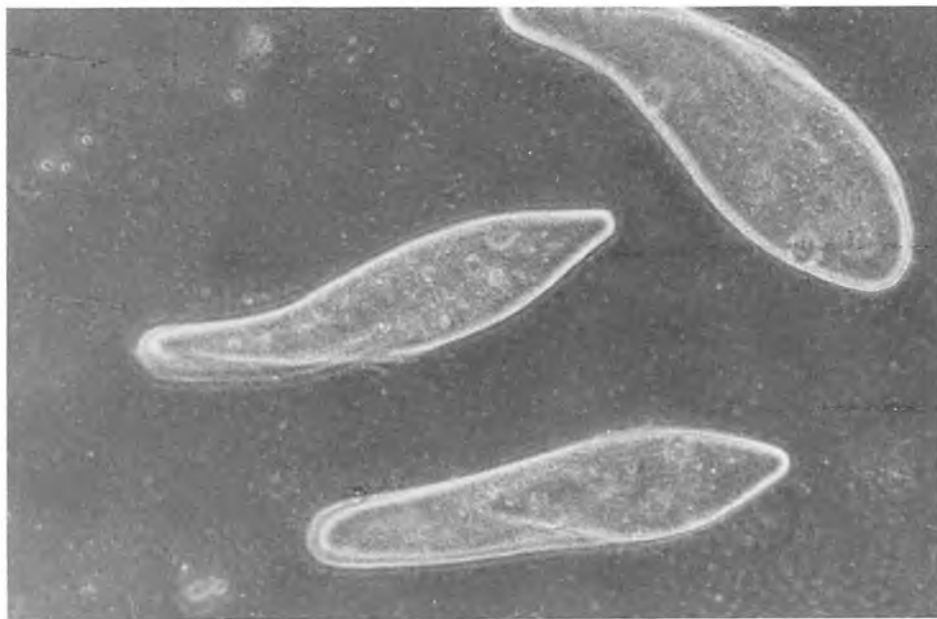
Hjuldyr er flercellede mikroorganismer. Billedet viser en almindeligt forekommende art. Hjuldyr lever af mikroalger og bakterier, og de er selv føde for en række større dyr. Forstørret ca. 300 gange (til højre).

Den lille ferskvandspolyp, som kaldes Hydra, er et af de meget interessante dyr i ferskvand. Det er et rovdyr med fangarme - tentakler - der er forsynet med nældeceller ligesom f.eks. havets brandmand. Hydraen kan formere sig både ved æglægning og ved knopskydning. Forstørret ca. 50 gange (yderst til højre).

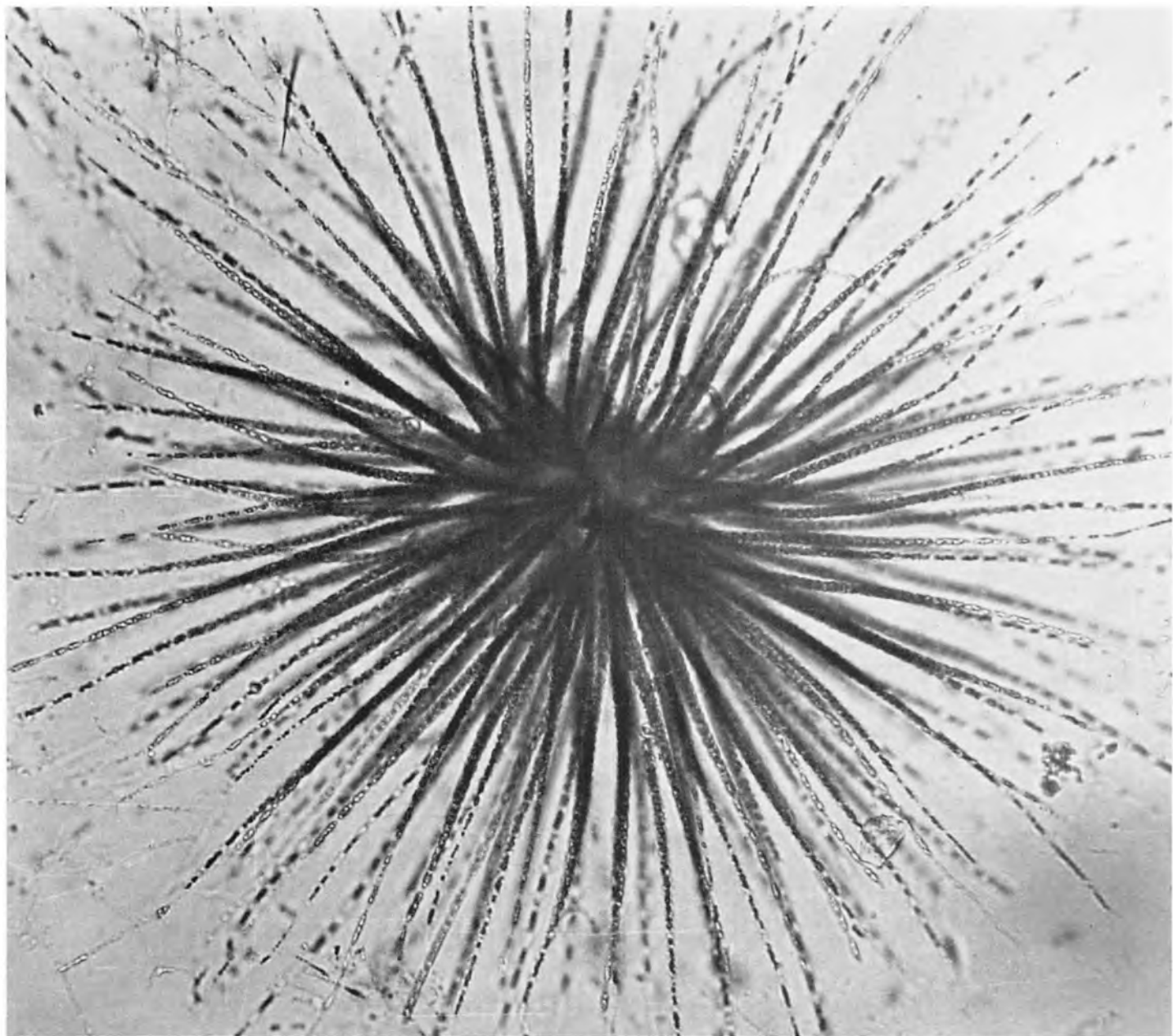

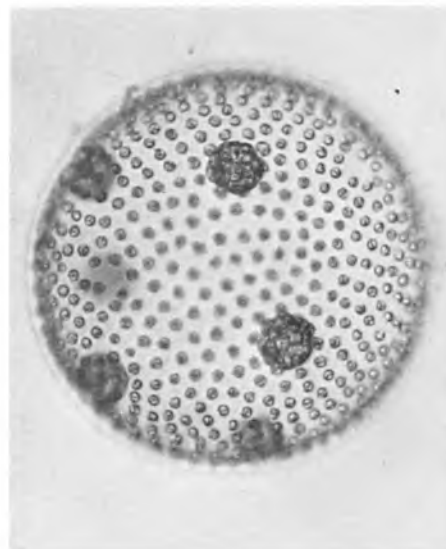
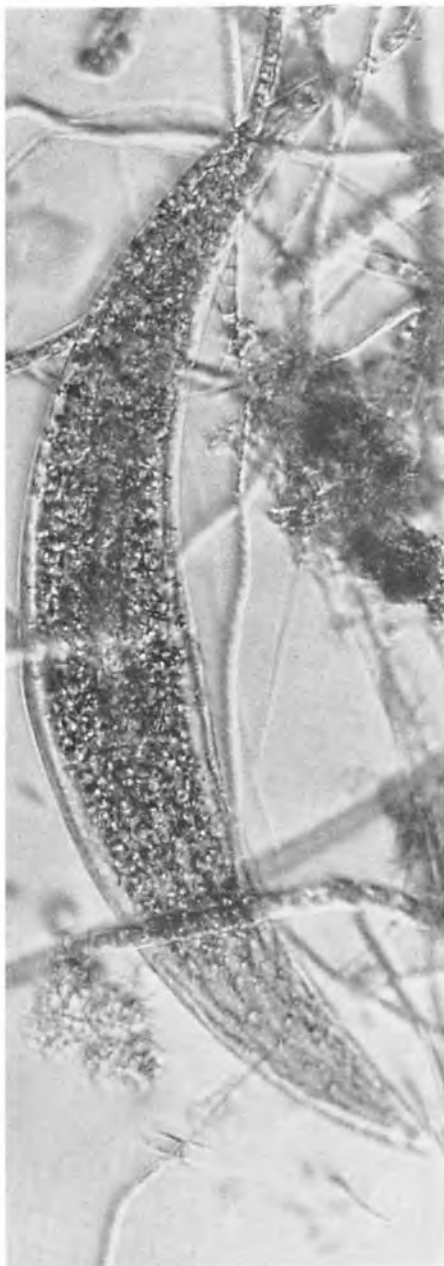
Trompedyr - kaldet stentor - er almindelig blandt trådalgeklumper nær søbredder. Det er encellet og lever af bakterier og småalger. Kranzen af fimrehår - cilier - er i stadig bevægelse og skaber en vandstrøm ind mod »munden«. Forstørret 120 gange.

Tøffeldyr er et meget almindeligt encellet ferskvandsdyr. Det formerer sig voldsomt i stærkt næringsrigt og dermed organisk forurenset vand. Tøffeldyret er bakterieæder og fungerer som føde for større dyr. Forstørret ca. 420 gange.

Blågrønnealge - kaldet pindsvinealge. Den findes hist og her i søer med nogenlunde rent vand, hvor den kan optræde i store mængder. Forstørret 160 gange (til højre).

Grønalg, kaldet volvox. Findes periodevis i stort antal i næringsrigt vand. Forstørret ca. 50 gange.

Grønalg, kaldet for siralg. Forstørret ca. 600 gange.

Grønalg - kaldet månealge - er periodevis almindelig i lavtvandsområdet mellem algetræde. Den kan ligesom grønne planter på land danne organisk stof af kuldioxid, vand, salte og solenergi. Samtidig frigøres ilt. Grønalger er som mange andre alger yderst vigtige for livet i en sø. Bestanden kan let ødelægges ved forurening. Forstørret 400 gange.

Hvilende guldsmed. Arten, som kaldes Libelle, er temmelig almindelig ved lidt større, næsten rene søer. Forstørret 2,5 gange.

079735833

101 KØBENHAVNS
KOMMUNES
BIBLIOTEKER